

EESTI KIRJAMEHI

JOHANNES
VARES-
BARBARUS

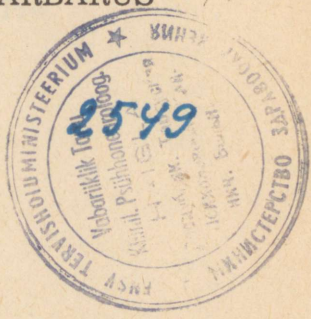
549

Eesti luules on üheks järjekindlamaks võitlejaks Johannes Vares-Barbarus (1890—1946). Tema nimega on seotud kodanlikuaegse luule progressiivsem osa, nõukogude korra ajal on ta oma luulega eeskujuks teistele. Suured on ta teened eesti nõukogude kirjanike organiseerimisel sõja ajal. J. Vares-Barbaruse elu langes maailmasõdade ja revolutsiooniliste ümberkujunduste perioodi. Samm-sammult kasvab ta üle vana ühiskonnakorra piiratu-
sest. Eesrindliku poeedina, arstina ja ühiskonnategelasena andis suur humanist väärrika osa uue elu ehitamisel.

JOHANNES VARES-BARBARUS

H. Peep

JOHANNES VARES-BARBARUS

A-22704

HARALD PEEP

JOHANNES VARES-BARBARUS

LÜHIMONOGRAAFIA

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1959

J. Vares-Barbaruse portree
tinagravüür kaanel:
P. Luhtin

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

I

Käesoleva sajandi esimesed aastakümned tähistavad uue põlvkonna astumist eesti luule areenile. Sel ajal esile kerkinud noored poeedid on vastuolulise aja lapsed, nende hilisem arengukäik läbi revolutsiooniliste sündmuste, tsaristliku ja kodanliku reaktsiooni nõukogude kirjanikeks on otsingute- ja kõikumisterohke. Ja ometi on just sellest, läinud sajandi 90-ndatel aastatel sündinud generatsioonist võrsunud A. Alle, J. Barbarus, J. Kärner, J. Semper ning mitmed teised, kelle nimedega on seotud eesti nõukogude võitlusluule paremik.

Kui sirvida eesti kodanluse võimutsemise aastatel ilmunud luuletusi, jääb paljude teiste seas pilk tahtmatult peatuma andeka poeedi ja tõelise humanisti Johannes Vares-Barbaruse tugeva isikupäraga töödel. Meid paelub autori jõulises värsis väljenduv järjekindlus rühkimisel vastu voolu, tema veendumuste suurus, vankumatu usk inimkonna helgesse tulevikku. Olgugi alljärgnevad read pühendatud selle tähelepanuväärse poeedi, suurepärase arsti ja armastatud riigimehe elutee ja -töö põgusale vaatlemisele.

II

Johannes Vares (kirjanikunimega Barbarus) sündis 12. jaanuaril 1890. a. (vana kalendri järgi 31. detsembril 1889) Viljandimaal. Oma lapsepõlve kohta kirjutab ta 10. märtsil 1935. a. kirjandusloolasele M. Kampmaale: «Minu vanemad olid ibedate ja kivirohkete põldudega Kiisa talu pidajad (Heimtali v.). Kehv koht nõudis suuri pingutusi, kus võisid omaga läbi tulla ainult sar-

nased tööinimesed, nagu olid seda mu vanemad. Ema — rõõmsameelne, elutark tundeinimene. Isa — vaikse mõtiskleja iseloomuga, muheleva siseilmaga talumees, kes puhkepäeviti palju lugeda armastas. Meenutan tema omaaegseid ilusa-käekirjalisi märkmeid, ka üksikuid värsse, — kas kusagilt kopeerit või olid nad katsetised, seda ei või ma praegu tõestada. Pikemat aega vallavanem olles, puutus ta ametiasjus kokku Paistu õpetaja J. Bergmanniga, kelle käest nii mõnegi teadusliku ja kirjandusliku teose kingiks sai. [J. Bergmann on tuntud eesti kirjanduses kui rea luuletuste ja ballaadide autor, samuti ka kui tõlkija. — H. P.] Eriti harrastas ta teadusliku sisuga raamatuid, mis tol ajal saada olid (n. «Looduse saladuste võti», mitmesugused ajaloolised tööd jne.). Muidugi loeti ja arutati piibli vastuoksusi, kuna isa oli kriitilise meelega ja kaine mõistusega. Ema oli luulemeelsem rahvalaulude harrastaja ja juttude vestja. Lugema õpetasid nad mind varakult, sest viieaastasena olin ajalehe (vist Olevik!) lugemises vilund.»*

Kuigi tulevase luuletaja vanemad — isa Jaak (Jakob) Vares (1853—1912) ja ema Reet (sündinud Vichmann; 1862—1903) — olid vaid lihtsad, keskmise jõukusega talupojad, mõjutasid nende vaimsed huvid poega suuresti. Kasvas lugupidamine teadmiste vastu, süvenes tahe omandada võimalikult palju sellest rikkusest, mida inimõte on aegade jooksul kätte võitnud.

Haridustee algas Johannes Varesel Heimtali vallakoolis, kus ta õppis aastatel 1899—1901. Järgnes Viljandi kihelkonnakool 1901—1903. Kaasaegsete mälestused kõnelevad tema suurest õppimistahtest ja heast õppeedukusest. Mainigem veel, et Heimtali vallakoolist sai alguse ka J. Varesel lugemishuvi, millele oli alus pandud kodus ja mida eriti suunas ja õhutas kooli juhataja, rea lastenäidendite autor Tõnis Veldemann. Ka viiuli ja harmooniumiga tegi poiss sel ajal lähemat tutvust, kuid väheste tulemustega, nii et need harrastused peagi väibusid. Jäi aga armastus hea raamatu vastu. Aasta-aastalt see süvenes ning innustas noort kihelkonnakooli õpilast sedavõrd, et ta hakkas vargsi salme sepitsema.

* Nii siin kui ka edaspidi on tsiteerimisel säilitatud originaali kirjapilt. Töös kasutatud käsikirjalised materjalid ja pildid leiduvad Eesti NSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi fondides Tartus.

Johannes Barbarus

Vastates 1930. aastal ajakirja «Looming» ankeedile esimeste kirjanduslike katsetuste kohta, meenutas Barbarus, et ta 12-aastaselt oli valmis kirjutanud ligi sajarealise «poeemi» «Kahekordne surm». Selle kirjutamise ajendiks sai sündmus tõsielust. Nimelt oli noore sulemehe isakodu lähedal üks mees tapnud oma naise ja laiba siis vabaturma simuleerimiseks üles poonud. Hiljem, gümnaasiumipäevil hävitas autor ise selle töö. Peatselt järgnesid aga uued katsetused, mis pole küll trükitult lugejateni jõudnud, on aga sellele vaatamata andnud esimesi kirjanikuvilumusi.

J. Vares-Barbaruse ema

Mõnevõrra tõsisemat tähelepanu väärrib Johannes Varse õpinguteaeg Pärnu gümnaasiumis aastatel 1904—1910. Noorusele omase sirgjoonelisuse ja temperamendiga otsib ta sel perioodil oma teed ellu. Ta ei lepi valmistõdedega, vaid juurdleb paljude küsimuste kallal, püüab mõista koguni ühiskonna arengu seaduspärasusi. Ei saa unustada, et need aastad üldse tähistasid rahvahulkade aktiivsuse ennenägematut tõusu, nende lülitumist poliitilisse võitlusse. Elu ise nõudis seniste väärtuste ümberhindamist, otsustavat loobumist kõigest iganenust nii ühiskonnakorralduses kui ka inimeste teadvuses.

J. Vares-Barbaruse isa

Johannes Vares ja tema gümnaasiumikaaslased olid liiga noored, et esimese vene revolutsiooni pöördelistest sündmustest aktiivsete võitlejate ridades osa võtta. Sealjuures ei möödunud aga kaasaja poliitilised võitlused neist üsna sügavaid elamusi jätmata. «1905. a. meeleolud olid küllalt tugevad ja kaasakiskuvad ning järgnevate aastate sündmused aina süvendasid revolutsioonilist tungi võrdsuse, vendluse ja vabaduse järgi,» meenutas Barbarus aastaid hiljem, tehes kokkuvõtteid oma noorpõlve otsingutest.

Riigivõim püüdis tol ajal õppivat noorsugu poliitikast ja päevasündmustest eemal hoida. Eesmärgiks oli kas-

vatada truualamlikke ja kroonulikult mõtlemaid roboteid, kes aitaksid kindlustada rahvaste vangla — tsaari-Venemaa kõikumalöönud seinu. See ei õnnestunud kaugelki. Üliõpilastest kõneldi kui «alati mässavatest» tsaaririigi alamatest, kuid ka gümnaasiumiõpilased olid sageli kaugel sellest, et võtta puhta kullana seda, mis seisis ametlikes õppekavades ja kuulus vastuvaidlematule omandamisele. Kuulati ära ja tuubiti pähe keisrite elulood, mis pidid asendama ajaloo õiget käsitlust, õpiti klassikalist kirjandust, mis kahtlemata oli väärtuslik, kuid jättis mõneski osas rahuldamatuse tunde, sest kaasaegset kirjandust gümnaasium ei tunnustanud. Lõpuks tehti õige ulatuslikku tutvust ka piiblilooga. Noorte huvid olid aga võrratult laiemad ja elulähedasemad. Nii oli see põhi-joontes kõikjal üle kogu tsaari-Venemaa.

Esimese vene revolutsiooni aastatel tegutses eesti koolides arvukaid õpilasringe. Sellised ringid, enamasti illegaalsed, etendasid väga suurt osa noorte silmaringi avardamisel, nende huvide suunamisel. Tutvuti paljude gümnaasiumis ebasoovitavate või koguni keelatud teostega, vaieldi mitmesuguste küsimuste üle nii kirjanduse, poliitika kui ka filosoofia vallast, tehti iseseisvaid kirjanduslikke katseid. Niisuguste ringide tööst on omal ajal mitmed tulevased eesti kirjanikud osa võtnud ja ka Barbaruse tee viis läbi Pärnu õpilaste pörandaaluse ringi. Tuleb märkida, et Pärnu gümnaasiumis, kus Barbarus õppis, valitses õige vabameelne vaim, mis mõjus soodsalt tulevase luuletaja varasemale kujunemisele.

«Teaduslik-kirjanduslik rahvusvaheline ring» ühendas mitmest rahvusest noori ja oli vaba teatava rahvusliku piiratuse avaldustest, mis muidu rea õpilasringide juures aset leidsid. Ka ringi käsitsi kirjutatud ja hektograafil paljundatud ajakiri «Молодая Жизнь» kajastas liikmeskonna internatsionaalsust, sest tema veergudel võis teha kaastööd nii eesti kui ka vene keeles. Gümnaasiumi 7. klassi õpilasena kuulus Johannes Vares juba selle ringi juhatuse hulka ja oli vahetult seotud ajakirja väljaandmisega. Ta pidas ringis mitmeid ettekandeid uusimast kirjandusest ja filosoofiast ning avaldas oma töid selle ajakirja veergudel.

Vaesed uluvad, sandid paluvad — igavene orjus.
Tugevgi põlvitab, küürutab, palub kui kerjus...
Arge roomake! Elu pole määrimiseks, pilkamiseks.
Elu on tugevate jõudude kilkamiseks.
Viletsad roomaku, palugu taevastelt abi,
Elust aga tormatakse vägisi läbi!

Nii hüüab noor luuletaja. Ka tema artiklid on rahunusele, aktiivsusele virgutavad, kõike minevikulist jäägitult eitavad. Arusaadavalt on neis töödes nii mõndagi koolipoisilikult ebaküpset kunstilises kui ka maailmavaatelises mõttes, kuid kindlasti tuleb hinnata autori tahet iseseisvalt lahendust otsida kõigile vaevavatele küsimustele, tuginemata sealjuures tsaaririigis kehtivatele käibetõdedele.

Olles opositsioonis kõige iganenuga, laiendab nooruk oma eitavat suhtumist nn. heakodanlikele kommetele ja traditsioonidele, mida tulevastes kroonuametnikes püüti kasvatada. Ta on väljakutsuvalt trotslik ja hoolimatu gümnaasiumivormi kandmisel, loobub traditsioonilisest kooli lõpupeost, kinkides talle selleks ettenähtud summa ühele kooli- või karskusseltsile, tuleb tavakohasele leeritamisele paljaste jalgade otsa tõmmatud sandaalides, suhtub halvustavalt Pärnu kadakasakstesse, loeb gümnaasiumi õpilasele mittesoovitavaid teoseid ja teeb veel mõndagi sellist, mis toob kaasa pahandusi. Ka oma kirjanodusliku pseudonüümi *Barbarus* pälvib ta sel perioodil. *Barbarus*, s. t. barbar oli ta õpetaja arvates seepärast, et ei suhtunud küllaldase lugupidamisega gümnaasiumis õpetatavasse, eelkõige ladina keelde. Selline halvustav hinnang ei takistanud teda aga üsna hästi hakkama saamast kõige nõutavaga ning veel olulisem on, et Barbaruse nime kannab ta trotsliku uhkusega hiljemgi, avaldades selle all kogu oma ilukirjanodusliku loomingu.

Barbarus luges ja hindas gümnaasiumipäevil Gorkit ja Belinskit, kuid ka XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul kirjanduses koha leidnud dekadentlikke autoreid. See oli üsna loomulik, sest esimesed veetlesid oma võitleva sisuga, aga viimased tõmbasid kaasa sellega, et ümbritsesid oma loomingu karjuva reklaami ja eneseülitusega ja olid sõnades suured kunstirevolutsioneerijad. «Meie ajal on teaduse, filosoofia, kunsti valdkonnas esile kerkinud võitlus marksistide ja mahhistide vahel,» kirjutas V. I. Lenin 1910. a. artiklis «Publitsisti märkmeid» (Teosed, 16. kd., lk. 187), juhtides tähelepanu rühmituste-

ja varjunditerohkele reaktsioonile, mis jutlustas idealismi ja agnostitsismi ning oli ka dekadentliku kirjanduse aluseks.

On loomulik, et ideoloogiliselt ebaküpsed gümnaasiumiõpilased, keda kool püüdis kasvatada reaktsioonilises vaimus, ei suutnud sellise kirjanduse olemust läbi näha, vaid kõikusid nii oma ühiskondlik-poliitilistes kui ka esteetilistes vaadetes mitmesuguste äärmuste vahel. Ka «Teaduslik-kirjandusliku rahvusvahelise ringi» töös oli selline kõikumine ilmne.

Sisuliselt polnud ringi töös midagi tsarismivastast, kuid sellest hoolimata sattusid selle liikmed peatselt ägeda tagakiusamise alla. 1908/1909. õppeaasta talvel juhtus üks ajakirja «Молодая Жизнь» eksemplar ametlike ringkondade kätte. Riiast saabus kohale sandarmipolkovnik Baikov, kes alustas kohe juurdlust. Barbarus oli küll ajakirjas teinud kaastööd Cello varjunime all, kuid iseloomulik käekiri reetis ta. Polnud enam võimalik oma osavõttu selle põrandaaluse ringi ja tema väljaande tööst maha salata, seepärast otsustas nooruk kogu vastutuse endale võtta. Õppekonna kuraator Prutšenko, kes ka Pärnu jõudis ning juurdluse üle võttis, püüdis mitmesuguste ähvarduste ja keelitustega sundida Barbarust oma vaadetest taganema, kuid see ei õnnestunud. «Minu häbemata trots ja püstipäiolek vihastas kuraatorit: ta arvas minus leidvat kõiki mandumise ja moraalse laostumise märke,» meenutas Barbarus aastaid hiljem kirjas oma sõbrale J. Semperile.

Ülekuulamisel tehti kindlaks, et ringil puudus iga-sugune kaugemaleulatuv poliitiline programm, mistõttu osavõtjad pääsesid suhteliselt kergesti. Barbarust taheti esialgu küll koolist välja heita, kuid et ta oli silmapaistev õpilane, astus vabameelne direktor Popelišev tema kaitseks välja ja lubas tal oma vastutusel õpingud siiski lõpetada. Piirduti vaid nooruki elukommete hinde alandamisega «kahele» ja keelati tal kategooriliselt edaspidi osa võtta iga-suguste ringide tööst. Teame aga, et ka pärast seda keeldu esines Barbarus salaja kaasõpilaste seas ettekannetega kirjanduse kohta. Mingi hirmutamine ei suutnud enam teda tagasi hoida minemast kord valitud teed.

Gümnaasiumiaastad möödusid kiiresti ja töörohkest, jättes oma kustumatu jälje noore luuletaja hinge. Tema silmaring oli tänu eelkõige just oma huvidele tunduvalt avardunud, iseloom aga mõnetigi karastunud ja küpse-

nud. Kui pärast kooli lõpetamist seisis ees valik, kus jätkata haridusteed, astus Barbarus otsustava sammu oma ammuse unistuse teostamise suunas. Ta tahtis saada arstiks, kes kogu elutöö pühendab võitlusele inimeste elu

J. Vares-Barbarus gümnaasiumipäevil

ja tervise eest. Selle kõrval pidi aga tema luulelooming aitama kasvatada, suunata, süvendada nende õiget elutunnetust. Barbarust veetles mõte aidata inimkonda, samuti aga ka see suhteline iseseisvus, sõltumatus, mis eraldas arsti tööd mõne tavalise riigiametniku tööst. Suhtudes

eitavalt Tartu ülikooli, kus üliõpilaste seas kadaklikud buršikombed kippusid tooni andma, valis ta õpingute kohaks kauge suurlinna — Kiievi.

III

Kiievis õppimise periood (1910—1914) tähistab Barbaruse küpsemist arstiks, suurt ja visa tööd teadmiste omandamisel. Tema säilinud kirjad isale, õele ja õemehele kõnelevad sellest, kui tõsiselt tulevane arst, keda tema paljud patsiendid tänase päevani suures tänutundes meenutavad, suhtus õpingutesse. «Neljapäeval (16. skp.) tegin ühe raskema eksami ära ja sain see aasta ka esimese nelja 10 viie järele. Nüüd on veel viis eksamit teha,» kirjutab Barbarus omastele 1912. a. Korduvalt räägib ta loengutest, praktilistest töödest, mis tuli sooritada, kuid ka armastusest valitud ala vastu. «Kui juba ülikoolis käia, siis täielikult, et pärast rahul võib olla,» arutleb ta ühes kirjas isale. Ta töötab varahommikust hilisõhtuni ning leiab sellest tõsist rahuldust. Ometi ei piirdu Barbaruse huvid üksnes õpingutega. Ajapuudusel on ta ülikoolipäevil küll üsna väheseltsiv ning eelistab traditsioonilisele üliõpilaselule iseseisvat teadmiste laiendamist, kuid kui Lev Tolstoi surma puhul üle kogu Venemaa käis üliõpilasrahutuste laine, oli Barbarus nende Kiievi üliõpilaste seas, kes demonstrantidena said kasakanuuti maitsta.

Nooruk loeb sel ajal üsna palju ilukirjandust, huvitades eriti kaasaja luule arenguteedest. See on mõistetav, kui meenutame, et 1910. aastast alates esineb Barbarus ka oma luuletustega trükis. Debüteerinud ajakirjas «Noor-Eesti», leiab ta hiljemgi selle rühmituse väljaannetes avaldamisvõimalust, kuigi pole alati rahul «Noor-Eesti» nüüd juba täielikult väljakujunenud estetismi ja eluvõõrusega. Luuletused «Kevadel», «Sügisel», «Igatsus», «Tütarlapse kevadeaimdused», millega ta trükisõnasse astus, olid tolle aja eesti luules küllaltki uudsed oma julge sensuaalsuse ja traditsioonide lõhkumise tõttu tugeva instinktideinimese nimel. Ilmseid mõjutusi on neis töödes vene modernistidelt. Vaatamata mõjutustele, näeme juba neis Barbaruse töödes tahet algusest peale käia eesti luules senitallamata radu.

Nagu öeldud, püsis tema huvi keskpunktis selle aja modernkirjandus, millega ta eriti vene sümbolistide väljaannete kaudu tutvus. 1910. a. paiku elas vene sümbolism üle tugevat kriisi, esiplaanile tungisid uued formalistlikud moevoolud — adamism, akmeism ja futurism. Kõik need «ismid» olid kaugel tõelisest, rahvalikust kunstist, kuid Esimese maailmasõja eelaastatel äratasid nad eriti noorema intelligentsi seas suurt tähelepanu ja järeleaimamist. Lisaks neile vaimustus noor haritlastepõlv lääneeuroopa kirjanduses maad võtnud dekadentismist, pidades seda tõeliseks kaasaja kunstiks. Selline suhtumine oli väga iseloomulik reaktsiooniaastatele. Eestis sai reaktsioonilise modernkirjanduse tutvustamise ja viljelemise keskuseks «Noor-Eesti» oma väljaannetega ning pole ime, et ka Barbaruse luuletused kajastasid tema huvi suure enesereklaamiga ümbritsetud formalistlike teooriate vastu.

Barbarus püüdis välja selgitada iga kirjandusliku moevoolu esteetilist programmi, et välja arendada oma kunstilist kreedot. Läbiuuritud materjali põhjal esines ta koguni mõnede artiklitega ajakirjanduses, näit. «Estetiline käärimine», 1914. Tuleb aga öelda, et kuigi Barbarus ei võta modernitsevatest õpetustest ühtki jäägitult omaks, on tema suhtumine neisse üsna ebakriitiline. Ta ei suuda veel näha, et kõige tähtsam kirjanduses on sisu, vorm on aga sellele allutatud ning ei moodusta iseseisvat väärtust.

«Pidu katku ajal» meeleolud, mis ebarahvalikus kirjanduses Esimese maailmasõja ajal ülihti esinesid, leidsid tee ka Barbaruse loominguusse, seda just tema orienteerumise tõttu modernitsejaile. Sealjuures on aga kindel, et Barbarus ei jäänud karmidel sõja-aastatel erapooletuks pealtvaatajaks, kellele rahvahulkade kannatused sõjas midagi ei tähenda. Tema eluloost teame, et juba 1914. a. sügisel saadeti ta koos oma kursusekaaslastega tegevate arstidena rindele. Novembrist 1914 kuni märtsini 1915 teenib Barbarus 444. välihospitalis, pärast seda aga kuni 1917. a. juulini Proskurovi piirivalvepolgus Galiitsias, olles kogu aeg rinde vahetus läheduses või koguni eesliinil. Kui tema ilukirjanduslikes töodes (näiteks «Noor-Eesti» V albumis ilmunud luuletustes «Rohelisel merekaldal» ja «Lõunas») pole ühegi sõnaga mainitud, et käib laastav, hirmus sõda, näeme Barbaruse säilinud kirjadest

aga, et ta mõistis päris hästi sõja mõttetust ja tundis kogu südamest kaasa neile, keda tsarism surma kihutas. Nii tugevad olid kodanlikus kirjanduses valitsevad kirjutamata seadused, mis hoidsid kirjandust elust eemal, et noor luuletaja jätkas vastu oma inimlikke veendumusi ja tõekspidamisi mõttetut ilutsemist sõja verisel taustal.

IV

Kunst ei tohtivat tegelda poliitikaga, kunst pidavat olema väärtuseks omaette, kinnitasid ühehäälselt kõik kodanliku kirjanduse teoreetikud. Ja nii pidi kunst ükskõikselt kõrvalt vaatama inimkonda tabanud õnnetuse puhul ja tegelema vaid kunstniku enese subjektiivsete tunnete ning mõtetega.

1917. a. Eestis tekkinud kirjanduslik rühmitus «Siuru» jätkas ja arendas edasi salongikirjandust, mille eeskujud pakkus nii «Noor-Eesti» oma mõnaperioodil kui ka mitmete välisautorite toodang (osalt vene akmeism). Algukest peale oli see kirjandus ükskõikne ja hoolimatu rahva elu vastu. «Siuru», tegutsedes tagalas, seadis endale eesmärgiks luua «ajamärkidest vaba» elurõõmsat intiimluulet, vihkelda kunsti kunsti pärast. Rühmituses tegutsenud luuletajatele M. Underile, H. Visnapuule, A. Adsonile jt. oli omane individualism, väljakutsuv boheemitsemine, sageli teadlik liialdamine erootikaga.

Barbarus, viibides sõjaväes, toetas rühmituse väljaandeid oma kaastööga, oli tema liikmetega tihedas kirjavahetuses ja õppis ka eesti kirjandusolusid hindama siurulaste prisma läbi. Kui 1919. a. sügisel rühmitus oli juba faktiliselt lagunemas, palusid M. Under ja A. Adson ka Barbarust rühmituse liikmeks astuda. Viimane nõustuski, kuid mingit erilist vaimustust «Siuru» suuna vastu üles ei näidanud ja suhtus märgatava ükskõiksusega selle perspektiivitu rühmituse liivajooksmisse.

Pole liigne meenutada, et neil aastatel toimub Barbaruse kiire maailmavaateline kasv, mis ei jäta mõju avaldamata ka tema loomingulisele väljakujunemisele. Ühtlasi soodustavad sündmused ise uue ja kriitilisema elutunnetuse küpsemist, ühiskondliku hoiaku süvenemist. 1917. a. sügisel pääseb Barbarus arstide vahetuse tõttu

rindelt tagasi Kiievisse, kus asub tööle 57. evakuatsioonipunkti närvihaiguste osakonnas. Samaaegselt avaneb tal võimalus jätkata õpinguid ülikooli viimasel kursusel ja sooritada 1914. aastal võlgujäänud riigieksamid. 1918. a. algul saabub ta tervisepuhkusele Eestisse ja jääbki siia praktiseerima. 1919. a. algusest peale töötab Barbarus kuni 1921. a. märtsikuuni jälle sõjaväearstina ning võitleb epideemiate vastu Narvas ja mujal. Ta ei saa neil aastatel kuigi ulatuslikult osa võtta kirjanduslikust elust ja kuigi ise kirjutab üsna palju, on tema luuletused ideelis-kunstiliselt tasemelt väheütleavad, kuuludes vaid katsetuste ja õpingute hulka.

Oma esimesed kogud annab Barbarus välja üsna lühikese aja jooksul: 1918. a. ilmub luuletuskogu «Fata-Morgana», 1919. a. «Inimene ja sfinks», 1920. a. «Katastroofid». On iseloomustav, et hiljem, koostades oma kodanliku perioodi loomingust valikkogu «Vastu voolu» (1946), loobus autor varasemaid luuletusi uuesti avaldamast, nimetades kolme esimest kogu vaid «näpuharjutusiks ja katsetamisiks». Kirjanik polnud oma loominguga rahul juba kirjutamise ajalgi. Ühest küljest näeme tema ajutist vaimustumist kõigist uutest vooludest sajandi esimeste kümnendite kirjanduses, teisest küljest läbib aga tema nende aastate kirju punase niidina kaeblemine selle üle, et midagi püsivat, kaasakiskuvat ka pikemaks ajaks pole ta neist õpetustest suutnud leida.

Samm-sammult aga hakkab ta vabanema sihituist otsinguist ning juba esimese kolme kogu põhjalgi saame täheldada kirjaniku lähenemist ühiskondlikele küsimustele. Luuletuskogudes «Fata-Morgana» ja «Inimene ja sfinks» on elurõõmu ja naudingute ülistamise ning sensuaalsuse kõrval ka hinnangud kaasaja elule. Oma teise luuletuskogu lõpul näitab Barbarus, et isegi väljakutsuvate, «pattu» jutlustavate värssidega on ta tahtnud naeruvääristada kodanluse võltsmoraali ja teesklevat kombelistsust, püüdnud näidata kõigi heakodanlike väärtuste purunemist.

...Ma näen, — end ise annud teie kätte
nüüd olen, — pihind kõik ma saladused...
Et jumaldanud kirge, hirmsaid patte,
siis tulge, karjuge: ta pooge ristil...
kõik variseerid, et te pühadused
neis salmes jultunumalt lõhki kisti.

Luuletuskogus «Katastroofid» esineb veel samuti suure-
sõnalist mänglemist naturalistlike detailide ja erootikaga
(näiteks tsüklites «Katastroofid» ja «Nokturnid»). Kirjanik
on aga otsustavalt lähenemas kaasajale — tema kunstniku-
pilk ulatub nägema juba kaugemale kitsast isiklike ela-
muste ringist.

Mina olen vaatma pand
aja verist nägu — tapmisbakhanaali,
vana ilma katastroofilist finaali,
kõike, millest üle karmilt käind
mässud, tulikahjud, — hävitades läind
jõhker, raske sõjamehe kand...

Nii laulab ta oma luuletuskogu «Introduktsioonis». Ja
kuigi ta kinnitab oma poolehoidu neile, «kel ajudes on
mässuloit, / kelles vendlustõrvik nagu koit / põleb süda-
mes», jääb ta nagu mitmed teisedki selle aja poeedid vaid
abituks kurtjaks ja moraliseerijaks. Käesoleva sajandi
20-ndate aastate alguse eesti luulele oli see omane. Nii
endised siurulased kui ka mitmed väljaspool rühmitusi
seisnud poeedid väikekodanliku intelligentsi seast asusid
nn. üldinimliku moraali ja abstraktse humanismi posit-
sioonidelt sõna võtma sõja ja tagalamarodööride vastu.
Nad ei suuda aga näha vastuolude tegelikku põhjust, jää-
vad oma protestis üksikvõitlejateks, kes küll tunnevad
rahva kannatustele kaasa, kuid seavad end ise sealjuures
rahvast ja revolutsioonilisest võitlusest kõrgemale.

Saksa ekspressionismi mõjul kirjutavad Barbarus, Sem-
per, Under ja mitmed teised poeedid ahastavaid laule
kaasaja koledustest. Nad hädaldavad ja püüavad sama-
aegselt elu parandada. Jutlustades sisemisest enesetäius-
tamisest, tahavad nad inimesi veenda teistsuguse elu vaja-
duses. Barbarus hüüab pateetiliselt:

Oo, vaata, inimene, eneselle silmi!
Kas tunned sa neid tinast pilke külmi?...
Vaat, vaat, see sina sääl, kes sõdib, tapab, poob,
kes venna veres käsil jõhkralt sööb ja joob,
see sina alatul!

Barbarus on oma luuletuskogus «Katastroofid» küll
vägagi rahulolematu, kuid ta pole veel võitleja. Ta ei
leia endas veel jõudu vastu hakata ebaõiglasele ühis-
konnakorrale, vaid hüüab appi inimlikku õiglustunnet.
Sügavasse ummikusse on jõudnud tema looming, sest
ühelt poolt kisuvad veel kaasa formalistliku modernkir-

janduse eeskujud, teisest küljest on aga võimatu maha vaikida kaasaja murrangulisi sündmusi, nagu ta seni oli teinud.

Käib kodusõda. Barbarus on tegev valgete armees arstina. Samal ajal tunneb ta sügavat vastikust käratseva kroonupatriotismi vastu, tema poolehoid kuulub töörahvale. On märkimisväärne, et nii neil sõja-aastatel kui ka hiljem, kodanliku diktatuuri päevil, pole Barbarus kirjutanud ühtegi luuletust, mis oleks ülistanud eesti kodanlust ja tema riiki. Veel enam — 1921. a., vahetult pärast sõda otsustab kirjanik lõplikult kriipsu peale tõmmata senisele väheütlevale loomingule ning asuda oma kunstiga võitlema õiglasema elukorralduse eest.

1921. a. avaldab ta oma esimese valikkogu «Kolmnurk», milles on ära toodud iseloomustavamaid luuletusi ta kolmest varasemast kogust. Eessõnas rõhutab ta, et «Kolmnurk» kujutab endast hüvastijättu minevikuga. Sõjad ja revolutsioonid on ümber kujundanud maailma ja on ümber kujundanud ka inimeste suhtumise ellu. Barbarus ütleb, et ta vihkab oma mineviku loomingut, vihkab ka ennast ja oma nõrkusi. Lootusega, et edaspidi suudab ta kunstis rohkem anda, lõpetab ta.

Ära, ära kõik, mis mulle varem koitnud,
läinud loodang kaotand soojuse,
kõik, mis janund kirge kireg' toitnud,
heidan enesest, kui liigse roojuse.

Nüüdsest peale tahab ta oma sule pühendada võitlusele valitseva kodanluse vastu.

V

Lähenedamine elule ja kaasaja ühiskondlikele käärimistele leidis nii või teisiti aset ka teiste kirjanike juures. Kui endised siurulased A. Gailit ja H. Visnapuu suunasid oma pilgud võimu poole ja hakkasid ühiselt täitma kodanluse sotsiaalset tellimust või vähemalt andsid kohe mõista, et neil poleks midagi ametliku kirjanduse produtseerimise vastu, jäi kirjanikkonna enamik äraootavale seisukohale. 30-ndatel aastatel püüdis küll kodanlik propagandaaparaat kujutada olukorda selliselt, nagu oleks kodusõja ajal rahva enamus pooldanud eesti kodanluse vaateid. Tegelikult oli aga nii, et isegi tagurliku kasva-

tuse saanud haritlaskonnas valitses küllaltki suur skeptitsism. Ükski nimekam kirjanik ei sidunud end kroonupatriotism'ga, nii et kodanlik sulemees J. Aavik oli sunnitud esinema pikema suundanäitava kirjutusega «Puudused uuemas eesti luules» (1921—1922), milles hakkas andma kirjanikele retsepte.

Heitnud ette küll ebakõlblat sisu, küll konarlikku vormi, tuli J. Aavik põhilisema «puuduse» juurde, milleks oli tema arvates eesti kirjanike vähene rahvustunne. Eesti kodanliku riigi loomine olevat imelikul kombel «meie luuletajaid kõige vähem inspireerinud. Isamaalisi, rahvuslikke noote ei leia me Kärnerilt, Allelt, Barbaruselt, Underilt, Semperilt, Suitsult. Ainult Visnapuul on natuke ja sedagi, nagu alamal tullakse näitama, nõrgasti ja jõuetumalt. Kust see tuleb?» Taolist hädakisa kostis mujaltki kodanluse leerist.

Milles oli siis viga? Kas eesti kirjanikke ei huvitanud oma maa saatus? Kindlasti huvitas ja just sellepärast ei pidanud demokraatlikud kirjanikud võimalikuks asuda ülistama reaktsiooni. Selle asemel astus 1921. a. sügisel ellu opositsiooniline rühmitus «Tarapita», mis polnud küll revolutsiooniline selle sõna kõige otsesemas mõttes, kuid kaitses demokraatlikke ideid ja mõistis hukka reaktsiooni äärmuslikke avaldusi.

Teatavasti ei olnud 20-ndate aastate algul kodanlik võim Eestis veel stabiliseerunud ja ühiskondlikud vastulolud avaldusid üle kogu maa vägagi teravates vormides. Sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastad tähistusid ulatusliku rahvaliidumise, mida juhtis Eestimaa Kommunistlik Partei. Kommunistlikud fraktsioonid I riigikogus ja Tallinna volikogus, samuti ka mõnda aega legaalselt tegutsenud Ülemaaline Noorproletaarlaste Ühing ja rida ametiühinguorganisatsioone ning töölisühinguid tegutsesid avalikult töörahva hulkade kasvatamisel ning nende suunamisel poliitilise võitluse radadele.

Ulatuslikud streigid ja demonstratsioonid kõnelesid selget keelt rahva aktiveerumisest ja tema teadlikkuse kasvust. Vaatamata survele, kujunes liikumine üldrahvalikuks, tõmmates üha laiemad hulki kaasa.

«Tarapita» kirjanduslik rühmitus tegutses revolutsioonilise liikumise uue tõusu aastatel ning pidi seetõttu paratamatult kaasa lööma ühe või teise leeriga. Kuna rühmitus ühendas üsna erinevate vaadete esindajaid

väikekodanliku intelligentsi seast (tööraha esindajaid siin sisuliselt polnud), avalduvad tema töös algusest peale vastuolulised tendentsid.

Rühmitusse kuulus ametlikult kümme kirjanikku. Loetlegem nad tähestiku järjekorras: Adson, Alle, Barbarus, Kivikas, Kärner, Semper, Suits, Tassa, Tuglas ja Under. Näeme siin enam kku endisi siurulasi, kes mõistsid vajadust otsida uusi perspektiive oma loomingule, praktilistes küsimustes olid aga õige erinevatel seisukohtadel. Näeme siin ka teisi kirjanikke, kes polnud kehtivate oludega rahul ning püüdsid jõudumööda paljastada väärnähtusi.

Uhiste rahadega hakati välja andma ajakirja «Tarapita», mille esimeses numbris avaldatud manifest väidab:

«Millal oleme sisse hingand nii lämmatavat õhku kui nyd — tõusikluse joovastuspäevil?»

Ummiku on lykat meie vaimline kultuur. Lämpuman edasiviivad jõud. Halvat tööliste liikumine. Haritlasest saanud ärimees, võimumees, ametnik. Noorsoo käärivad mahlad juhatakse vaimu aladelt sporti, sõjatsevva skou-tismi. Tugevast sääremarjast on kyllalt kultuuriks.

Vaimlist palet ei olegi ega taheta. Ideaali- ja ideelage kodanlus tunneb instinktiivselt loovan vaimun vaenlast oma võimule. Sest vaim vajab selgust, võim segasust.»

Väljendades rühmituse radikaalsema osa taotlusi, oli manifest suunatud nii sõja ajal tekkinud tõusikluse, uusrikaste kui ka valitsuse kultuuripoliitika vastu. Samal ajal näeme aga, et juba oma keeletarvitusest oli «Tarapita» modernitsev (y kasutamine ü asemel, seesütleva käände lõpul n, jpm.), seega ka mitterahvalik.

Sel ajal, kui J. Barbarus, J. Semper ja A. Alle asusid ajakirjas ründama kodanlust, naeruvääristades tema hari-matust ja tagurlust, püüdsid mõned teised rühmituse liikmed leebete vihjetega seda kodanlust «ümber kasva-tada», et ta hakkaks kirjandusest lugu pidama ja annaks kirjanikele riikliku abiraha näol võimaluse oma «vaba» kunsti edasi viljelda. Need kaks suunda läbivad ajakirja kõiki seitset numbrit (1921—1922).

Barbaruse tööd, mis «Tarapitas» avaldati, olid väga teravad. Juba esimeses ajakirja numbris on trükitud tema kodanlusevaenulik «Poeem vajadusest näkku syl-lata». Sellele järgnesid tööd «Usutunnistuslik poeem», «Suum cuique», «Poeet estraadil». Need on väga väljakut-suvad ja selgeilmelised luuletused, milledes autor eitab

jäägitult kodanlikku kultuuripoliitikat ja mõnes kohas koguni taunib kogu ühiskondlikku korraldust selleaegses Eestis. Poeet estraadil esitab küsimuse ja vastab ise:

Kun on siis minu rahvas, olen kelle laps?
Salk riigimehi-spekulante diplõmaatia turul,
on's isaks hangeldai, kel inimsuse taks
väärtpaberiten, aktsiain, muun haisvan rahapurun?
Mu rahvas vabrikseinte, masinate vahel,
veel ikka orjamärk tal häbiks otsa een,
ent ümber kasärmute pyssitikke ahel,
vaid Lunastai — säälsaman sõime seen.

Viimasest lausest oleks naiivne mingit religioossust välja lugeda. Kirjavahetusest nähtub, et Barbarus oli juba varasest noorusest ateist. Siin on tegemist vaid sümboliga, mis tähendab uue tõe sündi just töötava rahva seas. Näeme, et stiihiline ebateadlik protest kehtiva vägivalla vastu tõi noore luuletaja juba neil aastail põhiliselt õigetele seisukohtadele.

Kui pärast «Tarapita» ajakirja esimese numbril ilmumist algas kogu parempoolses trükisõnas selle raevukas materdamine, jäi Barbarus kord algatatud võitlusnõudele kindlaks. Kodanlikud lehed «Vaba Maa», «Tallinna Teataja», «Kaja» jt. süüdistasid tarapitalasi «kommunismis», kuna need olid julgenud kriitikat teha kehtivate olude aadressil. Vihjati väga ühemõtteliselt vajadusele «mässavad» kirjanikud korrale kutsuda. Ajakirja järgmised numbrid ongi mõneti ettevaatlikumad, kindlasti aga mitte Barbaruse osas.

Lisaks eelmärgitud luuletustele avaldas Barbarus ajakirjas ka kaks artiklit. Nii ilmus «Tarapita» viiendas numbris kirjutus «Pyyetest vaimlise internatsionaali poole», milles autor asus eesti lugejaskonnale tutvustama rahvusvahelist demokraatlike kirjanike rühmitust «Clarté» («Selgus»). See rühmitus koondas rahu ja humanismi eest peetava võitluse lipu alla kuulsaid kirjanikke kogu maailmas. Nii kuulusid tema ridadesse A. France, H. Wells, B. Shaw, S. Zweig, U. Sinclair, J. Romain ja paljud teised. Ka M. Gorki ja A. Lunatšarski esinesid «Clarté» väljaannetes.

Rühmituse loojaks ja juhiks oli kommunist, endine rindevõitleja H. Barbusse, kes aastail 1919—1924 püüdis eesrindlikke kirjanikke igati lähendada proletariaadi

parteile. Teame ka, et V. I. Lenin hindas «Clarté» liikumist selle imperialism vastase hoiaku pärast väga kõrgelt.

Barbaruse teeneks pole üksnes «Clarté» poolehoidev tutvustamine, vaid samas artiklis kõneleb ta ka demokraatliku, internatsionaalse kirjanduse kaitseks Eestis. Selle eesrindliku liikumise ideedel, millega Barbarus välismaise ajakirjanduse kaudu tutvus (ta valdas hästi prantsuse keelt), oli suur tähtsus nii poeedi enese kui ka teiste eesti kirjanike vaadete arengule.

Oma järgmises artiklis «Looming ja aeg», mis ilmus «Tarapita» 6. numbris, arendas Barbarus edasi eelmise kirjutuse põhimõtteid. Eriti teravalt ründas ta siin nn. heakodanlikku kirjandust, mis oli asunud tagurluse kaitsele. Ta naeruväärustab kõm'seva paatosega «patrioote», kes idealiseerivad iganenud ühiskondlikke vahekordi oma kodumaal ja püüavad klassivastuolusid olematuks salata. Hukkamõistmist leiavad H. Visnapuu ja A. Gailit, kes jäid «Tarapita» tööst selle poliitilise hoiaku tõttu eemale ja hakkasid samal ajal muutuma paadunud natsionalistideks. Barbarus asub internatsionalismi positsioonidele ja seda mitte üksnes kirjanduse küsimustes, vaid söandab samas artiklis koguni välja tuua, et nn. vabadussõda oli tegelikult klassisõda ja eesrindlikud inimesed moodustavad kogu maailmas ühisrinde reaktsiooni vastu.

Ajakirja «Tarapita» viimane number ilmus 1922. a. lõpul. Samal aastal oli aga loodud kirjanike «seinast seinast» ulatuv organisatsioon — Eesti Kirjanikkude Liit. Aprillis 1923 hakkas ilmuma tema häälekandja «Looming». Arusaadavalt ei tulnud selles enam kõne alla tarapitaliku protesti jätkamine (ajakiri oli poolametlik ja töötas riigi rahalisel toetusel), kuid enamust «Tarapita» endistest liikmetest see ei heidutanud. Nad olid üsna nõus kursimuutusega, mis töötas majanduslikku heaolu. Ei või ka unustada, et «Tarapita» oli Barbarusele, Tuglasele ja mitmele teiselegi läinud üsna palju maksma. Paber, trükkimine, honorarid — kõik nõudis raha. Kirjanikule, kes vaid oma suletööst elas, polnud selline loomingu pealemaksmine jõukohane.

Barbarus oli küllaltki hinnatud arst juba siis, nii et majanduslikud mured teda ei hirmutanud. Eriti tähtis on aga see, et «Tarapita» seismajäämisega muutusid tema protestiva loomingu avaldamise võimalused õige küsitavaks. Ta püüdis veel päästa ajakirja, tegi tasuta kaas-

tööd ka ette ja andis raha paberi ostmiseks, kuid kõik see ei aidanud. Rühmitus lagunes.

Seda, et vabamaid avaldamisvõimalusi oli vähe ja neid tuli kaitsta, koges Barbarus korduvalt. Õpetlikuks kujunes eriti tema uue luuletuskogu «Uuestsünd» saatus.

VI

Juba valikkogu «Kolmnurk» trükkimise ajal tegi Barbarus ettevalmistusi oma uue, põhiliselt ühiskonnakriitilise ja ajakajalise kogu «Uuestsünd» väljaandmiseks. Teos oli lõplikul kujul käsikirjas valmis 1921. a. märtsis ja autor saatis ta kirjastusele «Varrak», mis oli seni üsna soosivalt suhtunud modernitsevasse loomingusse, sealhulgas ka Barbaruse omasse. Seekord hoidis aga kirjastus käsikirja pool aastat enda käes ja vaatamata sellele, et leping oli juba sõlmitud, tagastas tema oktoobri lõpul autorile põhjendusega — «et Teie t i n d i s o l g i s t hoiduda, mis kirjanduslikult alaväärtusline on».

Põhjendusi selliseks häbematuks äraütlemiseks ei tule kaugelt otsida. Säilinud käsikiri (leidub ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumis Tartus) on vägagi korralik ja puhas, ega ole ka kunstiliselt sugugi halvem Barbaruse eelmistest töödest. Peamine viga peitub just sisus.

Käsikirjas leiduvad 29 luuletust on suures osas suunatud sõja ja vägivalda vastu, kusjuures autor ei piirdu üksnes vastuolude ekspressionistliku kujutamise, vaid esineb mitmes luuletuses üleskutsega mitte taluda sotsiaalset ülekohut (näit. «Roojased», «Vastinterjöörid» jt.).

Luuletuses «Uued inimesed» kirjutab Barbarus ennustavalt:

Ja rahvas liigub, peseb maha müürelt
kõik valat vere, pisarsapi, kõntsa,
jõud tõukab presidendid, keisrid riigitüürelt,
loob ühe inimriigi — olemise õndsas.

Konkreetseid vihjeid oma kaasaja poliitilisele elule teeb autor mitmes luuletuses ja pole ime, et kodanlik kirjastus keeldus sellist teost välja andmast. Pealegi ei tõotanud ta kirjastajale kuigi suurt majanduslikku tulu, sest luuletuskogude levik oli üldse üsna väike.

Barbarus avaldas üksikuid «Uuestsünni» luuletusi perioodikas, kogu tervikuna aga aegus ja ei jõudnudki

kunagi lugejani. Seepärast oli Barbarus oma järgmise teose trükkitoimetamisel ettevaatlikum ning saatis käsi- kirja Saksamaale, kus detsembris 1922. a. trükitigi tema uus luuletuskogu «Vahekorrad». Siin kirjastamine oli ka majanduslikult soodsam.

«Vahekorrad» on J. Kärneri «Aja laulude» kõrval 20-ndate aastate eesti demokraatliku luule üheks märkimisväärseimaks näiteks. Suunatud kodanluse ja tema võimu vastu, õpetab ta kriitiliselt suhtuma paljukiidetud «isamaalusse» ja rahvustervikluse, piitsutab religiooni ja kodanlikku moraali, kuulutab avalikult poolehoidu revolutsioonilisele liikumisele. Luuletuskogu on algusest lõpuni teostatud ühtlaselt ning suure sisemise jõuga, autor on oma sümpaatiatest ja antipaatiatest kõnelnud täiel häälel.

Avapoeemis «Paberist inimene» (alapealkirjaks on paljuütlevalt pandud «Ennustuslik poeem») kõneleb Barbarus punalippude all ründavast töörahvast, kelle ees varieuvad tsarism ja kapitalistid ning ajaloo prügikasti kaovad vana korra toed politsei ja papid.

Siis koppind taevast langeb jumal-vaim,

kirjutab poeet ning näitab, et siitpeale juhivad inimkonda võitluse ning õnne ideed, pimedade usu asemele astuvad «mõistus, süda, soe ja tark».

Kogu teost läbib juhtmõte: kõigi inimeste õnnelik tulevik peitub klassideta ja kitsaste rahvuspiirideta kommunistlikus ühiskonnas,

Sest Hädaorust — soost, meid kuhu tyyrind
võim valge, sysimust, võim veripunane
taas päästab (Kosmosnäo kui kõntsast puhtaks kyyrind).

Barbarusel on piiramatu usk teaduse ja kunsti kõikvõimsusse. Eriti südamelähedane on talle kirjaniku-revolutsionääri kuju, mistõttu mitmel pool selle luuletuskogu lehekülgedel kohtame rahvast ülestõusule kutsuvat poeti. Kord on see mingi nimetu luuletaja, sagedasti aga mina-kangelane, kes kogu oma vaimujõu annab revolutsioonile ja juhib seda.

Paiguti võtab sellise võitluslauliku kujutamine aga liiga ainumäärava ilme. On ilmne, et kuigi Barbarus korduvalt räägib töötava rahva õiglusetusest ja tema igatsusest parema tuleviku järele, ei oska ta veel näha proletariaadis revolutsioonilise liikumise esimest yäesalka.

Talle näib koguni, et rahval enesel pole küllalt energiat, pealehakkamist, et võitlusindu temas peab hoogustama keegi väljastpoolt. Siit ka anarhistliku kallakuga luuletaja-mässujuhi kultus, siit ka haritlaskonna protestile eelistuse andmine tööliste võitluse ees.

Usk oma loomingu kõikvõimsusse, oma revolutsioonilise sõna vääramatusse jõusse avaldub selle luuletuskogu mitmetes töedes. See on mõneti naiivne, kui arvestada seda, et need luuletused olid kirjutatud küllaltki raskepärases, kohati ebarahvalikus keeles ja levisid põhiliselt vaid radikaalse haritlaskonna seas küllaltki väikeses tiraažis. See on aga mõistetav ja õige, kui peame meele, et reaktsioonilise surve süvenemise ajal oli Barbaruse luule otseseks väljakutseks eesrindliku mõtte lämmatajaile ning andis opositsioonilisele intelligentsile võitlusindu.

Nii nagu «Tarapitaski» uskus Barbarus ka «Vahekordades», et eelkõige on tarvis revolutsioonilisse liikumisse tõmmata haritlased, kes siis omakorda viivad võitluslipu laiadesse hulkadesse või teostavad ise ühiskondliku elu ümberkujundamise. Arusaadavalt ei olnud selline seisukoht piisav, sest Barbarus ja mitmed teised oposiit-

• J. Vares-Barbaruse elukoht Pärnus Võidu tn. 28

sioonilised kirjanikud ei otsinud sidet rahva tegeliku võitlusega, vaid püüdsid teda «tõsta» oma intelligentliku protesti tasemele. Järgmised aastad näitasid muidugi sellise positsiooni ebakindlust. Kuigi Barbarus oli siiralt veendunud oma taotluste õigsuses, ei suutnud ta kodanluse surve süvenedes jääda senisele hoiakule truuks. Ta jälgib väga pingasa tähelepanuga kodumaa sündmusi, on masendatud rahva revolutsioonilise liikumise vastu suunatud jõupoliitikast ja räägib mitmes oma kirjas soovist põgeneda kuhugi, «ära ängistavast terrori õhkkonnast». Samas ta kaebab: «Aga kuhu sa hing praegusel ajal sõidad, kui kõikjal vaimline kriis ja seisak: reaktsioon laiutab end. Tahaks ükskõik kun uut revolutsiooni, uut vaimustust — siis elustuks ise uvvesti, ammutaks uut energiat.» (J. Semperile 25. veebruaril 1923. a.).

Ta ei lase end kaasa tõmmata kodanlikus Eestis toimuvast parteide omavahelisest vägikaikavedamisest, mis pidi jätma mulje väga ulatuslikust demokraatiast, sisuliselt aga rahvale midagi ei andnud. Nn. isesotsid tegid Barbarusele ettepaneku kandideerida nende partei poolt kodanlikusse riigikogusse, kuid ta keeldus põhjendusega, et ei suuda end suruda selle erakonna kitsastesse raamidesse ning kaldub oma vaadetes vasemale. Sisuliselt jäigi Barbarus väljapoole igasugust otsest poliitilist võitlust.

1924. a. 1. detsembri ülestõusule järgnenud terrorit elas Barbarus väga valuliselt üle ja avaldas oma kirja-des korduvalt kaastunnet kodanluse ohvritele, kuid — kirjutada sellest avalikult ei saanud. Puudus avaldamiskoht. Süvenev reaktsioon jättis ta relvadeta, võttis koguni usu allasurutud rahva ärkamisse võitlusele.

Barbarusel oli ju neil aastatel küll üsna tihedaid side-meid rahvaga, kuid mitte selle kõige teadlikuma osaga. Ta pidas rahvaülikoolis loenguid tervishoiust ja töötas ise haigekassa arstina Pärnus, suhtudes sealjuures ülimalt humaanselt ja arusaavalt vaesemate rahvakihtide vajadustesse. Oma kodanikuluules säilitas ta aga samuti abistaja-kaasatundja osa ning ei kujunenud sel ajal veel proletariaadi otseseks võitluskaaslaseks. Kui nüüd rahva vabadusi järjest piirati, haarasid langusmeeleolud nii Barbarust kui ka mitmeid teisi poeete. Pessimism ja perspektiivitus tõukasid neid eemale aktiivsest ühiskondlikust tegevusest, langes loomingu sisuline tase ja vähenes kontakt kaasaja elu aktuaalsete küsimustega.

Kuigi aastatel 1921—1922 suutis Barbarus luua vägagi võitlevaid ning vahel üsna emotsionaalseid töid, oli juba siis tunda, et autor pole suutnud leida õiget suhet sisu ja vormi vahel. Ta ise kurdab korduvalt oma luuletuste väljendusliku külje nõrkuse üle, püüab aga kangekaelselt jätkata otsinguid uue, isikupärase vormi leidmiseks.

Ta on ekslikult veendunud, et senised vormivõtted on end lõplikult ammendanud ning ei võimalda enam kaasaja elutunnetust hästi edasi anda. Luule sel kujul, nagu ta esines läinud sajandi teisel poolel, «Noor-Eesti» päevil või siis isegi «Siuru» ajastul, ei rahuldavat enam. Selleks, et ei tekiks seisakut, pidavat loobuma traditsioonidest, olema alati novaator. Ikka ja jälle kaldub ta unustama, et niipea kui vormi hakatakse vaatlama omaette väärtusena, lahus kindlast sisust, võib see viia kõige selgemasse formalismi.

Barbaruse puhul on oluline märkida, et 20-ndate aastate keskpaiku kujuneb välja tema isikupärane luulelaad. See on tunduvalt erinev teiste luuletajate omast, sisaldab mitmeid küllaltki omapäratsevaid võtteid, tervikuna on aga siiski nauditav ning selle perioodi luule üldilmet rikastav.

Eelnevalt märkisime juba, et Barbaruse keel on õige raskepärane ning läbi põimitud arvukate võõrsõnadega. Lisagem veel, et tema luulekujundid on paiguti niivõrd uudsed, konstrueeritud, et hajutavad ja killustavad lugeja tähelepanu. Väljendused on õige jõulised ning sageli löövad, kuid tunneteale annab Barbaruse luule tunduvalt vähem kui mõistusele. Võib imetleda tema uusi luulekujundeid tehnika või arstiteaduse vallast, võib vaimustuda sellest otsekohesusest ja temperamendist, millega poet kõneleb teda ümbritsevatest nähtustest ning püüab neid vaadelda oma kindla prisma läbi. Sellele vaatamata ei saa me õigustatult lahti tundest, et nende aastate loominguks on Barbarus ülemäära tegelnud teisejärguliste vormiprobleemidega ja pahatihti vaid eksperimenteerib sisu arvel.

Kui nüüd mõne sõnaga peatuda põhjustel, mis tingisid Barbaruse huvi kaldumise võitlevalt sisult uudsele vormile, siis kasvavad need välja oma konkreetsest ajastust.

Ühiskondlikus elus maadvõttev surve, kitsendused kirjas-
tustes ja perioodikas, kahtlemata ka välismaine elukauge
ja veiderdav modernism — kõigi nende mõju võime Bar-
baruse juures täheldada. Määravaks kujunes aga tema
esimene reis Lääne-Euroopasse, kus ta vahetult sealset
kunsti tundma õppis.

Umbes kolmekuulise reisi vältel 1923. a. lõpul külastas
kirjanik Saksamaad, Belgiat ja Prantsusmaad. Eriti köitis
teda Pariis oma suurlinliku sädeluse ja kiire elurütmiga,
prantsuse kirjandus sai aga selleks allikaks, millest Bar-
barus pikema aja vältel ammutas inspiratsiooni oma kir-
janduslikele esinemistele.

Ei saa öelda, et ta oleks täiesti ebakriitiliselt suhtunud
kogu prantsuse kultuuri. Teatri kohta kirjutab ta ühes
kirjas koguni õige arvustavalt: «Mäng keskpärane, sageli
koguni banaalne ja naiivne, — täis kinolisi sheste ja
võtteid. Oh, meie teatritega — ütleme draama teatriga,
ei või võrrelda: me'e mäng on ausam, usutavam, meil
luuakse, siin kopeeritakse.» Kirjanduselus köidavad aga
modernistid tema pilgu sedavõrd, et prantsuse klassika-
line kirjandus libiseb hoopis tagaplaanile. Barbarus
ostabki hulgaliselt prantsuse uudiskirjandust ning asub
pärast kojujõudmist sellega lähemalt tutvuma.

Nende aastate prantsuse luules oli väga levinud eks-
perimenteerimine vormiga: mitmed luuletajad püüdsid
teisi üle trumbata, serveerides lugejatele ennenägema-
tuid trikke, mida sõna kallal võib korda saata. Kes kirju-
tas oma luuletuse sel kujul, et read moodustasid omavahel
südame, piibu, püramiidi või mõne muu eseme kujutise,
kes kirjutas hoopis kirjavahemärkideta või siis kuhjas
kokku mõttetuid sõnu ja häälikuühendeid — võimalusi
oli üsna palju, ku'd sisuliselt ei tähendanud selline vei-
derdamine luule edasiarendamist, vaid labastamist, käsi-
tööks muutmist.

Pole aga liigne märkida, et Esimesele maailmasõjale
järgnenud aastatel langesid ka mitmed demokraatlikult
meelestatud luuletajad sellisele teele. Nad ei suutnud
mõista, et eesrindlik sisu vajab rahvalikku vormi ja pal-
jas vormiuuendus ei tähenda veel kunsti revolutsionee-
rimist. Revolutsionäärideks kunstis pidasid aga end mit-
med luuletajad, kes väitsid, et uue ajastu luulel peab
tingimata ja eelkõige olema täiesti uudne vorm, ning
suhtusid põlglikult traditsioonidesse kirjanduses.

Isegi sellised eesrindlikud kirjanikud, nagu L. Aragon, P. Eluard, J. R. Becher jt., viljelesid pikemat aega üsna ebatavalise keelepruugiga loomingu. Mis puutub Barbaruse luulesse aastatel 1924—1927, siis see läks oma vormi-eksperimentides paiguti veelgi kaugemale. Muide — Barbarus püüab isegi põhjendada oma äärmuslikke uuendustaotlusi. Kui helikunstis nauditakse suuri ja väljendusrikkaid sümfooniaid, siis kirjanduses, luules valitsevat ikka veel monotoonsus, arutleb ta ühes oma kirjas 1924. a. Olevat vaja ka luulele anda avaram tõlgendus, läheneda talle sümfoonialikult.

Prantslase Nicolas Beaudouin'i eeskujul hakkab ta katsetama mitmeplaaniiliste värssidega. Lehekülg on selliste luuletuste puhul jagatud vertikaaljoontega kahte või rohkemasse ossa, kusjuures tekst on antud paralleelselt. Esimesel plaanil on põhiline tekst, sealt viitavad aga nooled edasi järgmistele plaanidele, kus on paigutatud n.ö. kommentaarid selle teksti juurde — meeolukad vahelehiüded, paralleelselt tekkivad mõtted ja võrdlused. Barbarus leiab, et selline võte võimaldab põimida kõrvuti voolavaid assotsiatsioone üheks terviklikuks akordiks. Arusaadavalt selline konstruktivistlik lahendus ei anna tegelikult kuigivõrd tulu — luuletus peab ilma täiendavate seletusteta ise enese eest kõnelema. Ta peab mõjuma lugeja tunnetele, mitte aga tekitama rist-sõnamõistatuste lahendajale omast huvi keerukuse vastu.

1924. a. ilmus Barbaruse luuletuskogu «Geomeetiline inimene», milles otseselt avalduvad prantsuse modernkirjanduse tagasikiskuvad mõjud. Siin on luuletusi mitmel plaanil, näiteks «Pariis 2» ja «La danse du ventre», kuid on rakendatud ka teisi graafilisi võtteid. Nii on mõnes luuletuses kasutatud mitut kirjakraadi, mõnes aga esinevad mitmesugused matemaatilised märgid. Keel on vägagi raskepärane ja eriti häirivalt mõjub püüe mitmesuguste geomeetriast ja stereomeetriast laenatud terminite abil poeetiliselt edasi anda tegelikkust. Näiteks üks katkend kogu nimiluuletusest:

Olen Ruumi tõmmat ruum,
 keha — pinna pääl pind;
 sisu — väärtuslikum tuum —
 syda lõõritav lind, —
 ekstaasiline,
 olen kõrben oasiline.

— — — — —
Minu vaimu raadius
lõpmatusse joonistet,
olen miinus, vahest plus —
dissonansina toonistet, —
kisendavaks,
ennast teistesse sisendavaks.

Luuletustes «Autoportree», «Konstruktiivne II: keha» jt. annab autor inimese välimust edasi kolmnurkade, ringide ja punktide abil. Peagi lisanduvad neile veel püramiidid, koonused, kerad. Ja isegi pealkirjad: «Geomeetiline inimene», «Vertikaalne», «Perpendikulaarne», «Paralleelne», «Koordinaadid»! Otse võõrastav on lugeda sellist luulet. Võib julgesti väita, et selline «luule» on vaid veiderdavaks mõttespordiks ja ei oma kuigivõrd sisulisi ega ka vormilisi väärtusi. Üks demokraatlik arvustaja märkis omal ajal selle kogu kohta õigesti, et Barbaruse püüe paaritada luulet matemaatikaga pole eriti vilja kandnud...

Ainult luuletuskogu viimane tsükkel «Elavad monumentid» elustab lugejates mälestuse Barbarusest sotsiaalsete pahede arvustajana. Napisõnalises lõovas vormis annab autor siin nükkeid kodanlusele:

... kuidas kasvada saaks muidu kõhukene,
kyllalt tööline kui pole õhukene.
... Altarristil nälgind Kristus kõlgub,
kantslin nuumat papp, — kõik muu tal mõtten mõlgub,
vaid mitte rist ja häda.

Halleluja!

Kogu see tsükkel on niivõrd sarkastiline, et kodanlik arvustus eelistas temast üle vaadata ja puistas autorile tunnustussõnu üksnes vormialase «novaatorluse» eest luuletuskogus tervikuna.

Üldse, mis puutub arvustusse — see tegi kogu kodanlikul perioodil küllaltki palju tegemist Barbaruse luulega, eriti tema vormivõtetega. Viimaseid küll pilgati aegajalt, üldiselt oli aga suhtumine siiski tunnustav. Sisulistes küsimustes oli arvustus tunduvalt tagasihoidlikum: mokaotsast lausuti mõned sõnad tema opositsioonilisest hoiakust, pikalt-laialt heietati aga sealsamas Barbaruse individualismist, egogeniaalsusest ja muudest taolistest omadustest. Ühesõnaga — püüti näidata, et tema protestil puudub igasugune sotsiaalne põhi, rahulolematuse alu-

seks olevat vaid kirjaniku enese püüe sel teel silma paista.

Kuivõrd alusetud niisugused väited olid, selgub, kui vähegi lähemalt jälgida Barbaruse vaateid. Edaspidi tuleme selle küsimuse juurde korduvalt tagasi, siinkohal on aga otstarbekas veidi lähemalt vaadelda üht artiklit, mille Barbarus avaldas oma «Geomeetrilise inimese» kirjutamise perioodil, s. t. ajal, mil formalistlikud mõjud tema loomingus olid kõige tugevamad.

VIII

Pärnus ilmus 1924. a. suvel lühikest aega ajakiri «Lilulii». See oli väljaandja poolt mõeldud ajaviitelektüürina suvitajatele ning teenis puht-ärilisi eesmärke. Ajakirja väljaandja J. Kask, kes ei olnud ise kirjanik ega tundnud huvi tõelise kirjanduse vastu, tegi Barbarusele ettepaneku organiseerida «Lilulii» jaoks kaastööd ja kirjutada ka ise. Peaasi, et ajakiri kujuneks «modernseks» ja tekitaks kõmu (see aga kindlustaks levikut!) — muu teda ei huvitanud.

Barbarus asus koos kunstnik Jaan Vahtraga tellimust täitma. Ta avaldas «Lilulii» mitmeid luuletusi koostatavast kogust «Geomeetriline inimene», J. Vahtra omalt poolt esines kubismi propageeriva artikliga «Kaunis-mõisted kujutavas kunstis». Sellele artiklile lisatud illustratsioonide seas on muuseas ka Barbaruse kubistlik «portree», mida kujutatav ühes oma kirjas ise monstrumiks nimetas.

Need veiderdused ei vääriks tähelepanu, kui nende kõrval sama ajakirja veergudel ei esineks Barbaruse huvitav artikkel «Meie kirjandusloomingulik status quo». Selles kirjutuses suhtus autor kunsti küsimustesse tunduvalt kainemalt, kui seda võis järeldada tema ilukirjanduslikest esinemistest.

Eelkõige peatub Barbarus kriisimeeleoludel, mis sel ajal olid hõivanud eesti luule. Kuid mitte üksnes luules ei valitsenud langus, ka proosakirjanduses oli palju perspektiivitust ja juhuslikkust. Barbarus põhjendab seda kõike kodanluse sotsiaalse tellimusega ja äriliste kalkulasioonidega. Perioodikas, mis tegelikult oli põhiliseks ning majanduslikult kättesaadavamaks avaldamiskohaks,

oli nõudmine vähese kunstilise väärtusega ajaviitekirjanduse järele. Lõviosa sellest moodustasid tõlked. Tõeline kunstiküps kirjandus jäi aga enamasti ajalehtede ja ajakirjade huviorbiidist välja (erandiks oli muidugi «Looming»). Vähemalt ei tulnud lehtede «sabad» avaldamiskohana tavaliselt arvesse. Perioodika kasvatas tegelikult lugejaskonnas halba kirjanduslikku maitset ning ei võidelnud vähimalgi määral nn. kollase kirjanduse uputuse vastu.

Algupärase kirjanduse osas märgib Barbarus põhilise puudusena kirjanike passiivsust, kandvate ideede puudumist.

«Meil põetakse raskelt, — sellest siis haigemaja, kui mitte hauavaikus meie kirjandusilmas; põetakse ilma palavikuta pikaldaselt, — ei tuksuvat südant, ei pakitsevat pulssi: silentium! Kirjanduslikud huvid keerlevad rohkem kultuurkapitali, riigivanema käes kasutada olevate summade ja «Loomingu» abirahade ümber.»

Palju kaebusi oli kodanlikul perioodil kuulda luuletajate raske olukorra üle: luuletusi ei ostetud ega loetud, tiraažid olid armetult väikesed. Kriitikas põhjendati seda sellega, et luules pole enam midagi uut, kõik mõeldavad võimalused olevat juba ära kasutatud. Kogu aeg läbis ajakirjandust kurtmine, et turg on arvukatest väheülevatetest uudisteostest «üle ujutatud» ja see takistab soetada lugejaskonda.

Barbarus leiab oma artiklis, et olukord luule alal pole nii lootusetu, sest kaasaeg pakub palju võimalusi uue ütlemiseks. «Kas teie ei tunne lillelõhna kõrval ka väikeses Eestis juba bensiini ninna tungivat ning töölise higilõhna sõormeis kõditavat?» küsib ta.

Traditsioonilisele luulele, mis end kordama hakkab, vastandab ta nn. uue luule. «Uus luule on kosmiline, internatsionaalne — inimkonna luule, tungides välja isiku, rahvuse raamidest üle maade ja merede ääretusse ruumi,» selgitab ta. Lähtudes luule ülesannete sellisest uudsest arusaamast, jätkab autor: «Meie ei tee ega loo ainult värse, me loome ühtlasi uut elu; meie ei ole ainult meeolotsejad ja kirjeldajad, meie oleme ehitajad: hoone, — tuleviku elu. Meie ei kirjuta ainult selleks, et vanade meeolu retseptide järele värsijalgade ja liikide proove soetada lugemikele, et alaealised meie loomingut tuubiks; meie ei ela selleks, et kirjanduslukku küünida,

et värsiproove lugemikust lugemikku kanda, nagu manu-
faktuurkauba proovireisijad. Õnetu see, kes elu-
ajal klassikuks osutub! Meie asi on luulet — elu edasi
viia.»

Seejärel näitab Barbarus, millistel maailmavaatelistel
positsioonidel peab olema kirjanik, kes tahab ajaga
sammu püüda ja aktiivselt elus kaasa lüüa. Et olla revo-
lutsionäär kunstis, peab olema ka revolutsionäär elus,
rõhutab ta. «Ei ole ime, kui tuleviku poeedid poliitiliselt
pooldavad revolutsiooni ehk tegelikult toetavad tuleviku-
riigi rajamist. Ei ole ime, kui hulk kirjanikke, isegi Ana-
tole France, otsekohe kommunismi põhimõtted omaks
võtsid ja vaimlise internatsionaali Clarté juht Henri
Barbusse partei tegevaks liikmeks astus,» resümeerib
ta.

Ülalesitatud mõtted väärivad tähelepanu. Nende valgus-
sel näeme, et Barbarus jäi oma ühiskondlik-poliitiliselt
veendumustelt küllaltki radikaalseks. Praktilises loomin-
gulises töös esinev eksperimenteerimine vormi kallal
muutub aga samuti mõistetavamaks: Barbaruse silmis on
temal ka suur sisuline, rakenduslik ülesanne. Taolisi tend-
entse esines muide samal ajal ka Nõukogude Liidus,
kus mitmed kirjanikud, kes sisulistest küsimustes olid
nõukogulikel positsioonidel, sattusid «revolutsioonilise
vormi» otsingutel ummikusse.

IX

Jätkuv huvi prantsuse uudiskirjanduse vastu innustas
Barbarust sulge haarama ka pikema ülevaatliku artikli
kirjutamiseks. 1925. a. sügisel ilmuski «Loomingu» kolme
numbrit läbiv kirjutus «Pilk prantsuse moderni lüürika-
kasse», mis tõi ära palju huvitavaid fakte, jäi aga hinnangute
osas lünklikuks. Autor ei suutnud veel kriitiliselt
analüüsida modernismi olemust.

Selles artiklis on Barbarus mitmel pool vihjanud vaja-
dusele luua internatsionaalset luulet, sellist, mis üht-
moodi oleks mõistetav nii hiinlasele, neegrile kui ka eu-
rooplasele. Selleks tulevat käsitleda vaid üldnimlikke
probleeme, mitte laskuda kohalike pisiküsimuste kallal
nokitsemisse.

Eriti suure poleemilise hoo omandab tema artikkel aga siis, kui tuleb kõne alla vormiuuendus. Barbarus leiab, et kogu senine värsistruktuur vajab ümbertöötamist. «Vähemalt üks on selge: värsijalad ja riim ei ole ainukene voores; esimesed on vaeseomaks tallat, vaja nende asemele kunstlikke — ortopeedilisi jalgu, et värsipuusad keha kanda võiksid, kuna riim on ära vändat kui vantroli vana noot,» kinnitab ta. Teravaid pilkesõnu sajab nn. akadeemilise luule esindajaile, kes modernitsemist heaks ei kiitnud. Ka oma kirjavahetuses, õigustades ikka veel oma otsinguid, peab ta vajalikuks väita: «Saar aru, et lind on inimesest targem; kured on esimesed konstruktivistid: nende lennu kolmnurk on veetlev. Miks ei küsi totter arvustaja kurelt: «Mis sa tõbras veiderdad, kas sa ilusti lennata ei mõista?»»

Aastatel 1925—1927 jätkus Barbaruse huvi modernismi vastu, kuid samal ajal tegi ta oma kirjades mitmeid kriitilisi märkmeid iseenele kohta ja avaldas kahtlust otsingute suuna õigsuses. Igatahes neist arvukatest «ismidest», mida prantsuse kirjandus sel ajal serveeris, ei võta ta ühtegi tervikuna omaks, vaid pärast lühiajalist katsetamist heidab nad kõrvale, viljeldes oma loomingus mingit segu modernkirjanduse eri vooludest.

Märtsis-aprillis 1927. a. teostas Barbarus ammu plaanitsetud teise välismaareisi. Ta külastas seekord Vahe-meremaid, kusjuures osa matkast tegi temaga kaasa J. Semper. Kuigi ka seekordne reis oli üsna muljeterohke (meenutagem kas või J. Semperi reisikirja «Korsika»), ei sattunud Barbarus enam nii ilmsete välismõjude alla kui esimesel korral.

Samal aastal ilmunud luuletuskogu «Multiplitseerit inimene» näitab koguni, et Barbaruse vaadetes on küpsemas uus murrang.

Põhiliselt on sellesse kogusse koondatud 1925. ja 1926. a. loodud värsid, lisaks neile on autor toonud mõningaid viimasest välisreisist sündinud töid. Torkab silma, et vanemad luuletused, mis olid juba siin-seal ajakirjanduses ilmunud, erinevad vähe «Geomeetrilise inimese» lehekülgedel avaldatud loomingust. Põhiline erinevus avaldub vaid vormi üksikküsimustes: äärmuslikud, formalistlikud võtted on aset andnud veidi lihtsamaile. Sellele vaatamata on veel siingi liigselt tunda kunstlikkust, konstrueeritust.

Uuemad luuletused on aga juba elamuslikumad, mõned loodust ja inimtundeid kajastavad pildid otse südamlikud. Autor läheneb kirjeldatavale juba analüüsivama pilguga, näeb ümbritsevas elus nii head kui ka halba.

Tsüklis «Kalender» leiame meeldejäävaid realistlikke pilte rahva elust, kusjuures on ilmne, et selliste konkreetsete luuletuste sõnastus pole enam kaugelki nii otsitud ja raskepärane kui senistes töodes. Kui me eelmise kogu puhul võisime konstateerida küll terava, kuid kohalike oludega nõrgasti seotud protesti olemasolu, siis luuletuskogus «Multiplitseerit inimene» on arvukalt väga konkreetseid viiteid kodanliku Eesti elukorraldusele.

Luuletuses «Multiplitseerit suvi» võrdleb autor teisi taimi kõrvaletõrjuvat karuohakat relvastatud kaitseliitlastega. Sama võrdlus esineb ka luuletuses «Hall reisi-kiri», kus rea ilmekate piltide varal jõuab kirjanik järeldusele: «Terve Eesti mingi kasarmu — tall, / reisikiri sellest rõõmuta — hall.»

Barbaruse suhtumine kodanlikku Eestisse leiab eriti lööva väljenduse luuletuses «Multiplitseerit hommik», kus ta ütleb:

Ei! kõik on selge, pole ühtki kahtlust,
ühtki mõistatust, ilm on reaalne:
kasarmun kõlistakse käskivalt kannuseid,
vangimajan hoitakse vabaduse võtmeid,
teie elu üle timukana ollakse peremees.
Kõikteadja inimene letilaua taga,
kõikvõimas istub ta kontorin, pangan,
kõiknägija, kõikkuulja — fenomeen!

Selliste satiiriliste näidete esitamist võiks veel üsna ulatuslikult jätkata. Luuletuskogus «Multiplitseerit inimene» võib leida nii kodanliku süsteemi kui ka konkreetset Eesti elu-olu kriitikat. Õige sageli pilkab Barbarus kodanluse vaimset piiratust, tema huvide kitsust.

Roosad pörsad — meie tulevik roosa,
Eesti majandusliku tõusangu loit!
Siga — luule, muu kõik — igav proosa,
meie sealauda põhust tõuseb koit.

(Luuletus «Pörsad».)

Kirjandusliku poleemika korras astub Barbarus välja maal kehtivaid olusid idealiseeriva, klassivahede kadumist ja kulakliku talumajanduse õitsengut jutlustavana. külarealistliku loomingu vastu (näiteks luuletus «Kiri külarealismis maale»). Väljanaermist leiavad «Noor-Eesti» ja «Siuru» epigoonid («Kiri noorureile»), elust irdunud esteetid («Kiri «jumalikule» poeedile»), samuti ka need arvustajad, kes mõistsid hukka modernluule otsinguid («Kiri ühele arvustajale»).

Kui võrrelda luuletuskogusid «Geomeetriline inimene» ja «Multiplitseerit inimene», on ilmne, et viimases kogus on autor astunud suure sammu elule lähemale. Oleks muidugi ennatlik väita, et toimus lõplik murrang — formalistlikke võtteid esineb küllaltki tihti Barbaruse luules veel 1927. a. (näiteks jätkab ta üksikute tööde avaldamist mitmel plaanil). Oluline on aga see, et nüüdsest peale pole sellised tööd enam domineerivad. Kodaniku luule erikaal Barbaruse loomingu tõuseb uuesti.

X

Kindlasti väärrib mainimist asjaolu, et kuigi Barbaruse looming oli neil aastatel oma teostuselt üsna ebarahvalik, kinnitavad tema kirjavahetuslikud materjalid, et poliitilistes küsimustes ei teinud ta mingeid kompromisse.

Nii kirjutab ta juba 1926. a. J. Semperile: «Vaimline orjapõli on Eestis just iseseisvusega hoogu võtnud, füüsilise vägivald pole tööraha kallal väiksem kui tsaari ajal, — seega iseseisvus on kasuks pääasjalikult spekulantele, marodöörele, tõusikutele, karjeristele, paraaditsejaile.» Niisiis näeme, et ei saa kuidagi tõmmata võrdusmärki Barbaruse nende aastate loomingu üldise laadi ja tema ühiskondlik-poliitiliste seisukohtade vahele.

Ka 1927. a. sügisel avaldatud pikemas reisikirjas «Tung ruumi» seostab kirjanik oma viimasel välisreisil kogutud muljeid konkreetsete tähelepanekutega kodumaa elust. Ta käsitleb siin kultuurkapitali küllaltki ühekülgselt suunavat mõju loomingulisele tööle, kõneleb kodanliku valitsuse orienteerumisest inglise kapitali huvidele, samuti ka

sellest naeruväärsest osast, mida kodanlik Eesti täitis Rahvasteliidu hääletusmasinas.

Pole huvitusest jälgida ka, kuidas Barbarus on näinud külastatavate maade rahvahulkade elu. On ju paljude reisikirjade autorid lugejatele serveerinud vastavate maade valitsejate elulugusid, ohtrate arvudega ülepuistatud teateid geograafiast, mälestusmärkidest ja muust, vähe aga on kõneldud peamisest — inimesest. Barbarus on ses suhtes palju tähelepanelikum ning kriitilisem vaatleja, kusjuures sotsiaalseid küsimusi ei jäta ta kunagi oma reisikirjadesse põimimata.

Ka artiklis «Tung ruumi» leidub väga konkreetseid hinnanguid. Läbisõidult Riist kirjutab autor: «Pilk libiseb mööda Düünat, jagab linna kaheks: ühelt pool kallast vabrikute, — proletaariline osa, teiselt pool kallast kodanline — aristokraatiline Riia. Klassivõitluse päevil tuleks vabrikute linnaosal üle Düüna tungida; vabrikukorstnad on ideelised mortiiirid, need on uue ilmakorra, — tuleviku teleskoobid.»

Sellised väited pole juhuslikud, vaid esinevad küllaltki suure järjekindlusega. Barbarus on oma opositsioonis õige julge ning suhtub trotsliku hoolimatusega valitsevate ringkondade poliitikasse, seda eriti kultuuriküsimustes.

Teatavasti võeti 1925. a. vastu nn. kultuurkapitali (kulka) seadus, mille põhjal kodanlik riik ergutas ja abistas kõikide kunstialade töötajaid majanduslikult, määrates neile mitmesuguses suuruses toetusi ja abirahasid.

Sellises riiklikus abirahas peitusid teatavad vastuolud. Oleks ebaõige väita, et kultuurkapitali toetust said ainult kodanluse ideesid kaitsvad ja levitavad kunstnikud. Kõik paremad kunstimeistrid olid rahade jaotamisel meele peetud. Nii said toetust A. H. Tammsaare, F. Tuglas, G. Suits, J. Kärner, A. Alle, M. Metsanurk jt. Kuid abiraha andmist kasutati ära ka kirjanduse ideelisel suunamisel. Kirjanikult võidi see ära võtta või vähendada, teisejärgulisele kirjanikule, kes aga oma ideedelt oli kodanlusele vastuvõetav, võidi määrata suurem summa jne. Tuleb meele pidada seda, et kui kultuurkapitali summade jaotamisel oli kirjanikel enestel algul põhiline sõna öelda, läks jämedam ots hilisematel aastatel üha kindlmini valitseva kodanluse kätte. Vaadeldi ju kultuurkapi-

tali toetust kui omamoodi auhindamist, mille puhul täitsid ikka sagedamini ka ideelised kaalutlused oma osa. Veelgi ilmekam oli selline diferentseerimine mõned aastad hiljem kehtestatud riigivanema auhindade puhul, kus põhimõttel jaga ja valitse stimuleeriti kroonukirjandust.

Mis puutub Barbarusesse, siis tema riiklikule toetusele ei pretendeerinud ega võtnud seda ka vastu, kui 1927. a. temalegi teatav summa määrati.

Ta esines ajalehes «Rahva Sõna» avaliku kirjaga, milles keeldus otsustavalt igasugusest autasustamisest. Äraütlemise põhjusi seletab ta järgmiselt: «1. Olen põhimõtteliselt ja ilmavaateliselt igasugu, iseäranis aga bürokraatlisametliku kirjanduse auhindamise vastu, kuna loomingu eksperimentaalselt edasiviiv väärtus vahel alles tulevikus selgub, käesoleval ajal aga, sageli tumedate arvustajate suggestioonil, pilgete märklauaks on. 2. Ei taha, et minu looming kultuurkapitalile — E. Vabariigile, ükskõik kellele, midagi võlgneks, nagu pole ta senini pennigi võlgnenud...»

Ta saatis ka kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali valitsusele lakoonilise keeldumiskirja, millele lisas seletuse asemel «Rahva Sõnast» välja lõigatud avaliku kirja. Selline otsustav samm oli otseseks väljakutseks ametlikele ringkondadele. Ühes oma kirjas seletab Barbarus: «Minu vastus R. Sõnas» ei olnud muidugi otsekohe jury vastu, vaid selle neetud süsteemi vastu sihit, mis kirjanikest kerjanikke teha tahab, mis sunnib inimesi oma selgroogu painutama ka siis, kui tahaks pää püsti hoida.» Samas kirjas võtab ta kindlalt eitava seisukoha igasuguse ideelise suunamise vastu ja väidab: «Meil ongi viimasel ajal jälle märgata tendentsi — dikteeri luuletajale, millest kirjutada. Juba «kul-ka» dikteerib veidi ja kui arvustajad samuti diktaatori seisukohalt süüdistuskõnesid peavad, siis kaob vaba looming, nagu on kadunud muudki vabadused E. Vabariigis.»

Näeme, et Barbarus oli kogu aeg valvel oma loomingulise vabaduse eest ning ei tahtnud vähimalgi määral teha järeleandmisi nn. heakodanlikule suunale kirjanduses. Muidugi ei saa me aga siinjuures unustada, et arstina oli Johannes Vares tuntud ja otsitud. Ta konstrueeris lihtsa ning praktilise portatiivse seadise pleurafunktsiooni hõlbustamiseks ja lähtus oma teraapias kaasaja progressiiv-

setest seisukohtadest arstiteaduses. See tõi kaasa laialdase tunnustuse, mis omakorda võimaldas tal vägagi rahuldavat äraelamist. Kui enamus teisi kirjanikke sõltus oma teoste müügist ja riiklikust toetusest, võis Barbarus ise kirjastamisel koguni juurdegi maksta. Sellest hoolimata oli tema samm kultuurkapitali toetuse tagasilükkamisel küllaltki ainulaadne ja tähtis.

Barbaruse vaadete iseloomustamiseks neil aastatel võiks märkida veel mõningaid tema hinnanguid selle perioodi kirjanduselule. Eelkõige tuleb mainida tema järjekindlalt eitavat suhtumist nn. külarealistlikusse loomingusse. See põhiliselt A. Kivika asunikuromaanidega «Jüripäev», «Jaanipäev», «Mihklipäev» algatatud suund eesti proosa-kirjanduses tähendas maal valitsevate tegelike vastuolude mahavaikimist ja moonutamist ning rahvustervikluse jutlustamist.

Huvitav on veel Barbaruse suhtumine kirjastusühisuse «Loodus» romaanivõistlusel esile kerkinud nooresse August Jakobsonisse. Teatavasti äratas selle esikromaan «Vaeste-patuste alev» suurt tähelepanu oma uudse ainevaliku ja käsitluslaadi poolest. «Kas too töö nii trüki-küps oligi, aga autori nooruse juures on see saavutus üllatuslik, päälegi, kui sisu proletaarline — tendentsiga, mis küpset elutundmist nõuab,» kirjutab Barbarus oktoobris 1927. a. J. Semperile.

Korduvalt hiljemgi pöördub Barbarus selle teose ja tema autori juurde oma kirjades tagasi. Muide — Barbarus arstis ka Jakobsoni ta haiguse ajal ning oli pidevalt huvitatud noore andeka sulemehe kasvust. Pole huvitusetu mainida ka seda, et J. Vahtra, kellega Barbarust köitsid sõprussidemed, kirjutab talle ühes oma kirjas, mis on samuti dateeritud oktoobriga 1927: «Tartu kirjanduse valgekaartlased alates Gailitist, Visnapuust jne. on üpris mures ühe Pärnu poisi pärast, kelle nimi on Jakobson ja kes järsku ilma valgekaartlaste loata on kirjutanud suurema romaani nende väikeste ja viletsate inimeste elust, keda härrad on valmis pügama, pooma ja tapma.»

J. Kärner, M. Metsanurk ja mitmed teised selle perioodi kirjandust analüüsinud autorid rõhutasid üsna üksmeelselt, et luules hakkavad langusmeeleolud üha enam maad võtma. J. Kärner ütles, et pessimism on nakatanud kogu luule ja tõi samas näitena oma luuletuskogud «Lõikuskuu» (1925) ja «Õitsev sügis» (1926), M. Underi kogu «Hääl varjust» (1927) ja mitmed teised. Ta näitab analüüsitud materjali põhjal, et kibestumine ja süvenemine kitsalt isiklikesse mõtetesse-meeleoludesse on omane mitmetele eesti luuletajatele.

Milles olid siis põhjused? Arusaadavalt ei tule asju vaadelda nii, et järsku kõik luuletajad tüdinesid elust ja leppisid kokku hakata looma vaid nukratoonilisi luuletusi. Kui kirjanduses tekib mingi ulatuslikum liikumine, tuleb selle põhjusi alati otsida ühiskondlikust elust. Eestis olid need kapitalismi ajutise, ebakindla stabiliseerumise aastad, mil eriti tugevasti lokkas sotsiaalne ja natsionalistlik demogoogia. Valge terrori tingimustes langes ajutiselt eesrindliku tööliskonna võitlusvõime, sest paljud ideeliselt karastatud juhid olid kas arreteritud või mõrvatud. Reformism, eriti sotside näol (nii kutsus rahvas põlastavalt kodanluse teenistuses olevaid parempoolseid sotsialiste), püüdis kogu ühiskondlikule elule suunda anda. Pole ime, et demokraatlikult meeles tatud kirjanikud, kes kodanluse poolt ei tahtnud, vastu aga ei saanud kirjutada, otsisid väljapääsu subjektivistlikus loomingus.

Aktiivne võitlus kodanluse vastu, mis 20-ndate aastate algul oli eriti tugev, tõmbas endaga kaasa ka rea kirjanikke (Barbarus, Kärner, Alle jt.). Nüüd aga, kui kõige teadlikum osa võitlejatest oli kas likvideeritud või surutud sügavale põranda alla ja ühiskondlikus elus pere mehetsesid A. Rei sugused demagoogid, jäid need kirjanikud poliitilistest päevaprobleemidest eemale.

Kärner ja mitmed teised luuletajad sattusid sügavasse pessimismi, mõni vaikis hoopis, Barbarus viljeles aga neil aastatel oma formalismimaigulist luulet, vastandades seda ise ametlikule kirjandusele. Talle näis, jälgides pseudo-realistlikku, kodanlust teenivat loomingut, et tekkinud ummikust võib välja viia vaid elurõõmus, tulevikku vaatav, uudse vormikäsitleusega kunst.

Kui nüüd aga vaadelda kirjanduselu aastatel 1927—1928, näeme saabuva sisulise murrangu märke, mis käivad käsikäes ühiskondliku elu aktiveerumisega. Barbaruski lähenes kiirete sammudega sotsiaalsele probleemistikule, mis oli vahepeal jäänud tagaplaanile, ja juba 1927. a. ilmunud kogus «Multiplitseerit inimene» kohtasime teda mitmes luuletuses endise võitluslaulikuna. Jaan Kärner on oma aastaülevaates «Eesti luule 1927» seda raamatut õigusega nimetanud mässumeelseks.

Kord juba ületanud senise piiratuse, astus Barbarus nüüd uude arengujärku, kus tema loominguga peab paigutus uuesti aktuaalsele võitluslaulele. Ilmekaks näiteks sellest liigist on Barbaruse poem «E. V.-R.» (s. t. kodanlik Eesti vabariik, nagu teda sel ajal lühendatult kirjutati), mis ilmus 1927. a. lõpul ajakirjas «Looming».

Poem, mille autor avaldas kodanliku vabariigi 10. aastapäeva pidustusteks ettevalmistamise ajal, oli omapäraseks «juubelitervituseks» ametliku loominguga hurraa-patriootilisel taustal. Laskumata vähimassegi tegelikkuse lakeerimisse, mis iseloomustas kodanlikku kirjandust, kujutas Barbarus «vabariigi» ajalugu tema sünnist peale, pöörates erilist tähelepanu natsionalistlike loosungite tegeliku olemuse avamisele. Kirjaniku käsitluses muutub «isamaa kaitsmise» paljuülistatud müüt paljaks fraasiks. Veel enam — autor näitab valitsevate kodanlike ringkondade korrupsiooni, püüet rahvuslike hüüdlausestega petetud lihtsate inimeste verest lõigata tagalas võimalikult suurt kasumit. Rikas hoiab rindest eemale, läheb tagalas spekulatsioonides veelgi rikkamaks, vaene peab aga teda õiglase karistuse eest oma nahka ohvriks tuues kaitsma — selline juhtmõte läbib kogu nn. vabadussõja käsitlust. Kõik suured fraasid, mis olid määratud mõttetute verevalamise suupärastamiseks, tuhmuvad selles teoses sõja argipäeva trööstitu pildi ees, nii et kokkuvõttes kõlab poemist oodatud juubeldamise ja kroonupatriotismi asemel hukkamõistev süüdistus.

Kahjuks ei suutnud autor seda teost kirjutades leida talle sobivat, rahvalikku vormi. Poem «E. V.-R.» on kirjutatud kahel plaanil nagu mitmed üsna formalistlikud tööd ja jätab ka oma sõnastuselt mõndagi soovida. Kuigi poemis on ära toodud isegi sõdurite vemmälvärssi ja paiguti on autor ka ise otse vemmälvärssilikult stiilitu, ei saa me selle teose puhul kõnelda lihtsast, tavalisele luge-

jale kergesti mõistetavast keeletarvitusest. Siin-seal kalduv Barbarus ikka eemale igapäevaselt tarvitusel olevast sõnavarast ja modernitseb, eriti juhuslik on aga teksti paigutamine eri plaanidele, nii et teose vorm mõjub liiga kunstlikuna ning kahtlemata ei soodusta sisuliste väärtuste maksvuselepääsemist.

Niisiis näeme, et poeem «E. V.-R.» on neile aastatele väga iseloomulik töö Barbaruse loomingulises biograafias. Ühest küljest võitlev, rahvalik sisu, teisest küljest aga otsitud, ebarahvalik vorm. Ometi tuleb nimetatud poemi vaadelda juba omalaadse üleminekuetapina sisu ja vormi ulatuslikuma seostamise, nende vahel õigema tasakaalu leidmise juurde.

1928. a. jätkas Barbarus võitlust ametlikest ringkondadest sõltumatu loomingu eluõiguste eest. Siinjuures ei saanud ta aga jätta märkamata kodanluse surve üha kestvat süvenemist. Juba aasta algul kirjutas ta oma sõbrale J. Semperile: «Läinud aastani näis siiski, et oli püsinud meie reaktsioonilises vabariigis loominguvabadus, — ei astunud veel inimese vaimu manu kõlisevi raudega ega säetud seina veere inimese mõtet. Nüüd on seegi viimane vabadus hädaohus, — terror, külarealistlik hirmuvalitsus tahab kõrvaldada opositsiooni, et siis ise rahulikult kultuurkapitali päiksepaistel end soojendada ja isamaaliselt (mitte ainult rahvusliselt!) häälitseada.» On üsna loomulik, et sellistes oludes tundis Barbarus vajadust vastulööki anda ja sama kirja lõpust loemegi, et tal on tekkinud kavatsus jätkata poemi «E. V.-R.» kirjutamist, siirdudes nüüd juba kaasaja küsimuste juurde.

XII

1928. a. esines Barbarus ka trükisõnas pikema poleemilise artikliga kodanliku kirjanduspoliitika vastu. Tema artikli aluseks sai üks konkreetne sündmus selle aja kultuurielus.

Nimelt andsid Tartu väikekodanliku haritlaskonna teatavad ringid 1928. a. välja koguteose «Dünamis I». Raamat oli pühendatud kodanliku Eesti 10. aastapäevale ning väljendas mõningate pahempoolitsevate fraasidega maskeeritud ja samal ajal ametliku positiivsusega kokkulepet otsiva rühmituse püüdu luua uut ideoloogiat, mis

suudaks suuremaid rahvahulki kodanluse ümber koon-
dada.

Tegelik elu näitas, et nii töötavate hulkade kui ka va-
nema haritlaskonna seas polnud 20-ndate aastate lõpul
kodanluse vaadetel kuigi palju poolehoidjaid, seda enam,
et kriisimeeleolud haarasid üha laiemaid hulki ja rahul-
olematus süvenes seoses tööpuuduse ja elukallidusega
päev-päevalt. See ei olnud neil aastail omane üksnes Ees-
tile, vaid kogu kapitalistlikule maailmale.

«Dünamise» ringkonnad ei kaitsnud kodanlust, vaid
koguni kritiseerisid kehtivaid olusid ja tahtsid uuendusi.
Samas aga väitsid nad, et tuleb poliitilisest võitlusest üldse
loobuda ning propageerida selle asemel «üldaateid»,
«kultuuritahtelisust» ja muud taolist, et ühiselt, kogu rah-
vaga olukorda parandada. Klassivõitlust aga polevat
sugugi vaja, eesti rahvas pidavat ikka ilusti käsikäes
edasi minema ning kehtiva korra peatse ja rahuliku paranemise
suhtes optimistlik olema.

Koguteoses tehti ka kriitikat, sest tuli näidata senise
ideoloogia ummikussejooksmise põhjusi. Paaris epigram-
mis pilgati kaitseliitu ja Jaan Tõnissoni, ka artiklites hei-
deti veidi nalja purutagurlaste üle, kes ei saanud aru, et
kodanluse ideoloogia pidi ajakohasemaks muutuma, uusi
vorme otsima.

Barbarus nimetas «Dünamist» oma kirjavahetuses elu-
kutseliste targutajate aastaraamatuks. Tal oli põhjust selle
väljaandega opositsioonis olla, sest «Dünamises» avaldatud
vassitud kirjandusülevaates käsitleti tema loomingut
hoopis võõriti. Ometi ei saanud ta erapooletuks jääda, kui
kodanluse kõige tagurlikumad ringkonnad hakkasid «Dün-
namist» ründama tema kriitika pärast kehtiva korra aad-
ressil.

Juba «Dünamise» ründajad — «Tartu vabrikantide ühi-
sus» ja J. Tõnissoni ajaleht «Postimees» — kutsusid esile
Barbaruse mitmeid sapiseid märkusi. Artikli kirjutas ta
aga mitte «Dünamise» kaitseks, vaid vastuseks süvene-
vale survele teisitimõtlejate vastu.

Barbaruse artikkel «Minu väitekirj (Kirjanduspoliitilisi
ja poliitiliskirjanduslisi paralleele ja märkmeid)» ilmus
1928. a. ajalehes «Rahva Sõna». Alustades kehtiva olu-
korra iseloomustusest kirjutab autor: «Kõigi juubelduste
ja vabadusreklaami pääle vaatamata sammub meie

võimu-, kui ka vaimu-vabariik järjekindlalt reaktsiooni rabalist rada, — suure «survesoo» suunas.» Ta näitab, et seoses üldise reaktsiooni süvenemisega algas valge terror ka kirjanduses — «peetakse ideelist klapperjahti kogu eestipäratsejate frondil», kusjuures eeskuju vaimuvägistamise alal annab kodanlik ajakirjandus.

Oma artiklis näitab Barbarus, et «Dünamise» ebaselge ideoloogia on temale isiklikult vastuvõtmatu — «ideoloogiatu ideoloogia pole rohkem kui vaimline sääsekurnamine». Samal ajal ütleb ta aga end hindavat neid üksikuid vabu mõtteid, mis teoses siiski esinevad, ning leiab, et nende üle pahandamine ja kirjastusele surve avaldamine on täiesti lubamatu.

Teame, et kirjastusühisus «Loodus», kes «Dünamise» oli välja lasknud, ostis teose suure hirmuga tagasi ja asendas selles vastava koha, mis kõige ägedamat materdamist oli välja kutsunud. Selline trükivabaduse piiramine kutsus välja Barbaruse raevuka hukkamõistu:

«Nüüd on selge: — Eesti on ainukene valgete neegrite vabariik, mille troonile võib astu Kõik-Eesti kuningas, Petseri suur-vürst ja Nuustaku härtsok Mats Tohman I. Isamaalised luuletajad, valmistage teed Tema Kõrgusele ja teie saate koodiordu rüütliks ning kultuurkapitali päike ei loojene ialgi.»

Artiklis astub kirjanik välja ka nn. rahvusliku kirjanduse nõude vastu. Viimasega oli korduvalt välja tulnud tagurlik sulemees A. Kivikas, kes oma asunikuromaanide kõrval kirjutas ka õige käremaid arvustusi «elukaugel» kirjanduse vastu. Kivikas leidis, et kirjanikud peavad looma positiivseid teoseid, mis kujutaksid kaasaja olusid Eestis võimalikult rõõmsates ja optimistlikes värvides. Barbarus pole sellise nõudega sugugi nõus ja kaitseb oma õigust luua teoseid, mis pole Eesti oludega alati seotud.

«Või peab tõesti meie kirjanikkond viimse meheni asuniku seljas ratsutamist harrastama ja õppima, võõraste ainete käsitlemisest loobudes?» küsib ta pilklikult. Meie ei tohi unustada asjaolu, et Barbarus oleks ise meelsasti rohkem ja põhjalikumalt käsitlenud kodumaa elu, kuid head nägi ta selles vähe, kriitika sattus aga pahatihti mitteametliku tsensuuri tõketesse — ajakirjandus lihtsalt hoidus avaldamast «kahtlasi» töid. Isegi sellistes luuletustes, kus ülistatakse välismaad, tuleb näha kirjaniku pro-

testi kohalike olude kitsuse ja tuima kolkapatriotismi vastu.

Kui A. Kivikas pärast Barbaruse artikli ilmumist «Postimehes» irooniliselt küsis, kas tal pole ehk liiga igav elada tema poolt naeruvääristatud «moonakavabariigis», vastas kirjanik «Rahva Sõnas»: «Selleks on mul liig vähe aega. Moonakas on austamise vääriline, nagu iga teine tööd tegev, mitte logeleja inimene, aga vaimlises moonakluses, millega imponeerida tahetakse, ei leia ma ka mingisugust rahvuslikku omapära.»

Oluline on märkida, et Barbaruses küpses juba ammu mõte paljastada kodanlikku kirjanduspoliitikat. Kui tema artikkel «Minu väitekiri» lõpuks ilmus, kirjutas autor sel puhul ühes kirjas: «Rubikonist on üle astut, loos on heidet! Alea jacta est! Mida halvem, — seda parem. Olen oma isiku suhtes puhtkommunistlisele seisukohale jõudnud ja tahan sellele jääda, edaspidigi meie kunsti & kirjanduse klassisõda arendades, kultuurkapitalismi varjukülgi paljastades jne.»

XIII

Artikli «Minu väitekiri» kõrval avaldas Barbarus 1928. a. veel mitmeid teisigi teravalt protestivaid töid. Erinevus 1927. a. avaldatud loomingust on käegakatsutav — autori hoiak on võitlevam, ühiskondlik aktiivsus suurem, teisejärgulised vormiküsimused ei kipu enam sisu varjutama. Eriti huvitavad on mitmed tema luuletused, kus kirjanik kunstilise sõna jõuga püüab võidelda poliitilises ja kultuurielus valitseva surve vastu.

«Loomingus» leidis avaldamist Barbaruse pikem luuletus «Väljarändajad», milles näidatakse, kuidas ainelisest kitsikusest ning sotsiaalsest ebaõiglusest aetuna lahkuvad inimesed kodumaalt, et otsida võõrsilt paremaid elamistingimusi. See pole paljas majanduslike hüvede otsimine, vaid pigem inimväärikusest tingitud samm:

Ei seda kodumaad saa tunnustada omaks,
Irboska varjud kus veel käivad ringi,
kus vabasurm on mõistet vabaks tingi...
jään mina vabariigi uskmatumaks Toomaks.

Luuletuses on juttu kodanluse survest töölistele, klassivõitlusest, rea drastiliste piltide kaudu avab kirjanik

lugeja ees kodanliku Eesti ajaloo häbiväärsemad etapid (näiteks eelmainitud Irboska veresaun). Kuigi Barbarus saab 1928. a. vähem luuletusi publitseerida kui eelmistel aastatel, on nii «Väljarändajad» kui ka mitmed teised tööd uueks, kõrgemaks astmeks kirjaniku arenguloos.

«Anno Domini 1928.-II (Kevad)» — nii on pealkirjastatud üks tema huvitavamaid värse. Algul kõneleb kirjanik looduse puhkemisest, kevadistest häältest, mis täidavad kogu maa ja panevad inimese südame kiiremini tuksuma. Siis aga...

Saabuden linna:

täägid säravad tänavail,
püssid õlale visatud vinna;
tööorjad kohmetanud väravail:
kõlistakse relva töölooma hirmuks,
kannustetav hobune üle et hirmuks
maipüha kevadekuulutuse...

Aeg kord teeb ehk tuulutuse:

et mais
südamepais
pääseb valla,
et... sõdurikand kevadlilli ei talla.

Barbaruse kirjanduslike vaadete arenemise osas pole siinkohal huvituseta märkida seda, et ta neil aastail püüdis küllaltki suure innuga ellu kutsuda opositsioonilist rühmitust, mis jätkaks omaaegse «Tarapita» laadis demokraatlike ideede propageerimist. Ta pidas läbirääkimisi mitmete kirjanikega, kusjuures eriti elavat vastukaja leidis tema ettepanek kirjanik ja kunstnik J. Vahtra poolt. Majanduslikel kaalutlustel jäi aga mõte teostamata.

Juba 1922. a. alates tegutses rahvusvaheline kirjanduslik organisatsioon PEN-klubi (lühend on tekkinud sõnadest: poets, playwrights, editors, essayists, novelists — s. t. poeedid, draamakirjanikud, kirjastajad, esseistid ja proosakirjanikud). Eestis oli 1927. a. lõpul loodud selle osakond, mille liikmeks astus ka Barbarus.

Peab ütlema, et PEN-klubi, ühendades oma ridades väga erinevate suundade esindajaid, püüdis vähemalt formaalseltki seista väljaspool poliitikat. Selle organisatsiooni töös kujunesid määravaks kõrgelennulised fraasid kunsti vabadusest ja suurusest, korraldati väga palju paraadlikke üritusi, sisuliselt oli siin juhtpositsioonil aga ikkagi kodanlik ideoloogia.

«Isiklikult ei ole «Pen-Clubi» vastane ega ka soe pool-
daja. Banketilisparaadiline suund, salongiliskohvitassiline
alus ei imponeeri just väga. Olen unistanud pigemini
mõnest kirjandusl. internatsionaalist, kus ideeline vunda-
ment tugevam oleks kui puhtgastronoomiline-salongiline,»
kirjutas Barbarus ühes oma kirjas J. Semperile.

Siiski lootis ta, et selle klubi abil saab võidelda kolka-
patriotismi avalduste vastu kirjanduses, populariseerida
maailmakirjanduse parimaid saavutusi ja organiseerida
eesrindlike kirjanike ühisrinnet reaktsiooni paljastamiseks
rahvusvahelises ulatuses. Barbarus pettus aga peatselt ja
ka oma artiklis «Minu väitekiri» rõhutas ta, et PEN-klubi
ei täida vähimalgi määral talle pandud lootusi: «Düna-
mise» materdamise puhul ei astunud see organisatsioon
pisematki sammu, et kaitsta sõnavabadust.

On arusaadav, et Barbarus ei leppinud PEN-klubi sisutu
tegevusega, vaid püüdis omal käel sõlmida tutvusi välis-
maa progressiivse kirjanikkonnaga.

1927. a. oli Poolas esile kerkinud uus kirjanduslik rüh-
mitus «Kwadryga», mis peatselt kuulutas kogu ilmale
oma esteetilist programmi. Ta pidas oma kodumaal valit-
sevaid olusid liiga kitsasteks ning otsis kontakti radikaal-
sete kirjameestega väljaspool Poolat. Rühmitus oli mõnin-
gas opositsioonis kohaliku kultuuripoliitikaga ning pöör-
dus teiste maade kirjandusliku nooruse poole ettepane-
kuga luua nn. sündikaat, mille eesmärgiks oleks vahetada
vastastikku informatsiooni loomingu suhtes ja viljelda
ühiselt rahvuslikust piiratusest vaba luulet ja proosat.

Barbarus pöördus 1928. a. suvel «Kwadryga» rühmituse
poole kirjaga, milles palus tutvustada rühmituse eesmäärke
ning põhimõtteid. Vastuse kirjutas talle «Kwadryga» teo-
reetik Mieczyslaw Bibrowski. Saadud andmete põhjal esi-
nes Barbarus samal aastal ajakirjas «Looming» nr. 6 lühi-
kese ülevaatega «Poola kirjanduslik rühmitus «Kwad-
ryga» ja rahvusvahelise kirjandusl. sündikaadi projekt».

Oma kirjutuses arvustab Barbarus teravalt PEN-klubi
loidust kirjanduslike sidemete organiseerimisel, i d e e l i s t e
küsimuste teadlikku unarussejätmist. Ta vastandab
PEN-klubile «Kwadryga», leides, et see on kaasaja olu-
des võitlevam ja järelikult ka vajalikum. Siinjuures ei jää
rõhutamata, et rühmituse kandvaks ideeks võitluses uute
kunstiliste tõdede eest peab ikka jääma kirjanduse lähen-
damine elule, ühiskondlikele liikumistele.

Ta tsiteerib tõestuseks M. Bibrowski kirja: «Kunst kui ühiskondlik tarve ja tegur, — see mõte tungib ikka rohkem ja rohkem esiplaanile . . . Meie väidame, et kirjandus peab kaasa aitama vormeerida elu, konstrueerida ühiskonda. Et kergendada ideede vahetust selles ülesehitavas töös, on tekkinud kavatsus luua rahvusvaheline uue kirjanduse sündikaat laiemas ulatuses, et koondada kaasvõitlejaid kõigis Euroopa maades.» Märkida võib veel, et M. Bibrowski kirjas on loetletud need maad, kellega «Kwadryga» oli kontakti leidnud — Prantsusmaa, Tšehhoslovakkia, Šveits, Saksamaa, Eesti. Tähelepanu väärrib eriti see osa kirjast, kus kõneldakse kavatsusest läheneda ka nõukogude kirjandusele. M. Bibrowski toonitab, et see kirjandus on eriti rikas uuest nii sisu kui ka vormi osas.

Barbaruse koostöö «Kwadryga» rühmitusega kujuneb õige lühiajaliseks, sest see grupeering lõheneb varsti: osa tema liikmeid liitub proletarsete luuletajatega, teine osa aga asetab pearõhu modernistlike vormivõtete edasiarendamisele oma loomingus ja eemaldub täiesti kodanikuluulest.

Ajakirja «Kwadryga» 1929. a. esimeses numbris ilmub küll veel tõlkes Barbaruse luuletus «Mina ja aeroplaan» (tõlkinud L. Szenwald), kuid vastastikused huvid kaugemale ei ulatu enam. Kirjavahetusest nähtub, et seni, kuni Barbarusel polnud täielikku ülevaadet «Kwadryga» olemusest ja ta otsustas rühmituse üle üksnes selle pahempoolitsevate hüüdsõnade kaudu, oli ta koostööst üsna huvitatud. Leides aga «Kwadryga» väljaannetes palju sihitut modernitsemist, millest ta oli ise juba üle kasvanud, katkestab Barbarus sidemed. Siinjuures põhjustab tema meelemuutust eriti see, et ka ideoloogilistes küsimustes teeb «Kwadryga» läbi väga suuri võnkeid, mistõttu rühmituse edasine olemasolu näib täiesti perspektiivituna. Nüüdsest peale näeme, et Barbaruse otsingud viivad ta nõukogude kirjanduse ja kunsti juurde. See tähendab juba ka teistsugust suhtumist kodanlikusse kirjandusse.

1928. a. sügisel toimusid Nõukogude Liidus L. Tolstoi 100-ndale sünni-aastapäevale pühendatud pidustused. Küllalisi sõitis kohale väga paljudest riikidest. Sellest üritusest võttis osa ka Eesti Kirjanikkude Liidu kaheliikmeline esindus. Üheks delegatsiooni liikmeks oligi J. Vares-Barbarus, teiseks J. Semper.

Moskvast ja Jasnaja Poljanast tõi Barbarus kodumaale kaasa väga palju eredaid muljeid. Ta jälgis avasilmi teda ümbritsevat uut elu, muretses endale väga palju kirjandust ja puutus kokku mitmete nõukogude poeetidega. Kuigi matk oli õige lühike ning ei andnud Barbarusele võimalust sotsialismimaa elu igakülgset tundma õppida, leidub nüüdsest peale nii tema kirjavahetuses kui ka trüki-sõnalistes ja suulistes esinemistes küllaltki sageli viiteid selle kohta, et huvi kõige nõukoguliku vastu on ärganud ja kirjanik kasutab iga võimalust oma teadmiste avardamiseks ses suunas.

Matkast L. Tolstoi juubeliüritustele kasvas välja Barbaruse artikkel «Märkmeid S. S. S. R-i luulest ja kirjanduslikust tänapäevast», mis ilmus ajakirjas «Looming» 1928, nr. 8.

Vaatamata kirjutuse algul väljendatud seisukohale, et poliitika ja majanduse küsimused ei kuulu antud teema alla ning jäävad vaatlusest välja, on Barbarus küllaltki objektiivselt suutnud valgust heita mitmetele ühiskondliku elu küsimustele. Kõneldes suurtest plaanidest ja lubadustest, mida eesti kodanlus oli teinud majandusliku ülesehitustöö osas, rõhutab autor: «Mis meil romantiliseks unistuseks jäänd, on sääl siiski teostusel, ja industrialism on praegu hüüdsõna.» Eriti tõstab ta esile kultuurirevolutsiooni ajaloolise tähtsuse Nõukogude Liidu rahvaste arengule.

«Kommunism on just massi üles soputanud vaimlisele tegevusele, virgutand tööle ja isearengule laiad rahvahulgad, kes varem loiult tukkusid tsarismi videvikus; nood tumedad inimlapsed on äkki selgeltnägijaiks saand: kirjaoskamine ei piirdu ainult aabitsaga, vaid loetakse ahnelt — massiliselt. Sellest need 100 000 eksemplarini ulatuvad tiraažid, sellest kirjastuste hiiglaareng, iga-aastane tõus-kasv,» kirjutab Barbarus oma artiklis. Ta toob ära arvukaid faktilisi näitajaid, mis tõestavad nõukogude

kirjanduse õitsengut ja ilma paralleelide tõmbamisetagi sunnivad kriitiliselt suhtuma kodanliku Eesti nende aastate kirjanduselu saavutustesse.

Järgnevalt vaatleb Barbarus oma artiklis mitmete nõukogude luuletajate uudisloomingut. Tuleb esile tõsta autori objektiiviset suhtumist, püüet õigesti valgustada mitmesuguste rühmituste osa kaasaegses nõukogude poeesias. Teatavasti eksisteerisid sel ajal proletaarsete kirjanike assotsiatsioonid «Na postu», «Pereval» ja arvukad teised kirjanduslikud rühmitused, kellel olid erinevad teoreetilised vaated.

Barbarus hindab oma kirjutuses kõrgelt S. Jessenini loomingut, pooldavaid sõnu leidub ka N. Tihhonovi, N. Assejevi, A. Žarovi jt. luuletajate aadressil. Analüüsid esialgult luule olukorda, näitab ta aga samas, et nii mõnegi autori töös ei pääse revolutsiooniline sisu mõjule kas «ülepoetiseeritud» ja modernitseva või siis jälle algelise, viimistlemata vormi pärast. Hoolimata paigutisest kaldumisest objektivismi, on Barbaruse artikkel Nõukogude Liidu suhtes heatahtlik. Selles puuduvad kodanlikule ajakirjandusele omased nõukogudevaenulikud vihjed. Veel enam — selles puudub teravus, millega Barbarus käsitles kodanliku Eesti olusid. Kirjanik tunneb siirast sümpaatiat sotsialismi ehitava nõukogude rahva vastu ja asub veelgi järjekindlamalt võitlema selle eest, et ka eesti rahvas omandaks õiguse elada tõeliselt demokraatlikus riigis.

1928. a. lõpul ja 1929. a. algul teeb Barbarus trükikorda luuletuskogu «E. V.-R.». Veebruaris 1929 valmib nimi-poemi teine osa, juuli lõpul võib aga Barbarus kirjas J. Semperile juba konstateerida, ««EVR» on küll täielikult valmis (120 lhk), aga pole lusti ja julgust kellegile pakku.» Kirjanik on veendunud, et kodanlikud ringkonnad teevad takistusi teose väljaandmisel, ning ta ei eksi selles.

J. Semperi soovitusel saadab Barbarus septembri algul oma kogu käsikirja Eesti Kirjanikkude Liidu Kirjastusele Tartu, kuid EKL kirjastustoimkond ei ole nõus teost välja andma ning tagastab selle. Mõni päev enne kirjanike liidu ametlikku loobumist saab Barbarus kirja G. Suitsult. Viimane informeerib Barbarust mõningaist telgitagustest: kirjastustoimkond olevat rahulolematu teose sisuga ja leiab,

et luuletuskogu võiks ilmuda äärmisel juhul vaid siis, kui on välja jäetud nimipoeem, muudetud teose pealkiri ja tehtud mitmeid väiksemaid sisulisi parandusi. G. Suits kommenteerib neid nõudeid: «Aga keda see kompromiss rahuldab?» Arvatavasti mõistis seda ka EKL juhatus, nii et enne veel kui Barbarus sai nende nõuete suhtes seisukohta võtta, tagastati talle käsikiri.

See fakt on seni meie kirjandusloolaste tähelepanust põhiliselt kõrvale jäänud, kuid nii Barbaruse vaadete kui ka kodanliku Eesti kultuuripoliitika iseloomustamiseks vägagi värvikas. Ta tõendab veelkordselt, et demokraatlikule loomingle veeretati teadlikult tõkkeid ette, püüti lahti saada eesrindlike kirjanike teravatest hinnangutest kodanlikule korrale.

XV

Barbaruse veendumusi suunasid ning kujundasid sel ajal paljud tegurid. Kindlasti ei saa siin vaikides mööda minna kirjaniku tihedatest sidemetest Pärnu tööliiskonnaga. Enne Esimest maailmasõda oli Pärnu tuntud nii suvitusküla kui ka tööstuslinnana. Siin tegutses suur puupapivabrik («Waldhofi»), millel oli ligi 8000 töölisi, samuti ka rida väiksemaid ettevõtteid. Kahekümnendate aastate teiseks pooleks oli aga Pärnu tööstus kodanliku korra tingimustes õige alla käinud, vähenes ka tööstusproletariaat selle sõna otsesemas mõttes.

Aga isegi neil tööstusliku tootmise allakäigu aastatel püüdis tööliiskond organiseeruda. Hulk töölisi oli koonduanud Pärnu Töölisühingusse, mille raamides tegutsesid mitmesugused isetegevuse ja spordiringid; paljud aga olid seotud töötute liikumisega, mis tõstis sotsiaalsed probleemid üles juba palju teravamalt ning püüdis võidelda valitseva ebaõigluse vastu.

Barbarus oli mõneti seotud töötute liikumisega, toetades seda majanduslikult. Tegutsedes nn. rahvaülikoolis lektorina, puutus ta samuti kokku väga mitmesuguste inimestega, õppides tundma nende elu. Eriti oluline on aga see, et Barbarus oli Pärnus pidevalt haigekassa arstiks, mistõttu vaesemate rahvakihtide elu, nende kannatused ja püüdlused polnud talle mingiks saladuseks.

Peale Rääma alevi ja Sindi tööliste ühiselamute elasid Barbaruse vaesemad abitarvitajad ka kaugemal. Nii tuli tal sageli teha visiite linnast välja Surjusse, Audrusse, Jõõpresse ja mujale.

J. Vares-Barbarus 1929. a.

F. Tuglas kirjutab oma artiklis «Seltsimees ja sõber» (1946) Barbarust iseloomustades: «Ühelt poolt küll sõjakas, trotsiv, kodanlikku ümbrust halastamatult piitsutav võitlusmees, teiselt poolt aga südamlilik inimene, kelle osavõtt ja armastus oli pööratud oma kannatava ümbruse kõigi allasurutute, rõhutute ja ekspluateeritavate poole. Mul oli kord juhus Barbarusega tema arstivisiitidel

mööda Pärnu «Vaeste-patuste alevit» kaasas käia. Ja neis viletsais hurtsikuis, häda ja vaesuse keskel, alles mõistsin tema vahekorda selle kannatuste maailmaga. See oli kaaskannataja, abimees, aineeline ja moraalne aitaja. Ning küllap õhutaski just selle viletsuse nii sügavalt südamesse võtmine tema opositsioonitunnet ja andis tema protestihäälele kandvust. Ei, ainult sõge variserlus võis siin «poo-sist» kõnelda!»

Barbarusel oli sidemeid ka pahempoolse töölisliikumise juhtivate tegelastega. Nii kuulusid tema lähemasse tutvuskonda Jaak Nesler (Pärnu Linna TSN Täitevkomitee esimees 1941. a. ja pärast sõda), August Päärson (hukkus Hispaania kodusõjas) jt. Nad nägid Barbaruses võitluskaaslast kodanliku reaktsiooni vastu ning aitasid kaasa tema maailmavaatelisele küpsemisele ja kindlustumisele.

Ilmekaks näiteks Barbaruse kui luuletaja-arsti loomingu on tema «Värssjutt surijast tütarlapsest» (1929), milles ta tõelise humanistina avaldab protesti kodanlikus ühiskonnas esineva viletsuse vastu.

Astub koidik kikivarvul,
kiirte lugematul arvul,
hurtsikusse aknapilust
piilub, voodis sõrmitseb,
räbalaist kust määrdund linust
värvuke surija põrmitseb.

Sellise masendava pildiga algab luuletus, milles autor kirjeldab suure kaastundega vaese agulilapse surma tiisikuse, haiguse, mis kodanlikul ajal oli töölis perekondades vägagi levinud. Samuti on mitmes teiseski tema selle perioodi luuletuses kajastusi autori arstitööst, on näha, et kirjanik tunneb vägagi hästi elu varjupooli ning ei suhtu nendesse ükskõikselt. Kui oma loominguga algperioodil serveeris ta luules küllaltki valimatult ja teatava enesepoolse üleolekuga mitmesuguseid drastilisi pilte, siis nüüd oskab ta õigesti valida fakte, luua kunstikavatsuslikke, tugeva üldistava jõuga pilte kaasaegse ühiskonna ebakohtadest. Autorina ei taha ta kiretult seista «sealpool head ja kurja», olles ainult pahede näitaja. Ta nõuab juba elu ümberkorraldamist. Kahekümnen-date aastate lõpul kõlab kogu tema luuleloomingust vastu

kriitiline, nõudlik suhtumine ellu, rahulolematuse kõige tagasikiskuvaga, püües ka lugejatesse sisendada uusi arusaamasi.

Barbaruse luuletused «E. V. R. linnulennult», «Enese ristteel» ja «Hüpe ellu», mis ilmuvad ajakirjas «Looming», kõnelevad üha selgemat keelt autori lähenemisest kaasaja päevaprobleemidele. Jääb minevikku aeg, kus kirjanik otsis inspiratsiooni kirjandusest enesest, selle mitmesugustest äärmuslikest vooludest. Ümbritsev elu õpetab hoopis teisiti mõistma tõelise kirjanduse ülesandeid, ja Barbarus ei vaata enam luulele kui sõnavormile, vaid kui sõnarelvale.

Ka oma järjekordses väliskirjanduse ülevaates «Märkmeid viimaste aastate prantsuse luulest» («Looming» 1929) on Barbarus tunduvalt nõudlikum ja läheneb hoopis teise mõõdupuuga modernitsejate loomingule. Ta leiab, et prantsuse luule põhilises osas valitseb seisak, mitmed vormiga veiderdanud luuletajad (J. Cocteau, M. Jacob jt.) on aga asunud tagurlust kaitsma, jutlustades katoliiklust ja müstitsismi.

On oluline, et nüüd ei ole üksikute autorite hindamise aluseks enam see, kuivõrd enneolematu vormiga loomingu nad viljelevad, vaid see, milline on nende ühiskondlik seisukoht. Nii näitab ta vahet sürrealistide P. Eluard'i ja B. Peret' vahel: vormialased erinevused pole nende vahel kuigi märkimisväärsed, esimene on aga poliitiliselt hoiakult radikaalne, teine rahvavaenulikult meelestatud. Barbarus pooldab kõhklematult P. Eluard'i suunda. Vormiveiderdajate kohta aga, kes isegi uusi «luulelisi» sõnu löid, märgib ta sealsamas: «See ei ole enam vabajooksuga aju, vaid logisev vaim, mis sarnaseid sõnavärdjaid sünnitab; oma mõttetuses ei provotseeri sarnane looming skandaaligi, kui ta selle sihiga oleks saadetud.»

Niisiis — mitte «kuidas», vaid «mis» muutub Barbaruse silmis määravaks. Ta ei eita oma ülevaates modernkirjandust täiesti, kuid hoidub ka eriti esile tõstmast, jäädes autorite edasise ühiskondlik-poliitilise ja kirjandusliku arenemise suhtes äraootavale seisukohale. Lähenemine väliskirjanduses valitsevatele uudsetele nähtustele on varasemast tunduvalt kainem, luuletaja isiklikud veendumused on juba sedavõrd kindlustunud, et iga juhuslik pseudorevolutsiooniline liikumine kaasaja poeesias ei

suuda teda enam sel määral paeluda kui neli-viis aastat tagasi.

1930. a. võtab ta järjekordselt avalikkuse ees sõna ka eesti luule päevaprobleemide kohta. Nimelt toomub selle aasta märtsi esimesel poolel nn. Eesti II üleriiklik kirjandusnädal, mille raamides esineb Tartu ja Pärnu kirjandusõhtutel ka Barbarus. Kõne lühendatud tekst ilmub «Üliõpilaslehes» (1930, nr. 3 ja 4).

Tuletagem meelde, et kahekümnendate aastate teisel poolel valitses Eestis proosaloomingu suur elavnemine. Juba turu nõuded soodustasid seda: arvustus tegi ägedat reklaami igale kodanlikku tegelikkust käsitlevale proosa-teosele, kui see just otse paljastuslik polnud; laiem lugejaskond huvitus romaanidest, otsides neist igaüks oma maitsele vastavat. Ilmus ju sel ajal hulgaliselt ajaviitelektüüri, millel enamikus polnud aga tõsisemat kirjanduslikku väärtust. Luule polnud kodanlikul ajal aga kuigi avarat lugejaskonda soetanud, teda mõisteti vähem.

Barbarus püüabki oma kõnes «Mõningaid rööbasjooni ja mõtisklusi...» näidata, kui kaugele selline proosavaiustus on viinud — lugejaskonna kriitiline meel on üldse kadunud ning tagurlikud ideed, mis eriti proosas levisid, ei leia mingit vastuseisu. Arusaadavalt on siin tegemist ka teatava liialdusega, sest kodanlikku positiivsust jutlustavate romaanide ja jutustuste kõrval ilmus neil aastail ka rida nii sisult kui ka vormilt silmapaistvaid, eesrindlike kunstiteoseid. Luules aga, mida Barbarus esile tõstis ja proosale vastandas, oli ju samuti väga mitmepalgelisi töid.

Selline lihtsustav käsitlus ei takista aga kuigivõrd autori positiivsel ideel esile pääseda. Nimelt rõhutab Barbarus kõnes korduvalt, et kirjandus, olgu ta siis millises vormis tahes, peab olema eesrindliku sisuga. «Luuletaja sihiks ei ole ainult uus vorm ja sisu loomingu, vaid ka ühiskonnas. Luule ei kujuta ainult, vaid kujundab, loob, ehitab, — püstitab uued ideelised tähised inimsoo rünnakuks päikesepaistelise tuleviku poole,» märgib ta.

Käsitlenud luule olukorda ja arenguvõimalusi Eestis üsnagi pessimistlikult, kirjutab Barbarus: «Nõukogude Venen rühub luule rakenduskunstina uue ilmakorra poole, — siin tuksub masside, kollektiivide, organisatsioonide uus rütm, siin lauldakse «terasöbikust-koidukuulu-

tajast».» Ta rõhutab, et Nõukogude Liidus väljendab kaasaja luule masside tahet ning aitab rahvast ideeliselt suunata. Sellisena nägi Barbarus ka eesti luule ülesannet.

XVI

Jätnud mõneks ajaks kõrvale luuletuskogu «E. V. R.» käsikirja, saadab Barbarus 1930. a. avalikkuse ette uue kogu «Maailm on lahti!». See raamat sisaldab luuletusi aastatest 1927—1930 ning kajastab Barbaruse nende aastate loomingu ühte külge. Teravama probleemiasetusega tööd, mis otseselt kritiseerisid kodanliku Eesti elukorraldust, olid koondatud kogusse «E. V. R.», mis ootas veel avaldamisvõimalust. «Maailm on lahti!» näitab aga kirjaniku subjektiivsemaid elamusi ja mõtteid.

On ju ka selles luuletuskogus rahulolematust kodumaa kitsaste olude pärast, kuid see pole alati kuigi selgepiiriliselt väljendatud. Pearõhk langebki sellele vastukaaluna loodud fantaasiaküllastele maadele. Autor ei püüagi täpsustada, kus nimelt need maad asuvad, kuid ta näitab nende kiiresti edasiarenevat elu ja optimistlikke inimesi. Kogu maailm on avatud kirjaniku ees ning ta kordab üha, et rahvad peavad lähenema üksteisele, moodustama vaba, vennaliku tulevikuriigi. Kodanlikule natsionalismile, mida neil aastatel õhutati, vastandab ta internatsionalismi, kutsudes üles loobuma rassilistest ning rahvuslikest eelarvamustest.

Kuigi selle kogu varasemates, 1927. aastaga dateeritud töödes on veel raskepärasust, konstruktiivsust — näiteks luuletus «Closerie-des-Lilas — Pariisi maastik (värsid kolmel plaanil)» — on ta põhiliselt elamuslikum, realistlikum kui sama autori varasemad luuleraamatud.

Erilisel kohal Barbaruse loomingus on tema värssjutud. Ka luuletuskogus «Maailm on lahti!» annab kirjanik tervikliku tsükli «Värssjutud», mis erineb üsna tugevasti teistest töödest. Need on realistlikud pildid rahva mitmesuguste kihtide elust, kus autor oskusliku faktide valikuga langetab terava süüdistuse kehtivatele oludele. Selliseks luuletuseks on juba eelmainitud «Värssjutt surijast tütarlapselt», mis nüüd ka kogus ilmub, sellisteks on ka «Värssjutt tudikesest, surmale suikuvast» ning «Värssjutt ühest perekonnast».

«Värssjutt tudikesest, surmale suikuvast» avab lugeja ees küllaltki iseloomuliku pildi kodanlikust tegelikkusest: surija voodi ette kogunev päranduseihkajate kari ootab vaid hetke, mil võiks hakata vara jagama.

Need on ta õed, — väga muutlikud jumen, —
küsivad arstilt: «kas elab veel kaua?»
Vastus, nagu sammud külmad valgen lumen:
— «tahate aegsalt juba valmis kaeva haua?»

Eriti huvitav on «Värssjutt ühest perekonnast», mis püüab näidata ka põhjusi, mis tingivad proletaarsetest oludest võrsunud inimeste traagilise saatuse kapitalistlikus ühiskonnas. Kirjanik kõneleb katusekambris elavast perekonnast, mis laostub olude sunnil. Luuletus on pühendatud laste kaitseks, kellelt kodanlikud seadused on võtnud toitja.

Kun teie isa?
Varahommikul viidi
lahtiste mõökade, relvade vahel...
Ei sääli aitand ema raseda kisa,
ületas kahvatusen lubja ja kriidi,
kuulis, kuis kätele suruti ahel.

Et päästa pisikesi lapsi näljasurmast, on ema sunnitud minema tänavale. Vanaema, kelle kogu elu on olnud vaid suur kannatus, heidab vaestemajas hinge. Isa võtab ahas-tuses endalt ise vanglas elu.

Ent väljaspool müüre elu endiselt sammub:
üle kõigi vaeste, viletsate, rõhutute,
üle väeti laste, naiste, üle hallraukade.
Nagu siin vangivaht, sääli politsei tammub
seisten een kassade: röövit ja lõhutute,
een: rahvahulga tühjaks teht kaukate.

Trööstituid, pessimistlikke pilte maalib kirjanik ka teistes osades — «Pisilinna tsükkel» ja «Anno domini 1928». Siin on nukratoonilisi loodusekirjeldusi ja mõtisklusi kaasaja elu kitsuse ja tühisuse üle. Sügis, öö, üksindusetunne — need motiivid läbivad enamikku töödest, mis on avaldatud raamatu teises pooles. Kirjanik igatseb paremat, täiuslikumat elu, igatseb inimestevahelist sõprust ja koostööd kauni tuleviku nimel. Ta on masendatud kodanliku Eesti oludest.

Ümber kui: pori, udu, saast,
peaksin sellega määrima puhta
paberi pesu, ridade palaka?

Ärgu salaku

luuletai! ... värss, — valge laast,
mida ei taheta lasta minna luhta.

(«Värss valgest paberist ja mustast maast».)

Luuletaja tahab vähemalt loominguski tunda end vabana ning rippumatuna päev-päevalt süvenevast survest («Elan oma kodumaal, nagu läbisõidul uute laulude — poeemide riiki»). Ja tema laulud, osake kirjanikust enesest, kõnelevad, et ta igatseb muutusi mitte üksnes endale, vaid ka oma kodumaale (näiteks «I: Kevad»).

«Kui palju rämpsus on kogunenud kõikjale, et oleks vaja suurt ja õhkupuhastavat aktsiooni kõige tuulutamiseks: oleks vaja uut revolutsiooni, mis koristaks selle päälekeenud kõntsa meie tooniandvas kihis,» kirjutab Barbarus sama aasta septembris J. Semperile. Näeme, et kirjaniku protestihoiak ei ole sugugi taltunud, tema poliitilised vaated arenevad üha, luules aga täheldame kunsti-meisterlikkuse tõusu, elamuslikkuse süvenemist.

XVII

On põhjust lühidalt peatuda ka Barbaruse publitsistlikel esinemistel, mis aitavad valgustada tema kasvu vaadeldavatel aastatel. Eelkõige vastused ajakirja «Looming» ankeetidele. Ajakirja 4. number 1930. a. toob ära rea vastuseid üldpealkirja all «Mälestusi esimesist kirjanduslikest katseist». Ka Barbaruse vastus on siin avaldatud. Kirjanik meenutab põgusalt oma esimesi värssse, millest meil eespool on juba juttu olnud. Samuti kõneleb ta oma kirjanduslikest eeskujudest kõige varasemal loominguperioodil. Samas toob ta näitena ära ühe oma varasema venekeelse katsetuse, mis on küll teatava poeetilise kirjaoskusega kirjutatud, kuid tugevasti jäljenduslik. Üldiselt võib öelda, et Barbarus on püüdnud õige asjalikult ja tõepäraselt kujutada oma loomingu tee algust, kusjuures tal on küllaltki arenenud kriitiline pilk, mis võimaldab hinnanguid anda ka minevikunähtustele.

Mõneti ebaolulisem ja päevapoleemikast inspireeritum

on Barbaruse vastus teisele ankeedile, milles küsitakse, millised neli raamatut võtaks ta üheks aastaks üksikule saarele asumise puhul kaasa. Küllaltki naiivne küsimuse asetus, kuid see võimaldas välja selgitada vastajate põhilise huvisuuna ja lugemuse. Kui enamus ankeedile vastajaid võttis küsimust tõsiselt ja püüdis vastuses hiilata rikkalike teadmiste ja hea maitsega, tegi Barbarus siingi sapiseid märkusi olude aadressil. Eelkõige oli heaks pilkeobjektiks muidugi see «asumiseleasaatmine», mida «Looming» nii lahkelt pakkus. Teostena, mida Barbarus tahtis kaasa võtta, mainis ta A. Jakobsoni «Tuhkur hobust», R. Sirge «Rahu! Leiba! Maad!», A. H. Tammsaare «Tõde ja õigust» ning A. Kirsimäe «Puhastustuld». S. injuures ei jäta ta rõhutamata, et selliste ulatuslike, venivate romaanide uputuse tõttu ei saa tavalistes oludes, «üksikule saarele» asumata, neid kõiki läbi lugedagi. Kuigi siin ei puudu teatav tõepõhi, on see Barbaruse väljaastumine laialdast tähelepanu äratanud teoste vastu dikteeritud selle aja kirjanduspoliitilistest võitlustest, mis väljendusid luule ja proosa vastandamises. Tegelikult teame, et Barbarus hindas eelmainitud autoreid küllaltki kõrgelt ja üksnes asjaolu, et nad suuri romaanivõistluse auhindu said, luule aga oli jäetud vaeslapse ossa, tingis selle pilkliku sõnavõtu.

Tunduvalt sisukamaks kujunes Barbaruse vastus ankeedile «Noor-Eesti» kohta. Ankeet oli korraldatud «Noor-Eesti» esimese albumi 25. juubeliaasta puhul, kusjuures kirjanikud ja kirjanduslõolased püüdsid oma vastustes välja selgitada selle rühmituse osa omaaegses kirjanduselus ning näidata tema traditsioonide edasiviivat tähtsust eesti kirjandusele hilisematel aastatel.

Barbarus ei eita «Noor-Eesti» tähtsust 1905. a. sündmuste keerises, kuid kõigi tunnustussõnade kõrval jääb kõlama tema hoiatus, et ei katsutaks «Noor-Eesti» hilisemaid traditsioone jäljendada ja ebakohaselt kaasaega tassida. «Kas võiks nüüd veel püsida «kunst kunsti pärast», kui elu kisendab kunsti järele elu enese — selle vormeerimise pärast?» küsib Barbarus. Ning oma arvamuse võtab ta kokku sõnades: «Ärgu sörkigu kirjandus möödunu sabas, lahti N.-E.-gi iganenud traditsioonest! Kirjandus käigu elu eel lahtise lehviva lipuga!» Niisiis — Barbarus näeb juba täiesti selgesti kirjanduse ja kaasaja ühiskondliku elu lahutamatu seose vajadust.

Seoses eelöelduga pole liigne meenutada ka seda, et Barbarus esineb eesti kirjandust tutvustavate ja populariseerivate artiklitega välismaade, eelkõige prantsuse ja belgia perioodikas.

Nii ilmub 1930. a. ajakirjas «Bifur» nr. 5 Barbaruse artikkel «Lettre d'Estonie» («Kiri Eestist»), milles ta asetab pearõhu meie luule viimase 25 aasta arenguteede linnulennulisele valgustamisele. Piiratud mahu juures ei ole autoril võimalik kuigi põhjalikku ja terviklikku pilti anda käsitletavast, ku'd sellest hoolimata avaldub tema enese positsioon vägagi ilmekalt. «Tõelise luuletaja laul on alati mässulaul». Neid W. Whitmani sõnu peab Barbarus maksvaks ka oma loomingu kohta ja rõhutab kogu artiklis, et eesti luule parimad saavutused on seotud revolutsiooniliste püüetega elu ümber kujundada.

Ta kirjutab: «Järjest tihedamaks kujub reaktsioon oma ämblikuvõrku, millesse ta mähib väljajametavad kärbsed. Kuidas see oleks teisiti võimalikki? Ristiämblik laiutab oma võrku üle kogu Euroopa ja ripub ähvardavana reaktsiooni pan-euroopalises päiksesüsteemis. Poeedid! Olge valvel!» (Tõlge 1930. a. «Loomingust» nr. 7.)

Näeme, et Barbarus on püüdnud seda sürrealistide ajakirja kasutada rahvusvahelise tribüünina, mis võimaldab propageerida eesrindlikke ideesid, suunata võitlust üha süveneva reaktsiooni vastu. Ka suhtumine eesti kirjanduse päevaprobleemidesse on järjekindel, läbimõeldud, uusi tähiseid püstitav.

Oleks väär väita, et Barbarusel oli sel ajal täiesti selge see lõplik ideaal, mille nimel võidelda. Eksimatult võib aga öelda, et talle oli selgeks saanud vajadus leppimatult protestida kõige olemasoleva tagurliku vastu.

Tema ühiskondlik-poliitiliste vaadete arengut aitab veel illustreerida sari reisipilte 1930. a. märtsis-aprill's sooritatud matkalt läbi Saksamaa, Hollandi, Prantsusmaa, Šveitsi ja eriti Hispaania. Üldpealkirja all «Põh-

N.

jast—Lõuna —. ↓ » avaldab ta nad «Loomingu» viit S.

numbrit läbiva kirjutusena.

Põhilises osas on see turistlik reisikiri, milles äratavad tähelepanu mitmed poetiseeritud, südamlikud pildid Hispaaniast ja tema elanikest. Barbarusele pole hispaanlased mingid omapärased ega arusaamatud eksootikaharrasta-

jad varemete ja härjavõitluste taustal. Ta leiab, et Hispaania rahvas soovib ja vajab vabariiklikku korda, ning teeb arvukaid torkeid religiooni ja tagurliku kodanluse pihta.

Barbaruse reisikirjutus on liigendatud: igas «Loomingu» numbris ilmuv osa jaguneb veel mitmeks kirjaks. Siinjuures on huvitavaks faktiks veel see, et ühe sellise, nimelt üheteistkümnenda kirja avaldamine käis «Loomingule» kui poolametlikule väljaandele üle jõu. Toimetuse märkus «Loomingu» joone all ütleb, et väljajätmise põhjuseks on ruumipuudus. Näeme aga, et kärpida mõningaid teisejärgulisi ning venitatud mõttekäike oleks saanud mujaltki. See terav kiri ilmus alles järgmisel aastal aja kirja «Olion» kolmandas numbris.

«Olion» polnud kaugeltki progressiivne väljaanne, kuid ta võis materjali vabamalt valida. Pealegi kaasnes selle kirjutuse avaldamisega teatav võistlus, lugejaskonna võitmine enda poole, populaarsusetaotlus. Selline püüd oli «Olionile» varasemal perioodil õige omane, mistõttu Barbarus pöördus teadlikult selle «Loominguga» konkureeriva ajakirja poole.

Oma kirjutuses «Poliitilised kired» vaatleb autor monarhismivastast liikumist Hispaanias, kõneldes eriti noorema põlvkonna taotlustest luua vaba, demokraatlikku Hispaaniat. Barbarus pooldab seda liikumist põhimõtteliselt, kuid lisab: «Teine varjutav küsimus aga kerkib: kui õnnelikuks teeks hispaanlasi vabariikki, kui õnnelikuks on ta meidki teinud? Eks võimalda seegi firma ajada tagurlikku poliitilist äri ja tasandada teed vabariiklikule diktatuurile ja kahtlasile võimuhaaramisile!»

1931. aastal jõudis lugejateni veel Barbaruse esperanto-keelne valikkogu «Horizontoj» («Horisonid»), milles tõlkija Hilda Dreseni ja autori ühise töö tulemusena tutvustati juba rahvusvahelisele lugejaskonnale Barbaruse luuleloomingu silmapaistvamat osa pearõhuga tema iseloomulikel ühiskondlikke probleeme valgustavatel töödel. Kogu valik on üsna õnnestunud, andes küllaltki ülevaatliku pildi autori otsingutest ja püüdlustest.

Seoses majanduskriisiga oli rahva olukord neil aastatel muutunud eriti raskeks. Süvenes protestiliikumine, töotajad organiseerusid võitluseks oma õiguste eest. Kodanliku parlamentarismi kriis tegi poliitilise olukorra õige kõikuvaks, 1932. a. vaheldus kiiresti rida valitsusi, kusjuures kodanlik propaganda kõneles üha sagedamini valitsusvõimu üleandmise vajadusest peaaegu piiramatu võimuga üksikisikule, presidendile, kes erakondade kisklemisele lõpu teeks ja «korra majja tooks». Lähenev diktatuurioht sundis ka Barbarust ses küsimuses korduvalt sõna võtma. Eriti ilmekalt kajastuvad tema veendumused aga kirjavahetuses sõprade, eriti J. Semperiga.

Kuivõrd vahekorrad olid ebaselged, senise põhiseaduse ja riikliku korralduse arvustamine aga kujunes moeasjaks isegi kõige tagurlikumate parempoolsete ringkondade seas, avanes ka demokraatlike kirjanike ees võimalus senisest teravamalt sõna võtta ühiskondliku elu eba-kohtade vastu. Arusaadavalt läksid nad oma paljastuses palju kaugemale kodanluse poolt heakspetavast piirist.

Ka Barbarus leiab nüüd saabunud olevat õige aja uuesti taotleda seismajäänud kogu «E. V. R.» trükkimist. Poliitiline olukord soodustas sellist sammu, kuigi teatavad tõkked jäid veel nüüdki püsima. «Ent on juba tuntud tõik: mida suurem surve ja reaktsiooni hüdraline tõus, seda pakitsevamaks muutub vajadus — anda vastuhoopi sellele lohele,» rõhutab ta kirjas J. Semperile 7. aprillil 1932. a. Samas jätkab ta: «Tunnen, et alles nüüd on kõigiti selgunud meie poliitiliste haikalade sahkerdusline isamaalus, meie koorekihi jõllitav parasiitlus, mida vaja rünnata värsiga, novelliga, romaaniga, artikliga, sest mis vaimuinimesed me oleme, kui laseme vaimu rasva minna ehk tõusikluse naeratuse mõjul närbuda, ehk koguni laseme presidendi hoovilaulikuil mängida esimest viiulit meie passiivsuse saatel.»

1930. a. alustas tegevust purunatsionalistlik organisatsioon ERK — Eesti Rahvuslaste Klubi. Ta jutlustas kodanlusele meelepärast «rahvusterviklust», mille kohaselt Eestis polevat ei kapitaliste ega proletariaati, vaid ühtne eesti rahvas, kes ühise, vennaliku perena sammub vastu tulevikule. Need kroonpatrioodid ülistasid kapita-

listlikku süsteemi, tegid suuri sõnu isamaa-armastusest ja ründasid samal ajal ägedalt kõiki pahempoolseid eesti kirjanikke.

Kirjanduses levis 30-ndate aastate algul nn. eluläheduslaste liikumine, mis väljendas suurt rahulolematust senise mõneti ilutseva ja elukauge loomingu vastu. Siinjuures ei täpsustatud aga poliitilist platvormi, millelt siis eluläheduslased peaksid tegelikkust vaatlema, vaid piirduti üldiste fraasidega uudse suhtumise vajadusest kaasaega. Nii näemegi, et ajalehe «Kirjanduslik Orbiit» ja almanahhi «Põhjakaar» ümber koondunute seas on nii eesrindlike kirjanikke (näiteks J. Sütiste) kui ka kodanliku Eesti elu idealiseerijaid (näiteks A. Kivikas). Mõlemad suunad lähtusid aga nõudest astuda oma loomingus lähemale elu vajadustele.

Oma vestelises kirjutuses «Minu intervjuu ehk vestlus aasta vahetusel», mis ilmus 2. jaanuaril 1932. a. «Päevalehes», arvustab Barbarus kogu kaasaegset kirjanduselu Eestis. «Valisin improviseerit intervjuu vormi, seega võib naljanumbrina tõsiseid asju sarjata,» iseloomustab autor seda tööd ühes oma kirjas.

Eelkõige satubki pilke alla ERK oma kõmiseva paatose ja selgelt läbinähtava reaktsioonilisusega. Ka ideelise ähmasuse ning pragmatismi ja biologismi avaldused eluläheduslaste leiris leiavad kinninaelutamist. Tõgamata ei jää ka kultuurkapital; «mis sunnib loojaid inimesi oma kunagikujunenud kunstilisi ja ideelisi tõekspidamisi pangačeki vastu ümber vahetama — riikliselt seisukohalt meeldivaiks ja vastuvõetavaiks». Kirjavahetusest nähtub, et selleski kirjutuses on toimetaja punane pliiats aidanud teravaid nurki siluda. Sellest hoolimata võib aga konstateerida, et Barbaruse esinemised kujunevad neil aastail eesti kirjanduses kõige järjekindlamalt demokraatlikeks ja võitlevateks.

Nüüd, kriisi kõrgperioodil õnnestub Barbarusel kitsast väravast läbi tuua oma seismajäänud luuletuskogu, mis lõplikul kujul saab pealkirjaks «E. V.-r.». Põhjendatult kartes valitsevate ringkondade käsutuses seisvaid survevahendeid, leevendas autor ise mõningaid eriti teravaid hinnanguid, ja selleks, et luuletuskogu ei tuleks liiga üheplaanilise, lükkis poliitiliste tööde vahele «igavavõitu täitepalu», nagu ta ise neid iseloomustab ühes kirjas J. Semperile 15. novembril 1932.

Rida luuletusi sellest kogust («Väljarändajad», «Eroica», «Elust mu ümber» jt.) olid küll juba aastate jooksul tõketest läbi murdnud ja perioodika kaudu lugejatele tuttavaks saanud, kuid sellele vaatamata mõjub teos tervikuna vägagi uudsel ja löövalt.

On ju õige, et siin on ka palju vormilist ebaühtlust (luuletused pärinevad aastatest 1927—1932). Kuid siin ei tähenda üksikud konstruktivistlikud võtted autori tagasi-pöördumist vana juurde, kus sisu pahatihti langes vormiveiderduste ohvriks, vaid näitavad juba läbikäidud tee üht etappi. Ka mõningane üldsõnalisus pidi jääma, et autori poliitilised hinnangud ei jääks liiga alasti ja sirgjoonelisteks. Sellele vaatamata alustas kogu tagurlik arvustus uut aktsiooni Barbaruse vastu. A. Oras, H. Paukson, A. Adson ja mitmed teised kodanlikud sulemehed rakendasid palju jõudu selleks, et luuletuskogu maha materdada, kusjuures targu hoiduti Barbaruse eesrindliku võitlejahoiaku igakülgsest ja põhjalikust analüüsist ning püüti teose väärtust alla kiskuda just ulatuslike näidetega vormikonarustest ja autorile omasest hoolimatusest luule kaanonite suhtes. Sisu osas piirduti enamasti väitega, et Barbarus olevat laskunud kehvade ajalaulude produtseerija tasemeni, luuletuskogu poliitiline laad aga tingivat selle, et teos peatselt ununeb, jätmata jälgi eesti kirjandusse.

Järsult erineb teistest A. Alle retsensioon ajakirjas «Looming», milles ta annab tunnustava hinnangu Barbaruse luuletuskogus väljendatud mõtetele ja püüetele. Samuti saatis ka meie suur sõnameister E. Vilde luuletuskogu ilmumise puhul Barbarusele tervituskirja koos oma päevapildiga. Poolehoiuavaldusi tuli ka pahempoolsetelt poliitilistelt tegelastelt (N. Andresen jt.). Kõik see aitas Barbarusel pead püsti hoida ja kergemalt mööda minna kodanlike lehtede sõimukampaaniast.

On vajalik rõhutada, et põhiliselt ikka veel «vaimu», intelligentliku võitluse primaati tunnustav Barbarus ei arvestanud selle luuletuskogu koostamisel tema rahva seas levimise võimalust ja formuleeris ta pigem isikliku kõrvahoobina kodanlusele. Ta ei isoleeri end küll töörahva võitlusest, kõneleb koguni ühisrinde loomise vajadusest, kuid nagu «Tarapita»-päevilgi adresseerib oma teose eelkõige vabameelsele haritlaskonnale.

Tähelepanu väärrib juba selle luuletuskogu nimipoeem

«E. V.-r.». See ilmus 1927. a. veidi teisendatud pealkirja all «Loomingus». Nüüd tuleb ta aga hoopis küpsemal kujul uuesti avalikkuse ette. Poeemi esimesele osale on vahele kirjutatud paarkümmend uut värsirida, mis aitavad veelgi konkretiseerida sündmustikku, juurde on kirjutatud ka teine osa. Sel kujul püüab poem anda ajaloolist ülevaadet kodanliku vabariigi sünnist kuni teose ilmumisajani. Nii on teoses kõnet töötavate hulkade petmisest rahvusluse sildi all, lihtsate inimeste loomulikust huvist sotsialismiideede vastu, tõusikluse võimutsemisest sõjaaegses ja -järgses tagalas, üha süvenevast valgest terrorist, 1924. a. ülestõusust ning sellele järgnenud uuest survelainest, valitsevate klasside orienteerumisest väliskapitali huvidele — väga paljudest tõsisest küsimustest, mida käsitleti tavaliselt vaid kodanluse vaatenurga all. Autor ei säästa nükkeid ka H. Visnapuu taolistele «sõjalaulikutele» ja neile, kes püüdsid tagantjärele seda klassisõda näidata heroilisena. Kodanlikud fraasid «vabadussõjast» purunevad Barbaruse satiirilises käsitluses, järele jääb vaid troostitu sõja argipäev, tuhandete lihtsate inimeste kannatused nii sõja ajal kui ka pärast seda.

Aja püsti end, inime, sest mädasoost,
 mis su ümber, mis jalge all lirtsu,
 kui roostene vesi läbi varvaste virtsub,
 maa higistab udude tuhuhoost!

Nii hüüab Barbarus luuletuses «Eroica» ja selline suhtumine rahva võitlusse väljendub veel mitmeski luuletuses.

Tõtake vasaraga elu uut looma,
 ridadega massigi alt üles' tooma!

Need luuletuses «E. P. = Eesti Parnass» füüsilise ja vaimse töö proletaarlastele määratud read kõnelevad ilmekat keelt autori taotlustest. Kirgliku süüdistusega esineb Barbarus aga luuletuses «Elust mu ümber», mis on omalaadseks kirjaniku kreedoks.

Teie, auahned enesejumaldajad,
 poeedid! ehk pooldate ämbliku imemist,
 kärbsena söödaks kui vaja seks inimest?!
 Olete raudse vägivalla kummardajad?

Kahurite, kuulipritse paitajad, — tääkide
toetajad... kirikute, vanglate, kasarmute
tervitajad! Kas te ei näe,
üle selle ülekohtu mäe?
Miks ei julge teie avameelselt rääkida?!

Poeet ei andesta enesele ega ka teistele vaimset mugavust ja olupoliitikat. Olgugi et kehtivates tingimustes jäid tema pateetilised üleskutsed hüüdjaks hääleks ega suutnud kuigivõrd mõjutada üldisi vahekordi, on selle teose ilmumine vägagi oluliseks faktiks Barbaruse arengus. Kirjanik oli jälle leidnud oma õige ala — ühiskonnaluule, kuid nüüd juba uuel, kõrgemal astmel kui aastail 1920—1922. Tema elutunnetus on küpsem, käsituslaad soojem ja vabam ekspressionistlikest liialdustest.

XIX

1932. a. mais võttis Barbarus eesti kirjanike delegatsiooni koosseisus osa PEN-klubi kongressist, mis toimus Budapestis. Pööramata suuremat tähelepanu paraaditsevatele üritustele, jälgis ta huviga kohalviibivaid kirjanikke ja külalisi. Ajal, mil fašism hakkas Euroopas üha enam pead tõstma, püüdis kongress akadeemilise rahu ja kiretusega jagada tähelepanu ja tunnustust nii futurist F. T. Marinettile, kes oli fašismi äge pooldaja, kui ka E. Tollerile, kes suuresõnaliselt reklameeris uut, kaasaegset elutunnetust ja kunsti ning oli vaadetelt pahempoolne. Oli esindatud palju äärmuslikke seisukohti, polnud ainult järjekindlat võitlust reaktsiooni vastu nii elus kui ka kirjanduses. «Ah, millist materjali võib leida siin vähemalt üheks poeemiks, millist rahvusvahelist kõntsa & kohalikku koorekihi vesivahtu uhub sinne elu karile,» kirjutab Barbarus Budapestist oma abikaasale.

Erilise tähtsuse Barbaruse elus omandab neil aastatel võitlus fašismi avalduste vastu Eestis. Omal ajal tähelepanu võitnud «vabadussõjalaste» (vapside) liikumine leidis juba algusest peale Barbaruses tõelise vastase. Petlikud loosungid ja lubadused rahvale tööd ja leiba muretseada avaldasid 1933. aastal mõju nii mõnelegi haritlasele ja isegi vähemteadlikele töölistele. Barbarus suutis aga

kohe mõista eesti fašistide olemust ning pühendas kogu jõu ka rahvahulkade silmade avamisele.

Seoses sellega toimub Barbaruse lähenemine N. Andrezeni loodud kirjastusühingu «Sõprus» ringkondadele. Progressiivse «Sõpruse» kirjastusel ilmusid eesti keeles K. Marxi «Kapital», M. Gorki «Ema» ja paljud teised tööd. Barbarus leiab «Sõprusega» koostöös võimaluse efektiivsemalt võidelda vapsluse vastu.

Juba 1933. a. kevadel võtab Barbarus pärast kümneaastast vaheaega osa Eesti Kirjanikkude Liidu erakorralise peakoosoleku tööst Tallinnas. Ta esineb siin deklaratsiooni projektiga, mille kohaselt oli kavas kõigi eesti kirjanike nimel protestida saksa fašismi kultuurivaenulikkuse vastu. Barbarus sõnastab eksrompt: «E. K. L. oma juubelikoosolekul, 30. aprillil 1933. a., konstateerides keskaja inkvisitsiooni meenutavaid fakte, mis viimasel ajal Saksamaal aset leidnud raamatute tuleriidale asetamise, inimvaimu põletamise näol, avaldab oma sügavat põlgust sarnase loomingu tagakiusamise puhul, ja tervitab kõiki pagulasi-kirjanikke, kes vägivaldalla eest põgenesdes truuks on jäänud oma tõekspidamistele.»

Eesrindlike kirjanike tungival nõudmisel võtab koosolek selle deklaratsiooni ühehäälselt vastu ning saadab ta emigratsioonis viibivale saksa kirjanikule H. Mannile.

Mõningatele ringkondadele polnud selline fašismivastane seisukoht vastuvõetav. Seekord oli just «Olion» see väljaanne, mille veergudel tema toimetaja ja väljaandja G. Naelapea sule kaudu hoiatati «kaaskirjanikke». Maskeerudes erapooletuse ja teiste rahvaste siseasjadesse mittevaheselemise hüüdsõnadega, avaldab G. Naelapea arvamust, et kirjanike peakoosoleku nimel saadetud telegramm H. Mannile oli «minutisuurmeelsus», «mõttetu ja kahjulik raharaisk». Artikli autor asub koguni ise Barbaruse ja Sütiste loomingu ühiskondlikke tendentse hukka mõistma ja kõneleb üsna otsekoheselt vajadusest sanktsioone kasutada selliste opositsiooniliste kirjanike vastu. Sealjuures ei häbene G. Naelapea fašismi kiitmast ja vajalikuks pidamast.

Fašistlikud ideed levisid neil aastail Eestis üha ulatuslikumalt. Pikemat aega kestis valitsuskriis, rahutus oli haaranud kõiki ringkondi. Eriti aktiveerusid vapsid, kes leidsid nüüd võimaluse esitada oma reaktsioonilise põhi-

seaduse muutmise eelnõu. 29. juulil 1933. a. otsustas kodanlik riigikogu panna vapside seaduseelnõu oktoobri keskpaiku rahvahääletusele. Seoses sellega võtab vapside demagoogiline propaganda eriti suure ulatuse. Eesrindlikult mõtlev intelligents nägi aga sel ajal oma peamist ülesannet fašistlike valede paljastamises, omapoolse poleemika arendamises demokraatlike väljaannete kaudu.

Koostöös kirjastusühingu «Sõprus» ringkondadega koostas Barbarus ankeedi suhtumisest fašismi ning sellega pöörduti ka kirjanike poole. Iseloomulik on see, et mõnedki seni pahempoolitsenud kirjanikud kartsid vapsidega vastuollu sattuda ning keeldusid kirjutamast (näiteks M. Metsanurk). Siiski andis «Sõprus» 1933. a. sügisel välja brošüüri «Vastutusrikkal ajal», milles kirjanikest esinesid E. Vilde, J. Semper ja J. Barbarus. Peale selle avaldas väljaspool koguteost vapslusevastase artikli ka G. Suits.

Brošüüris «Vastutusrikkal ajal» on peale ankeedivas-tuste ka ilukirjanduslikku loomingut, näiteks Barbaruse luuletused «Ülestõstet käed» ja «Ämblik veab võrku», samuti mitmeid fašismivastaseid artikleid.

Väljendades kokkuvõtlikult oma suhtumist sellesse reaktsioonilisse liikumisse, kirjutab Barbarus oma ankeedivas-tuses: «a) fašism on kõigepealt vägivald ühis-konna ja üksiku isiku vastu, see on parasiteeriva klassi ja röövkapitalismi võimuhaarang rahvusvahelises ulatu-ses; b) fašism on inimsoo madalamate instinktide rahul-damiseks loodud poliitiline nihilism, ilma programmita ja ideoloogiata võimuahnitsejate aktsioon, vastutustundeta alaväärtusliku elemendi loodud terror, mis ähvardab kõiki vabadusi ja kultuuriarengut; c) fašism on uue ilma-sõja provotseerija ja karistamatu tapmiseni ja röövimiseni küüniva šovinismi levitaja; d) fašism ei ole revolutsioon, vaid reaktsioon.» Ka oma artiklis «Vastutusrikkal ajal» rõhutab ta fašismi reaktsioonilisust ja toob ka esile tema tekkimise põhjused.

«Hingevaakuva kapitalismi kaitseks ilmuvad areenile tumedad jõud, vastutustundeta fašistide jõugud, kes ähvardavad vägivaldselt porri tallata kõik, mis inimeses õilsat, ausat, kultuurilist. Meie ümber hõljuvad keskaja inkvisitsiooni jubedad ja tumedad varjud, meid hääms-tavad piinakambrite kuulmatud julmused ja nägematud

läbielamused,» kirjutab Barbarus selles artiklis. Niisuguse selgelt piiritletud positsioonini jõudmine neil aastail tõendab veelkordselt Barbaruse küllaltki head ja õiget orienteerumisvõimet keerukates poliitilistes olukordades.

«Meie ideaal on uus ajastu, kus töötaval inimesel on väärikas koht ühiskonna ülesehitusel, kus ei ole eluõigust parasiteerival klassil,» resümeerib ta selles artiklis ning püstitab kõigi kirjanike ette konkreetse ülesande valmistada inimkonda ette astumiseks sotsialismi teele.

1933. a. ilmus ka Jaan Vahtra monograafia, tegelikult küll reproduktsioonide kogu, mille ülevaate autoriks on Barbarus. Tundes üsna suurt huvi kujutava kunsti vastu ja tuginedes oma varasemale ühistööle J. Vahtraga kubismi ja konstruktivismi viljelemisel, asus Barbarus J. Vahtra ettepanekul seda teost koostama juba 1931. a. Kirjastamine aga venis ning alles kaks aastat hiljem sai teoks tema «üleaisavisk kunsti valda», nagu Barbarus seda ühes kirjas iseloomustab. Samuti näeb nüüd trükimusta ka Barbaruse uus prantsuskeelne artikkel «La poésie d'inspiration sociale et révolutionnaire en Estonie» («Sotsiaalne ja revolutsiooniline luule Eestis») belgia ajakirjas «Esprit du Temps» («Aja vaim»). See kujutab endast omalaadset jätku «Bifuris» avaldatud artiklile ning paistab silma teravalt rõhutatud ühiskondlik-poliitilise radikaalsusega.

XX

1934. a. veebruari lõpul viidi Eestis läbi nn. ametlik kultuurinädal, mis oli paraadliku üritusena kohaldatud kodanliku vabariigi aastapäevaga ja pidi andma uut hoogu kroonuliku loomingu viljelemisele. Mitmete kodanlike riigimeeste ja kultuuritegelaste sõnavõttud sel puhul korraldatud koosolekutel näitavad väga ilmekalt, kuidas lubaduste ja ähvarduste varal püüti kogu kirjandust «õigele teele» suunata. Üsna teravaid süüdistusi sajab mõnel sellisel koosolekul ERK-i meeste poolt ka Barbarusele, Sütistele ja mõnelegi teisele demokraatlikule poeetile. Samal ajal äratav tähelepanu Barbaruse kõne «Kultuur ja ebakultuur», millega ta väljakutsuvalt esineb kultuurinädala koosolekutel nii Pärnus kui ka Tallinnas.

Fašistliku suunaga ja natsionalistlikule ebakultuurile vastandab Barbarus neis kõnedes vabadust armastava, rahvaste sõprust pooldava kultuuri.

Aprillis 1934 toimus kirjanike liidu peakoosolek, millel puhkesid teravad vaidlused kirjanduse edasiste arengusuundade pärast. Ühel pool seisis rühm tagurlikke kirjamehi, kes pärast 12. märtsil 1934. a. toimunud Pätsi-Laidoneri fašistlikku riigipöoret ja avaliku diktatuuri kehtestamist ruttasid täitma valitseva klassi sotsiaalset tellimust. Vastasrinna moodustasid eesrindlikud kirjanikud, kes ei olnud nõus diktatuuripoliitika ja kodanluse ideoloogiaga.

Barbarus kirjutab sel puhul terava artikli «Kirjanduspoliitiline maavõistlus» vaba kirjanduse kaitseks ning saadab selle end erapooletuna reklameerinud «Päevalehele». Kodanluse huvisid kaitsev ajaleht lükkas kaastöö tagasi, sest see ei läinud ametliku suunaga kokku. Kirjandusmuuseumis säilinud käsikiri näitab, et Barbarus nägi hästi fašistliku ideoloogia edasielamist selle kliki seas, kes võitluses võimu pärast oli vapside liikumise laiali saatnud ja selle juhid vangistanud. Ta süüdistab ka kirjanikke, kes kipuvad uue suunaga kaasa. «On kurb, kui mõtteilm leivalõhnast sõltuvaks tehakse ja ideid mitte ainult ei müüda, vaid üüritakse ajutiseks kasutamiseks. Sarnane vaimline moonaklus leivaisa huvides ei tee vaimuinimesele au. Sotsiaal-eetiline idealism (s. t. idealism. — H. P.) on ikka kirjanikkonna kandejõuks olnud. Meie oleme ja peame olema rahva ja elu korrigeerivaks südametunnistuseks,» rõhutab ta. On arusaadav, et tagurlik ajaleht ei võinud sellisele esinemisele ruumi anda.

Veel raskemaks muutuvad avaldamistingimused järgmistel aastatel. Eesti kodanlus mõistis, et need teatavad vabadused, mis seni olid säilinud, soodustavad protestimeeleolude esinemist trükisõnas ning järelikult pidurdavad reaktsioonilise ideoloogia levikut. Nüüd, püüdes kogu avalikku arvamust painutada oma tahte alla, seati eesmärgiks kapitalistlike suhete kindlustamine, opositsiooni väljalülitamine. Ilukirjanduses eelistati ja auhinnati teoseid, mis kujutasid võimalikult roosilistes värvides elu kodanlikus Eestis; kriitika materdas neid, kes sellise teega rahul polnud; igasugused võimumehed tegid kõlavaid sõnu kogu eesti rahva ühtekuuluvusest ja tervik-

lusest — vahendeid selle eesmärgi saavutamiseks leiti palju.

Neil aastatel muutub Barbaruse luuletuste ja artiklite toon tunduvalt. Kodanlikud arvustajad lugesid sellest välja Barbaruse leppimist tegelikkusega. Põhjused aga olid hoopis mujal: puudusid võimalused endise teravusega jätkata võitlust. Kui aga sirvida Barbaruse säilinud kirju ja muid trükis avaldamata materjale, näeme, et leppimisest pole vähematki põhjust kõnelda, pigem just vastupidi.

«Kui juba diktatuuri valida, siis peaks see siiski töötavate inimeste oma olema, mitte parasiteeriva ja sahkerdava klassi oma. Sellelt seisukohalt oleks nüüd küllalt huvitav tutvuneda Vene praeguse korraga, ja sinna sõit värskendaks tingimata,» kirjutab Barbarus 10. juunil 1934. a. J. Semperile. See mõte kordub mitmes kirjas, kuid leiab teostamist alles mõni aeg hiljem.

1934. a. sügisel ilmub Barbaruse enese kirjastusel luuletuskogu «Tulipunkt», mis annab hea ülevaate autori ideelis-kunstilisest kasvust neil aastatel. Kuivõrd kodanlik diktatuurivõim pole selleks ajaks veel oma tsensuuri-aparaati saanud täie võimsusega tööle rakendada, leiame selles kogus mitmeid värsse, kus autor oma mõtet looritamata on propageerinud eesrindlikke ideid.

Barbarus kordab, et tema luule on kutsutud rahutult astuma «läbi töötava maa ja töötute agulite» («Luule klassivõitlus»), noana lahkama ühiskondliku elu ebakohti («Meie aja muinasjutt»), pilduma valgustavaid rakette pimedusse ja laulma hünni ajastule,

mis keerleb nagu maakera
tõe telje ja päikese ümber:
revolutsiooni vankumata rada...

(«Tulipunkt 6».)

Sellepärast on mõistetavad poeedi programmilised sõnad:

Ja nagu Venemaa-tööraha vapin
kirjanik peon hoiab sirpi & vasart

(«Luuletaja mikrofonil 4».)

Barbarus toob luuletuskogu juhtmõttena esile Prantsuse revolutsiooni hüüdlause: vabadus, võrdsus ja vendlus! Ta viitab ajaloolise arengu paratamatusele ning on veendunud selles, et varem või hiljem pääseb kindlasti võidule sotsiaalne õiglus. Siinjuures on oluline veel see, et nüüdsest peale ei anna kirjanik enam eelistust intelligentlikule protestile, vaid viitab vajadusele ühendada kõigi eesrindlike inimeste taotlused. Oma luuletajapositioni iseloomustab ta mitmes luuletuses. Tsiteerigem näiteks vaid üht katkendit luuletusest «Tulipunkt 5»:

See on mehe, mehe kõnnak raske,
vankumatu, sihtiseirav samm...
Mulle meeldib luule tõmbetuulsus,
ritta, sõnna peidet ürgne ramm.
Ei ma nikerda end riimivaske,
ei mind huvita: ei au, ei kuulsus.

Mitmes luuletuses rõhutab Barbarus ka seda, et tõeline kirjanik peab olema alati vahetus seoses eluga, selle kõige progressiivsemate jõududega, hoidudes igasugusest kokkuleplusest valitsevate ringkondadega.

Luuletsükli «Haigete raamatust» on kirjanik jälle tagasi pöördunud realistlike elupiltide juurde, mis otse kirurginoaga lahkavad mitte üksnes konkreetseid haigusjuhtumeid, vaid ka ühiskondlikku tagapõhja.

Vaadeldav kogu on autori tõsiseks ideelis-kunstiliseks võiduks. Hoolimata sellest, et tema tiraaž oli neile aastatele iseloomustavalt väike (ainult 250 eksemplari!), kujutab ta endast kirjaniku kaalukat panust nende aastate demokraatlikusse luuleloomingusse. Ühtlasi ei saa jätta toonitamata, et «Tulipunktis» on autor eelmiste töödega võrreldes tunduvalt elamuslikum ja kunstiküps.

XXI

Barbarus jätkab võimaluste piires oma fašismivastaseid esinemisi. Nii vaatleb ta artiklis «Haritlaskonna spektraalne analüüs» (ilmus ajakirjas «Sotsialistlik Võitlus») intelligentsi ülesandeid demokraatia kaitsmisel ning naeruvääristab vihkavalt nii neid, kes fašismiga kaasa lähevad, kui ka elukauged ja apoliitilisi «esteete».

Artiklis «Nartsiss, pilliroog ja tuul», mis ilmus kärbitult «Päevalehe» kirjanduslikus lisas, tuleb ta uuesti sama küsimuse juurde tagasi. Autoripoolne suhtumine on selge. Kirjanik ei tohi olla vee kohal enese-metluses tukkuv nartsiss ega ka pilliroog, keda iga tuul võib kõigutada, vaid loov isiksus, kes püsib järjekindlalt elu nõuete kõrgusel, kaitstes uut ja edasiviivat.

Barbarus ise märgib kirjas J. Semperile 13. märtsil 1935. a., et kirjutus ilmus «Päevalehes» «kastreeritud» kujul, kusjuures «päämised säälavaldet ideed olid välja jäet ehk tundmatuseeni moonutat, rääkimata silumisest ja paipoisilikest pehmendusist.»

Erilist huvi pakub meile tänapäeval ka üks Barbaruse pealkirjastamata käsikiri, mis on kirjandusmuuseumis säilinud (F8, M5:14) ja kuulub tõenäoliselt samasse perioodi. Autor analüüsib selles väga hukkamõistvalt kaas-aegseid olusid ning näitab, et süvenev fašism loob ka otsese sõjaohu. «Jääb ainukeseks lohutuseks, et sõja puhul relvad satuvad rahva — proletariaadi kätte, kes neid kasutada mõistavad klassisõja õnnelikuks algatuseks ja võidurikkaks lõpuks — laiemas ulatuses.» Enesestmõistetavalt polnud autoril võimalik nende seisukohtadega esineda ametlikus ajakirjanduses.

Tugevasti mõjutab Barbaruse edasist kasvu tema teine matk Nõukogude Liitu, mis toimus septembris 1935. Ta viibib seekord Nõukogude Liidus ligi kaks nädalat. Oma kirjades Leningradist ja Moskvast omastele ja sõpradele kõneleb ta kargest ja mehisest elurütmist, tarmukast ja töö rõõmsast ümbrusest, mis tedagi innustab ja karastab. Rida märkmeid puudutab ka kultuurielu küsimusi, sest lühikese reisi vältel külastab Barbarus ühteistkümme teatrietendust, tutvub nõukogude kirjanduse ja kunstiga, puutub kokku mitmete kultuuritegelastega.

Erilist huvi pakub tema kohtumine Eestist lahkunud kunstniku Jaan Koordiga, kelle juhendamisel ta tutvub Moskva vaatamisväärsustega. Kirjas J. Semperile 26. septembril 1935. a. märgib Barbarus J. Koordi kohta, et see on «ürgjõulises ekstaasis avanevatest töövõimalustest». Barbarusel oli Koordiga pikem maailmavaateline kõnelus, milles kodanluse poolt tagakiusatud kunstnik selgitas oma suhtumist kodanlikku Eestisse ning tutvustas tulevikuvõimalusi. Barbarus leiab, et Koordi vaated on ka

temale suuremas osas vastuvõetavad. Teatavasti suri J. Koort samal sügisel ning seejärel püüdis eesti ametlik ajakirjandus ja arvustus tagantjärgi suuresõnaliselt ilustada tegelikke vahekordi, moonutades suure kunstniku vaateid. Barbaruse kirjades on sel puhul rohkesti sapi-seid märkusi, tema arusaamine kodanluse kultuuritusest süveneb veelgi.

Omapäraseks õppetunniks Barbarusele saab kõmu, mida tehakse tema reisimälestuste ümber. Kodanlik ajaleht «Uus Eesti» oli avaldanud soovi trükkida Barbaruse muljeid sõidult NSV Liitu. «Selle lehe vaimsus vaevalt salliks mu avameelseid ridu,» arvab Barbarus ühes kirjas ja loovutab käsikirja «Matkavisandeid & mõtisklusi» ajakirjale «Looming».

Töö ilmub «Loomingu» 8. numbris 1935. a. ja äratab suurt tähelepanu. Kirjutus on objektiivne, Nõukogude-maa suhtes heasoovlik, kõneldes suurest ülesehitustööst, mis on haaranud nii rahvamajanduse kui ka kultuuri. Eriti pingsalt jälgib ta neid muutusi, mis olid aset leidnud tema eelmisest reisist saadik, ja jõuab siiraste, südamlike tunnustussõnadeni.

Ajakiri «Looming», mille toimetajaks oli sel ajal J. Semper, oli juba ammu pälvinud reaktsiooniliste ringkondade vaenuliku suhtumise, sest ta avaldas aeg-ajalt üsna teravaid ühiskonnakriitilisi töid ja ei tahtnud sugugi kaasa minna ametliku «positiivsusega».

«Vaba Maa», «ERK» ja mõned teisedki tagurlikud väljaanded olid «Loomingule» mitmel korral pahempoolsust ette heitnud, pärast Barbaruse reisikirja ilmumist muutuvad kallaletungid veelgi ägedamaks. Kodanlik valitsus leiab ka soodsa võimaluse survet avaldada ning kinnitab «Loomingule» ettenähtud 6500-kroonilisest abirahast vaid 3000. Ülejäänud saatus jäeti lahtiseks ajani, «mil teostatud ajakirja väljaandmise reorganiseerimine valitsuse soovide kohaselt», nagu kommenteerib asjassepühendatud «Päevaleht». Ka «Uus Eesti» ruttab oma lugejaid tutvustama haridusministri N. Kanni seisukohaga, mille kohaselt «Looming» tegevat riigi rahadega propagandat sellisama riigi vastu. «Päevaleht» mainib ühes artiklis sellise kahjuliku kirjutusena Barbaruse «Matkavisandeid & mõtisklusi» ja vestluses «Loomingu» toimetajaga juhib N. Kann tema tähelepanu samuti Barbaruse reisikirjale.

Siinkohal pole tarvidust küsimusel pikemalt peatuda, seda enam, et meie trükisõnas («Edasi», 12. oktoobril 1958. a.) on sellest juba lähemalt juttu olnud. Märkigem vaid seda, et hoolimata ägedast vastupuiklemisest pidi «Looming» mõneti oma ilmet muutma, Barbarus sai aga edaspidi senisest veelgi vähem oma tõelisi vaateid trükisõnas propageerida. Nn. eesti orientatsiooni kolkapatriootiline laine uhas üle kogu kirjanduse.

«Milles seisab siis minu roim? Kas selles, et olen tõtt rääkinud? Pidanuks ma siis variseerina valetama isamaa näiliseks kasuks ja meelituseks?» küsib Barbarus kirjas «Loomingu» toimetajale ning leiab, et selline patrioot riimuks sõnaga idiot. «Kiida kodumaa kaupa ministrist rotilõksuni, siis oled isamaalane ja kõik!» resümeerib ta.

XXII

Veel kord tekib Barbarusel kodanlike võimumeestega lahkarmumusi, kui ta 1936. a. annab välja oma «Memento», mis sisaldab kaks mälestuspoemi — Eduard Vildele ja Mihkel Martnale. Tööd valmisid N. Andreseni inspireerimisel ja juhendamisel. Mingeid erilisi poliitilisi teravusi Barbarus oma poemides ei ütle, kuid sellele vaatamata pidas prefektuur raamatut kinni ja alles täiendavate taotluste ning kõrgemate instantside eriloa põhjal võimaldati «Memento» väljaandmine.

Kord paisub vabaduse puhang,
ju tõuseb hävitavaks tormiks,
uut jõudu tunneb puri tuules,
mil sihiks: vana ärauhang...

Nii kirjutab Barbarus «Poemis Eduard Vilde mälestuseks». Samasuguseid ennustusi kohtame veelgi, sellele vaatamata pole meil aga põhjust «Mementot» kõrvutada Barbaruse senise kodanikuluule paremikuga. «Memento» on tunduvalt sordiinitatum, ettevaatlikum, võiks öelda ka — kiretum. Samuti on kunstiline tase siin madalam. Kõigele sellele vaatamata olid ametlikud ringkonnad Barbaruse suhtes juba nii valvsalt meelestatud, et tunti vajadust kontrollida luuletaja loomingut.

Kirjastusühingu «Sõprus» väljaanded muutusid nüüd Barbarusele ainukeseks vabamaks avaldamiskohaks. Koguteoses «Ring Esimene» (1936) esineb ta mõne realistliku luuletusega ja artikliga «Ideelisest vastutustundest loomingu». Viimase alapealkirjaks on autor märkinud: «Vastutustunne enese & rahva saatuse ees».

Kuivõrd väljaanne pidi arvestama kehtiva kaitseseisukorra eeskirju ja nõudeid, tuli siingi olulisemad mõtted peita ridade vahele, aga sellest hoolimata on autor klassikast võetud näidetega oskuslikult rõhutanud iga kultuurse inimese vastutust mitte niipalju oma rahva valitseva osa kui kogu inimsoo tuleviku ees. «On arusaadav, et vaimutööline kuulub tööraha hulka, et intelligentsi ja proletariaadi tee võitluses parema, täielikuma, õiglasema ja üldinimlikuma tuleviku poole on ühine,» põhjendab ta.

1937. a. võtab Barbarus osa ka «Sõpruse» järjekordse brošüüri «Hispaania tules» väljaandmisest. Nii Barbarus kui ka teised siin esinevad autorid püüavad oma sõnarelvaga võidelda vabariikliku Hispaania eest fašismi vastu, mõistes hukka rahvusvahelise reaktsiooni. Barbaruse luuletused «Hispaania» ja «Madridi all» on leegitsevateks üleskutseteks kaitsta demokraatiat fašismi vastu. Autor kinnitab:

Kogu maailma tahe ei väsi,
et saavutada, pühitseda võitu,
et lunastet vabadus maitseks,
kui pääle kestnud surmasõitu,
rahvas sipelgana askeldamas usin,
— tõstet kaitseks: marksistide rusik ...

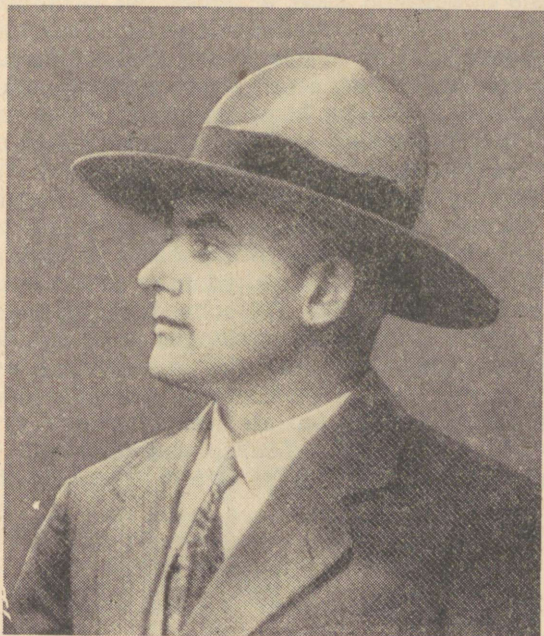
(«Madridi all».)

Kolmanda luuletuse «Roim» on toimetus sunnitud tsensuurilistel kaalutlustel teravuse pärast koguni välja jätma. Ka artiklis «Madrid — sümbol ja signaal», mis selles koguteoses ilmus, on Barbarus väga väljakutsuv, kuigi teos «Hispaania tules» pidi arvestama kodanliku valitsuse nn. neutraliteedidekreeti.

Teos valmis 1937. a. maikuu keskpaiku ja leidis oma aktuaalsuse tõttu head levikut. Märkimist väärib fakt, et Hispaania šaržee-dafäär Riias, kes algul brošüüri koostamiseks fotosid ning faktilist materjali andis, pöördub pärast selle ilmumist kirjastuse «Sõprus» poole tänukir-

jaga. Selle ära kiri koos toimetusepoolse tänuga saadetakse ka Barbarusele.

Barbaruse arenguloo seisukohalt on väga oluline ta osavõtt kõige pahempoolsemate legaalseste ringkondade

J. Vares-Barbarus 1937. a.

tööst, teadlik joondumine nende järgi. Olemata poliitik selle sõna otseses mõttes, suutis ta neil aastail tänu sellistele sidemetele siiski üsna hästi sisse elada ühiskondlikusse võitlusse, leida oma kindel seisukoht. Tal on koguni tihe kirjalik kontakt ka Hispaanias võitlevate eesti vabatahtlikega ning ta toetab neid korduvalt majanduslikult. Kõik see innustab teda üha aktiivsemale osavõtule demokraatlike jõudude võitlusest nii kodu- kui ka välismaise reaktsiooni vastu ja lähendab teda oma aja eesrindlikemaile inimestele.

«Ei! midagi on Eestis mäda rohkem, kui kunagi varem. Ent olgem optimistid! Rahvas on ausam, kui tüürijad,» kirjutab ta J. Semperile 3. märtsil 1938. a. Korduvalt leiame tema selle perioodi kirjades vihkavaid sõnu fašismi aadressil, kusjuures eriti haaravad ja siirast raevust kandud on tema hinnangud 1938. a. suvel, mil Saksamaa asus avalikult naabermaid anastama. «Nüüd on see kultuuri-lämmataja gangsterriik otsaga Praha kallal,» kirjutab ta ning toonitab samas, et «selle uue ohvri surmaheitlus tõmbab kaasa lööma nagu hispaanlaste võitluseski».

Ta süüdistab Inglismaad ja Prantsusmaad, kes mängivad Hitleri kätte väikeriike, söandamata tema võimuahnu-sele piiri panna. Tšehhoslovakkia saatus erutab Barbarust sel ajal eriti, sest alles 1938. a. märtsis-aprillis oli ta matkal Balkanimaadesse külasthanud läbisõidul ka tšehhe ning tundis suurt poolehoidu selle rahva ning maa vastu.

Rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eelõhtul soodustab oma vahekordade teravuse ja selgepiirilisuse tõttu Barbaruse demokraatlike tõekspidamiste kindlustumist. Juba ammu nägi ta kodanliku Eesti tagurlikku ole-must, kolmekümnendatel aastatel laieneb tema kriitiline hoiak ka Lääne-Euroopale. Tõelise usu omandab ta aga neil aastail oma rahvasse, nähes ette ta teed sotsialismile.

XXIII

Nagu öeldud, ei suuda Barbaruse 30-ndate aastate lõpul ilmunud ilukirjanduslikud tööd tervikuna edasi anda autori tegelikke veendumusi, mõtteid ja tundmusi. Paljudi jääb ütlemata, mõndagi peidetakse ridade vahele.

1937. a. lõpul valmib tema kümnes luuletuskogu «Kalad kuival». Kehtivate olude sunnil on selles kodumaiseid olusid käsitlevas teoses üsna suur erikaal sümbolil ja allegoorial, piltkõnel. Autori suhtumisest ümbritsevasse ellu kõnelevad ilmekat keelt nii kogu pealkiri kui ka mitmete luuletuste pealkirjad, näiteks «Umbne õhtu», «Sordiiniga», «Põualaul», «Vari», «Rõõm, mure pole kak-sikvennad» jt. Teose kaanekujunduse palub autor illust-reerijal J. Vahtral teha sellise, «et meie tunneksime mitte surnud kalu, vaid tõeliselt kuival lämbuvaid elusaid ole-vusi, kes piinatundes ahmivad õhku».

Kirjanik ei visku enam endise ägedusega kõigisse päevasündmusesse, vaid vaatleb neid veidi eemalt; ironia on aga seda vahedam. Olud ei luba endisel raevukal deklamatsioonil valjult kõlada, selle asemele on astunud mürgine naeratus ja halvustav pilge kaasaja elu aadressile, kirglik soov tõelise vabaduse järele.

Mõned kodanlikud arvustajad, leides, et selles kogus puuduvat Barbarusele seni omane kodanlusevastane paatos, hakkasid rõõmsalt kõnelema kirjaniku lähenemisest ametlikule positiivsusele. Näitena tema loominguga «ülesehitavatest momentidest» valiti õnnetult tsükkel, mille pealkirjaks on... «Ehitised liival». Konkreetse näitena Barbaruse «vaimustusest» kodanliku Eesti elu vastu märkis aga H. Jänese toimetatud kooliõpik «Eesti kirjanudslugu III» (1939) luuletust «Valmiv rannahotell» ning lõi oma lisas ka tõestusena ühe väljakistud katkendi sellest. Milline on aga tegelikult kirjaniku suhtumine, kui loeme luuletuse lõpuni? Ta tüdib ümbritsevast vaest ja teesklusest, ehitamisest liivale.

Siis lahti teha tahaks aknad, ukсед:
maailma teise kutsuvad mind tuksed,
kus argipäev hall, rõskes udus varjud,
need, keda toidab ainult käte hool.
Silm, päevavarastega vaevalt harjud,
kui vaatad: kõntsa kannab rahavool,
ent ümberringi kisendav-tumm vaesus,
ehk südamete kivistanud paesus.

Senisest rohkem on luuletuskogus tähelepanu pööratud loodusele, kusjuures see on ikka meeoleolukaks taustaks inimestevahelistele suhetele. Kuigi üheski luuletuses pole enam otseselt kõneldud vajadusest võidelda kehtiva korra vastu, on kirjaniku eitav suhtumine sellesse korda siiski igati ilmne. Ta ei nimeta nüüd enam vaenlasi, kuid rõhutab:

Tund on tulnud
avada kõigil oma kõravad.
Seni ehk mõni veel pole kuulnud,
millised kõikjal toimuvad mõrvad?
— — — — —

Tulnud on tund
ümber hinnata, paljastada,
sääl, kus masinate ümbritsev hund,
ülekohut pärssi — valjastada.

(«Tund on tulnud I».)

Erilisel kohal on selles kogus luuletused, milles autor kõneleb poeedi tööst ja ellusuhtumisest. Luuletuses «Ürgmotiiv I» rõhutab ta, et ainult eluga kaasaminek aitab vabaneda ummikust, mida sisemised kõhklused ja otsingud on esile kutsunud. Luuletuses «Pööripäev» ütleb luuletaja, et sõnalooming peab aitama rahvamasse «alt üles tuua», kasvatada. «Enesega» väljendab aga eriti olulist mõtet: kirjanik peab oma saatuse siduma rahva saatusega, peab talle toetuma ja samal ajal aitama tal edasi liikuda. Ta hüüab:

Luulel kui pole rahva kandejõudu,
kas siis sünnib mõni Goethe või Puškin!

Mitmes töös ei suuda aga autor hoiduda kibestusega märkimast, et luuletaja võitlust, tema püüdeid oskavad ehk alles tulevased põlvned hinnata. Kaasajal võib kirjanikule osaks saada palju pilkesõnu, kuid sellest ei või hoolida, vaid tuleb kõigi raskuste kiuste kuulutada tõe.

Ja teie, kes te pääle nüüdse
kord tulete — tuleviku hõimud,
küllap selgub siis, kelle on süüd see,
kui teinud ainult, mida ma võinud . . .

(«Aja luubis».)

Luuletuskogust tervikuna jääb kõlama rahulolematus kaasaja elu vastu. Kui me selle kõrvale asetame veel tema publitsistikas ja kirjavahetuses leiduvad konkreet- sed hinnangud, pole kahtlust, et Barbarus võitluslauliku- na, revolutsiooniliselt meelestatud haritlasena on jõud- nud tegelikku vastuollu nii kodanliku Eesti kui ka kogu kapitalistliku süsteemiga. Siin pole küsimus enam üldistes põhimõtetes, mis tingisid Barbaruse varasema opositsioo- nilisuse, vaid tema maailmavaatelise positsiooni lõplikus väljakujunemises. N. Andresen, kes Barbaruse ühiskond- likke vaateid hästi tundis, on teda iseloomustanud fanaa- tilisuseni ausa inimesena. Just aus, objektiivne suhtumine kaasaega tõigi Barbaruse revolutsioonilise võitluse vaja- duse tunnustamiseni.

1939. a. suvel trükiküpsiks saanud luuletuskogus «Üle läve» on poeet aga sama tagasihoidlik oma hinnangutes kui kogus «Kalad kuival». Milles on põhjus? Kui tut- vuda säilinud materjaliga, võib olla vaid üks vastus: «vai-

kiva olukorra» surve! Kirjades kaebab Barbarus, et kogu avaldamise puhul tuleb ta puhastada kõigest, mis on vastuolus ametlike vaadetega, sest kirjastus «Noor-Eesti» suhtub temasse kui autorisse üliettevaatlikult. Nii mõndagi tuleb luuletuskogus öelda mõistu ja luuletuses «Paradoks» õpetab autor koguni: «Loe seda, mis ridade vahel, / siis alles ehk mõistad sa mind!»

Luuletuskogu algab üsna pessimistlikult, kuid, vaadelnud mitmesuguseid eluavalduisi, jõuab luuletaja lõpuks lootusrikka järelduseni, et peatselt toimuvad muutused, mis pühivad teelt kõik iganenu. Kaasaeg ei rõõmusta poeti millegagi.

Võib esialgu veidrana nähtuda,
kui pole enam õigust,
ei mõelda, unistada, rääkida,
kui kõik on otsustada tääkide,
ja relv on vägevam tõigust...

(«Lähtumine».)

Ta leiab, et kaasajal on ka poeedil raske midagi ära teha.

Kui mu iga silpi, stroofi,
valvab valvur, nuhib nuhkur,
kartes, et toob katastroofi
minu luulehobu tuhkur.

(«Luulepagu».)

Luuletuses «Lihtne lohutus» väidab ta, et tunneb vaivustust ja rahuldust vaid siis, «kui Eestis jälle kõlab / töömehe vaba laul». Luuletus «Ulm» kõneleb türannia hävitamise vajadusest. «Pisitõde 2» näitab, et rahva võitlusvaimu ei suuda lüüa üksi surve.

Sellega vaid vallandakse
jõud need, millega kord kisti
troonid, — need, kes kõrgel toolil,
pühiti sealt ühel hoobil.

Ja täiesti revolutsiooniliselt kõlab luuletus «Pürgimus», milles autor ütleb:

Me esindame seda klassi,
kes võitluses on kasvand suureks,
kes alt on üles hõigand massi,
kes uute võsude saand juureks.

Siin on arvukalt ka Balkani-reisil kogutud muljetest väljakasvanud luuletusi ja ka töid, kus kirjanik püüab järjekordselt välja selgitada, millest peab iga kunstitöötaja oma loomingus lähtuma. Nii või teisiti on need luuletused aga kõik tihedasti seotud aktuaalsete poliitika- või esteetikaküsimustega, on aktiivsed, mõtlemapanevad. Nad kõnelevad autori pakitsevast südametuksest, poeedikodaniku otsustavusest käia sammu oma rahva kõige eesrindlikumate jõududega. Paiguti on tema luule koguni võitnud sellega, et endised loosungid ja afekteeritud süüdistused kodanliku korra vastu on ruumi andnud lihtsamatele, emotsionaalsematele värssidele. Ses suhtes võib kahe käega alla kirjutada Barbaruse sõbra J. Semperi arvamusele, mille ta avaldas artiklis «Barbaruse luule pale» 1940. aasta algul.

«On tunne, nagu oleks senine võitleja ja uuendaja, kelle omaenese isiklikke kannatusi varjas ideaalide kilp, muutunud lähedamaks reaalsele inimesele ja ka lihtsamaks. Ta ei häbene enam näidata isegi oma kannatusi, hingelisi nõrkusehetki, oma liiginimlikkust. Pateetilise üleslõkenduse kõrval tunneme sagedamini juba hingesoojust, barbarismide kuldkarrast rüü jääkuse asemel paindlikkust ja voolavust,» kirjutab ta. Muidugi on siinjuures oluline silmas pidada ka neid sisulise kasvu momente, millest eespool juttu oli. Lülitumine rahva võitlusse tõi ka Barbaruse intellektuaalses kodanikuluules esile rahvalikud väljendusvahendid.

XXIV

1939. a. novembris lahkub Barbarus Pärnust ja asub elama Tallinna, et olla siin lähemal kõigile sündmustele, mis leiavad aset kaasaja ühiskondlik-poliitilises ja kultuurielus. Kavatsusi Tallinna kolimiseks oli ta heietanud varemgi, kuid just nüüd, murranguliste sündmuste eelõhtul leiab ta olevat õige aja oma plaani teostamiseks. On andmeid, et Barbarus on sel perioodil olnud seotud koguni põrandaaluste lendlehtede koostamisega, milledes rahvast kutsuti üles võitlema tõelise demokraatia eest.

Sündmused rulluvad kiiresti. Eestis küpseb revolutsiooniline situatsioon. Nii sise- kui ka välispoliitikas olid kodanlikud võimumehed end rahva silmis täiesti kompro-

miteerinud, kusjuures üheks otsustavaks tõukeks rahva meelepaha kasvule oli eesti kodanluse avalik orienteerumine fašistlikule Saksamaale. Nüüd, 1940. a. on rahvahulka revolutsioneerumine eriti ilmne. Kommunistliku partei juhtimisel toimub revolutsioonilise väljaastumise ettevalmistamine.

Eesti kodanlik valitsus püüab sel perioodil veel kord mööda hiilida mittekallaletungi ja vastastikuse abistamise pakti täitmisest, mis 1939. a. septembris oli NSV Liiduga sõlmitud. 16. juunil esitab NSV Liidu valitsus noodi Eesti kodanlikule valitsusele. Selles nõutakse paktist ausat kinnipidamist. President Päts püüab rahva selja taga uut koalitsioonilist tagurlikku valitsust kokku klopsida. Hoolimata repressioonidest ja keeldudest toimuvad aga 21. juunil Tallinnas ja mitmetes teistes linnades töötajate demonstratsioonid, mis lõpevad klikivõimu kukutamise ja uue, demokraatliku valitsuse loomisega.

Uue valitsuse peaministriks saab Johannes Vares-Barbarus, kes oli tuntud tõeliselt eesrindliku inimesena, rahva parimate püüdluste väljendajana. Valitsusse kuulub veel teisigi rahva seas hinnatud demokraatlikke kultuuri-tegelasi, nagu H. Kruus, J. Semper, N. Andresen jt. Tahes-tahtmata oli president K. Päts sunnitud nad samal päeval ametisse kinnitama.

Barbaruse elus algab nüüd uus, väga tõsine ja vastutusrikas lõik. Küllaltki väheste poliitilise töö vilumustega varustatuna asub ta siiski täie innuga täitma talle langenud riiklikke ülesandeid. Kõige esmalt tuli läbi viia uued parlamendivalimised, demokratiseerida kogu ühiskondlik elu. Valimised toimuvad juuli keskel. 21. juulil võtab uuestivalitud Riigivolikogu vastu otsuse kuulutada Eesti nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks. Augustis võetakse Eesti NSV vastu NSV Liidu koosseisu, kusjuures vastava avalduse esitanud delegatsiooni juhiks oli J. Vares-Barbarus. Augustis 1940 valitakse J. Vares-Barbarus Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks.

Aega kirjanduslikuks tööks jääb talle suure ühiskondliku koormuse kõrval üsna napilt. Sellest hoolimata ilmuvad ajakirjanduses mitmed Barbaruse luuletused, mis kõnelevad suure optimismi ja sisemise jõuga eesti rahva uuest teest, tema ühinemisest Nõukogude Liidu sotsialismi ehitavate rahvastega. Riigimees J. Vares-Barbarus kirjutab:

Uut laulu laulame nüüd kooris
kõik rahvad — liitund üheks pereks,
me tunneme, kuis igas pooris
rõõm paisub mürisevaks tereks.

Me laulame, et maailm kuuleks,
kuis vabadusest rind on rõkkel.
Laul ikka olnud selleks tuuleks,
mis mässumeeli hoidnud lõkkel.

(«Uus laul».)

Luuletuses «Seltsimeestele» tervitab poeet kodanlikest vanglatest vabastatud revolutsionääre, luuletustes «Ümberhinnang», «Värsisepad», «Uutel radadel» pöördub ta aga hingestatud üleskutsetega kõigi sõnameistrite poole, nõudes nende lülitumist uude ellu.

Kas on tõesti nüüd veel mõtet
lõhestada juuksekarva,
heegeldades värsipitsi,
jäädvustada muljet harva
mõnda nikerdatud skitsi,
kui ei ole ühtki tõket
enam südamel ja meeltel,
vaim kui elu kõrgepingest
— tegudest ja tööst on tulvil?
Heitke pisarad siis hingest
järsul pöörangul ja kurvil
tuul las mängib kandlekeeltel!

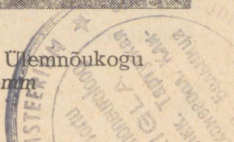
(«Ümberhinnang».)

Barbaruse luuletuste võitleva sisu kõrval ei saa me jätta märkimata ka tema vormi lihtsustumist. Kuigi nii tema kui ka mitmete teiste selle perioodi luuletajate töedes esineb teatavat üldsõnalisust, retoorikat, võib õigus-
tatult väita, et juunipööre avas uue, kaunima lehekülje meie rahvaliku kirjanduse arenguloos.

Ei saa jätta märkimata ka seda, et nüüd jõudis lugejateni Barbaruse novell «Ametivennad» («Looming» 1940, nr. 6), mis oli kirjutatud juba aastail 1927—1928, kuid ei saanud tol ajal ilmuda. Käsitleb ju Barbarus siin valget terrorit, mis kodanlikus Eestis siis võimutses. Inimsuse nimel paljastab ta valitsevate ringkondade põlastavat ja hoolimatut suhtumist lihtrahvasse, näidates ilmekalt, et mingit ühtset eesti rahvast polnud olemas.

J. Vares-Barbaruse mälestussammas Eesti NSV Ülemnõukogu
Presiidiumi hoone ees. *Skulptor V. Voina*

Ajalehes «Rahva Hää» pöördub Barbarus rea üleskut-
suvate kirjutustega töötava rahva poole. Samuti ilmuvad
tema sulest mitmed artiklid ka üleliidulise perioodika
veergudel. Eriti tähtsaks ja suundanäitavaks meie kul-
tuurielule kujuneb aga tema kirjutus ajakirjas «Viisnurk»
1941. aastal — «1940. a. juunipööre ja eesti kirjanduse
perspektiivid». Analüüsinud eesti kirjanduse senist olu-
korda, rõhutab autor: «Nüüdsest peale meie kirjandus —
sisult sotsialistlik, vormilt rahvuslik — teenib töötavat
rahvast, mitte kurnajaid. Mitte ainult deklaratiivselt, vaid
ka loominguliselt tuleb asuda uue ühiskonna positsiooni-
dele, et kindla meetodi ja taktikaga ületada endise aja
traataiad ja traditsioonide tõkked. Sotsialistlik realism kui
uue sotsialistliku ühiskonna kirjandusloominguline mee-
tod, kui teatud kirjandus-kunstiline maailmavaade, kui
kindel mõiste peab saama sisemiselt mõistetavaks ja oma-
seks, otse veres tuksuvaks.» Pole kahtlust, et oma loo-
mingus astus Barbarus otsustavalt sotsialistliku realismi
teele.

XXV

22. juunil 1941. a. alustas fašistlik Saksamaa kallale-
tungi Nõukogude Liidule. Katkes nõukogude rahvaste
rahulik loov töö, kogu elu tuli rajada sõjaaegsetele röö-
bastele. Ka noor Eesti nõukogude vabariik lülitus sõtta.

Esimesel sõja päeval kirjutab Barbarus rahvale luule-
vormilise üleskutse «Aeg on saabund».

Aeg on saabund — olla valmis,
kanda põues põlgust, viha,
nüüd on rauda vaja salmiks,
võitluse- ja võiduiha,
vaprust, julgust, vastupanu!

Juulis 1941 ilmub tema «Relvastatud värss», kus ta pöör-
dub luuletajate poole:

Luuletaja, kas veel kärsid
olla erandlik — passiivne?
Asjata sa endas pärsid
rütme sõjakaid ja riime,
relvastet et oleks värssid.

Ta nõuab, et sõnarelv ei jääks võitlusest eemale. Samal perioodil ilmub veel Barbaruse luuletus «Eesti pinnal», milles kirjanik kujutab karmide, löövate sõnadega lahingutegevust, avaldab vankumatut usku sellesse, et nõukogude rahvaste õiglast võitlust kroonib võit.

Juuli keskel sõidab Vares-Barbarus Leningradi, et organiseerida evakuatsiooni. Rinde edasiliikumise tõttu ei õnnestugi tal enam Eestisse tagasi tulla.

Järgneb pingeline töö Tšeljabinskis ja Moskvas. Barbarus tegeleb Eestist evakueerunute töölesuunamisega, mitmesuguste majanduslikku laadi küsimuste lahendamisega. Selle kõrval ei saa aga kuidagi unustada tema tegevust okupeeritud Eestile määratud raadiosaadete organiseerimisel ning läbiviimisel. Samuti on ta seotud Eesti rahvuslike väeosade loomise ja nende väljaõppe juhtimisega. 1944. a. algul suundub ta Leningradi, et olla lähemal Eesti vabastamislahingutele. Siinjuures ei katkesta ta oma esinemisi raadios ja teeb kaastööd ajakirjandusele nii artiklite kujul kui ka luuletuste näol. Mõningaid tema kõnesid ja luuletusi levitatakse lendlehtedena okupeeritud Eesti territooriumil.

Sõjajärgses Eestis rahu tingimustes elades on mõned kirjanduseuurijad tagantjärele leidnud, et mõnigi asi oleks sõja päevil ilmunud kirjanduses võinud teisiti olla. Nii on otsitud ja leitud rahvusliku piiratuse avaldusi Nõukogude armees ja Nõukogude tagalas viibinud poeetide hingestatud koduluulest, kõneldud temaatika kitsusest jne. Mõnevõrra võib neil etteheidetel ju alust olla, kuid ei tarvitse unustada, kui noor eesti nõukogude kirjandus sel ajal veel oli, ja ka seda, et saksavastase võitluse rahvuslike traditsioonide rõhutamine (näiteks Jüriöö ülestõusu mälestuseks 1943. a. perioodikas) kõlas vägagi aktuaalselt. Isegi ilma igasuguste suuremate üldistusteta luulevormilistel mälestuspaladel Eestist oli oma mobiliseeriv, võitlusele kutsuv mõju. Pole liigne märkida, et ka kogu sõjaaegne arvustus leidis olukorra luule alal olevat täiesti normaalse.

Barbaruse sõjapäevade luulele on samuti tagantjärele etteheiteid tehtud. Tõepoolest, kiskudes nii oma ajajärgust kui ka poeedi muust loomingust välja üksikuid värse, võib teha üsna kaugeleküündivaid järeldusi. Kui aga eelarvamusteta lähtuda kirjaniku kogu loomingust ja olla kirjanduse hindamisel dialektilistel positsioonidel,

on võimatu mitte tunnistada, et Barbaruse luule Suure Isamaasõja päevil on võiduks mitte üksnes kirjaniku enese arenguloos, vaid kogu eesti kirjanduses üldse.

Barbarus ei eralda eesti rahva saatust Nõukogude Liidu teiste rahvaste saatusest. Ta rõhutab:

Ma tajun iga Liidu rahva raevu,
koos kõigiga lööb minu ründav pulss.
Ma endas kannan võitlejate vaevu,
kel suunaks ühine nüüd — Läände kurss.

(«Luulevendlus».)

Luuletused «Õitsev taevas», «Kord mõõt saab täis...», «Partei», «Võitmatu Moskva», «Leningrad sõja päevil», «Asjalik kevad», «Kord kuulete!..», «Tulease» — see on vaid mürdosa Barbaruse fašismivastastest töödest, kus Liidu rahvaste sõpruse ja kokkukuuluvuse idee küllaltki ilmekalt väljendub. Tema luuletuskogud «Relvastatud värsid» (1943) ja «Rindeteedel» (1944) kajastavad tõelise nõukogude inimese kirglikku viha võõramaiste anastajate vastu, kõnelevad kindlast võidutahtest. Enesestmõistetavalt on aga vahetult okupeeritud Eestile määratud töodes arvestatud lugejate-kuulajate maailmavaatelist taset ning lähtunud eelkõige eestlaste võitlusest ja vabadusearmastusest, näit. «Nüüd ärka, Eesti!», «Eesti süda», «Vahemaa», «Luuletajaile Eestis» jt.

Arvukad Barbaruse sõjaaegsed kõned ja artiklid ise-loomustavad teda eesrindliku mõtlejana, kaugelenägeliku poliitikuna, kultuuritegelasena, kellele eesti nõukogude kunsti saatuse ja areng on eriti südamelähedane. Võib julgelt väita, et Barbaruse esinemistel oli vägagi suur tähtsus tagalas viibivate kunstitöötajate kasvatamisel, nende rakendamisel võitlusesse Nõukogude Eesti vabastamise eest.

Eesti nõukogude kirjanike fašismivastasel miitingul 1. novembril 1942. a. kriipsutas Barbarus oma kõnes «Kirjanik — rahva südametunnistus» alla eesti kirjanduse eesrindlike, võitlevate traditsioonide osa. Ta näitas, et saksa orjastajad on aga alati püüdnud eesti rahva iseteadvust ja tema kultuuri maha suruda. Esineja tõi ilmekalt välja põhimõtte, et eesti rahval ja eesti kultuuril on vaid siis tulevik, kui kõik nõukogude rahvad teevad ühiselt lõpu fašismile ja jätkavad ühtse, vennaliku perena sotsialismi ülesehitamist.

Eesti nõukogude kirjanike I konverents Moskvas 1943. a. Esimeses reas paremal J. Vares-Barbarus

8. oktoobril 1943. a. eesti nõukogude kirjanike esimesel konverentsil Moskvas ütles Barbarus oma avasõnas: «Aset leidva eesti nõukogude kirjanike esimese konverentsi mõte ja tähtsus on selles, et veel tihedamini liituda Nõukogude Liidu üleliidulise kirjanike perega, väljuda Eesti Nõukogude Kirjanike Liidu lootelisest organiseerimis-olukorrast ja saada lõplikuks kirjanduslikuks üksuseks ning NSVL Nõukogude Kirjanike Liidu koostisosaks täieõigusliku Eesti Nõukogude Kirjanike Liiduna.»

Barbaruse teened eesti nõukogude kirjanike organiseerimisel ja neile töötingimuste loomisel on väga suured. Ta tundis neil rasketel sõja-aastatel suurt muret kõigi kunstiinimeste käekäigu üle, abistas neid ja innustas võitlusest osa võtma kogu oma talendi jõuga. Eesti Nõukogude Kirjanike Liidu organiseeriva büroo esimehena alates 1942. a., hiljem aga EN KL juhatuse liikmena on Barbarus suure riikliku töö kõrval pühendanud väga palju tähelepanu nii kirjanduse organisatsioonilistele küsimustele kui ka loomingu sisulise külje tõstmisele, andes ka oma võitlevate luuletustega teistele eeskuj.

Las noorte südamete, meelte, tahtelegi
eesmärgile nüüd kannavad te käed!
Ei seda takistada suuda enam keegi,
ei miski tõke, hitlerlikud väed.

Relv kõvemini pibku! Kättemaksuvihas
sa võidad, noorus! Aina kasvab jõud,
mis kümnekordistub su liikmetes ja pihas
kui koduranda jõuab sõjasõud.

(«Sa võidad, noorus!».)

Mitmed tema luuletused innustavad heliloojaid kirjutama neile viise, näiteks «Ma kuulatan...», «Me püha Eesti kodumuld», «Me tuleme võidusammul», kantaat «Suur Oktoober» jt.

Sõja päevil sünnivad Barbaruse südamlikumad, meisterlikumad luuletused, nagu näiteks «Len.ngrad kevadõites», milles on kangelaslinna võitlus, tema suur ajalugu antud meeoleukate looduspiltide taustal.

Siin sirelite rivi hommikuses nestes,
muist lillas rüüs, ent enamik neist valged,
nad palju kannatanud, nutnud sõja kestes,
sest praegu kahvatud veel nende palged.

Linn vapralt ületades oma värsket leina
veest, rohelist tõuseb, karm ja puhas,
ju kuhtund aedades silm seletab taas heina,
kus verd ja pisaraid on lämmatatud tuhas.

— — — — —
Graniidis rahulik, linn — murdumatu malmis,
sa sangarina seisnud vaenlast võites.
Ma siiralt imetlen sind vähenõudvas salmis
ning ikka sooviksin sind näha õites!

Erilise hoo ja kirgliku jõu omandavad Barbaruse värvid
siis, kui ta kõneleb võitlusest sünnimaa vabastamise eest.
Otse juubeldavalt kõlavad aga tema need luuletused, mis
on loodud juba Nõukogude Eesti pinnal pärast selle esi-
meste linnade — Narva ja Võru vabastamist.

Ei siia lihtsalt astuta ja tulda,
vaid hardumuses kõnnitakse vaikselt,
kui puudutab jalg püha Eesti mulda,
taas jõudes siia matkalt mitmepaikselt,
siis tunned — imeline heldimus ja hoovus
sind haarab: selline su südame on loomus.

(«Jälle kodupinnal».)

Samuti kõlavad luuletused «Janund huultega», «Laulu-
isa külastamas», «Tallinn», «Taasvaba Eesti» jt. Kuid võit-
lus ei lõpe veel sellega, ja alles siis, kui fašistlik Saksa-
maa on lõplikult põlvili surutud, avaldab Barbarus oma
viimased sõjaluuletused «Võiduvärvavad vanikutes» ja
«Võidulaul», milles tervitab vabadust armastavate nõuko-
gude rahvaste triumfi.

XXVI

1945. a. anti Barbarusele Eesti NSV teenelise kirjaniku
aunimetus. See oli suureks tunnustuseks tööle, mida
Barbarus oli kõigile raskustele vaatamata aastate jooksul
teinud. Juulis 1946 omistas NSV Liidu Ülemnõukogu Pre-
siidium, võttes arvesse tema suuri teeneid Nõukogude
Eesti taassünnis, talle kõrgeima autasu — Lenini ordeni.

Pärast sõda ilmuvad veel Barbaruse luuletused «Rahu-
laul», «Töölaul» jt., milles poeet-riigimees kõneleb opti-
mistlikult päikesepaistelise homse ehitamisest, kutsudes
kõiki inimesi liitma selleks oma jõud.

1946. a. valmistab Barbarus trükiks ette korraga kaks valikkogu: «Vastu voolu», mis hõlmab tema luuleloomingut aastatest 1920—1940, ja «Samm-sammult võidule», kus on ta nõukogude-aegse luule paremik. Erandiks on vaid teise luuletuskogu sissejuhatav tsükkel «Eelaimused ja suunited», mis on kirjutatud aastatel 1939—1940 ja tähistab autori jõudmist revolutsioonilise arenguprotsessi sisulise mõistmiseni.

On säilinud arvukaid Barbaruse kõnede ja artiklite käsikirju, mis kõnelevad tema raugematust energiast ja sihikindlusest Nõukogude Eesti ehitamisel. Ta puutus sõjajärgsel perioodil samuti nagu varemgi kokku väga paljude inimestega, püüdis rahva elu ja vaateid igakülgsest tundma õppida, huvitus nii kultuurielust kui ka tööstusest ja põllumajandusest. Tema märkmikus on ülestähendusi vestlustest talupoegadega, mis on tehtud viljavarumistöö käigus. Samas leiame visandlikke katkendeid uutest, kavatsetavatest luuletustest ja kõnede mustandeid. Tihe, katkematu side eluga, tähelepanelik suhtumine rahva soovidesse ja püüdlustesse, bolševistlik järjekindlus ja võitlev humanism — need jooned iseloomustavad Barbaruse kogu riigimehetegevust.

1946. aastaga saame dateerida mitmeid Barbaruse luuletusi. Osa neist ilmus ajakirjanduses, osa aga jäigi käsikirja ning avaldati posthuumsete «Valitud teoste» II köites 1948. a. Siin on katkendeid pikemast poemist «Sangarite sünd», luuletsükli «Meelisklusi» ja «Me elame». Need on mõttetihedad teosed, aktiivse ellusuhtumise ja põhilises osas küllaltki nõrke vormikäsitlesega. Suure töökoormuse tõttu ei saanud Barbarus ka parima tahtmise juures oma luulele rohkem tähelepanu osutada. Kui varem tuli luuletamiseks aega näpistada arstitöö kõrvalt, siis nüüd Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehena leiab ta veelgi vähem võimalusi loomingu tegelemiseks. Kuid Barbarus ei nurise, vaid tunneb rõõmu oma tööst, igast uuest saavutusest sotsialismi ehitava rahva elus.

Oma selle aja autobiograafias ta kirjutab: «Mul on kolm elukutset — arst, poeet, poliitikategelane — ja ma armastan väga neid kõiki. Ma tahan vaid öelda, et igas neist püüdsin ma rahvast teenida kogu oma jõuga.»

Loomingulisi kavatsusi oli Barbarusel väga palju, kuid enneaegne surm tõmbas neist kriipsu läbi. 29. novembril

J. Vares-Barbaruse teoseid

1946. a. tuli teade, et selle suure võitleja süda lakkas jäädavalt tuksumast. Üle kogu vabariigi korraldati sadu leinamiitinguid, eesti töötav rahvas mälestas hardusega Johannes Vares-Barbarust. Tallinnas «Estonia» kontserdisaalis käis temaga kahe päeva jooksul jumalaga jätmas üle 80 000 inimese. Kaastundeavaldusi saabus kogu Nõukogude Liidust ja isegi välismaal elavad progressiivsed eestlased võtsid osa üldisest leinast.

Veebruaris 1945. a. oli Barbarus kirjutanud J. Sütiste surma puhul luuletuse «Ühe kaotuse puhul», mille sõnu nüüd autori enese leinapäevadel korduvalt tsiteeriti.

Kes eland luulele, see teab, kui raske kohus —
on eluvõlga kanda, alati kui ohus
töötulemus, — et alguseks jääb algus,
kui järsku silme ees kõik ümbrus mustub...
Nii hõõglamp läbi põleb ja siis kustub,
kui hetkeks pimestand meid kiirgav valgus.

Kes eland rahvale, ideele, mis tal koitnud,
see luules kindlasti ka tulevpõlvi toitnud,
ta meile andnud oma ülemmäära,
kus tuikab kõigi südamete rikkus,
ning mida kannab sajandite pikkus,
ei seda surm, ei ajahammas väära.

XXVII

«Ei olnud just kerge kodanlikus Eestis kirjutada, eriti progressiivseil kirjanikel ja luuletajail. Reaktsioonilise poliitilise surve õhkkonnas tuli vaimuinimestel kogu aeg sõuda vastu voolu, võidelda tagurliku obskurantismi ja valitseva kihi tõlpluse vastu... Mitte kerge ei olnud ka teoste kirjastamine, kuna paljud autorid pidid oma raamatuid ise kirjastama — oma kulu ja kirjadega, misugune ettevõtte vähese tiraaži juures kaugeltki ei tasunud loomisvaeva, rääkimata honorarist... Nii mõnigi asi pidi sageli teisiti kajastuma, kuna vastasel korral nii mõnigi luulekogu ilmumata oleks jäänud...» Nii iseloomustab Barbarus luuletuskogu «Vastu voolu» eessõnas tingimusi, milles tal opositsioonilise luuletajana tuli kakskümmend aastat tegutseda.

Mõned päevad enne oma surma saatis Barbarus tervituse eesti nõukogude kirjanike I kongressile, milles ta ütles:

«Kallid seltsimehed kirjanikud — nõukogude sõnameistrid! Tervislikel põhjusil ei saa ma kahjuks osa võtta Nõukogude Eesti kirjanduslikus elus nii tähtsast ajaloolisest sündmusest, nagu seda on Eesti Nõukogude kirjanike I kongress.

Lubage mind siis kirjalikult kõiki kongressist osavõtjaid südamest tervitada ja õnnitleda ning soovida parimat edu suure tähtsusega töö heaks kordaminekuks!»

Järgnevalt kutsub Barbarus kõiki sõnameistreid looma sisult sotsialistlikku, vormilt rahvuslikku kunsti, kasvatama lugejates kommunistlikku ellusuhtumist. Nõuded, mis ta püstitab kirjandusele, on selged: ta võitleb eesti nõukogude kirjanduse kiireima edasiarendamise eest.

Barbaruse mehine, kirglik võitlusluule, sirgjooneline püstipäi rühkimine kord püstitatud eesmärgi poole, sügav inimesearmastus ja avar kunstnikupilk on äratanud ja äratavad ka edaspidi siirast lugupidamist ta elutöö vastu. Talle kuulub aukoht eesti nõukogude kirjanduses ja ikka jäävad värskena ja aktuaalsena kõlama tema õpetussõnad, nagu ta on nad väljendanud luuletuses «Ühele kaasvõitlejale»:

Sõber, tähista ja märgi,
otsi tõde rajust, tuulest!
Meie aja sünnimärgi
leiab tulevpõlv siis luulest...

X. Пээп
ИОХАННЕС ВАРЕС-ВАРВАРУС
Монография
На эстонском языке
Оформление Р. Пангсеппа
На обложке гравюра на свинце
П. Лухтейна
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja E. Priidel
Kunstiline toimetaja H. Vitsur
Tehniline toimetaja A. Ruutsoo
Korrektorid L. Golberg ja E. Kask

Ladumisele antud 15. V 1959. Trükkimisele antud
27. VIII 1959. Paber 54 × 84,1/16. Trükipoognaid
5,25. Formaadile 60 × 92 kohaldatud trükipoognaid
5,12. Arvutuspoognaid 5,11. Trükiarv 8000. MB-07934.
Tell. nr. 929. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn,
Pikk tn. 54/58.

Hind rbl. 2.55

Sarjaga «Eesti kirjamehi» alustab Eesti Riiklik Kirjastus eesti kirjanike lühimonograafiate väljaandmist. Monograafiad annavad ülevaate meie kirjanike elust ja loomingust. Sarjas ilmuvad järgmised elulood:

- R. Parve — *A. Alle*
E. Nirk — *E. Bornhöhe*
P. Rummo — *A. Haava*
V. Alttoa — *A. Kitzberg*
B. Sööt — *L. Koidula*
K. Laigna — *J. Kunder*
A. Vinkel — *J. Liiv*
F. Kauba — *O. Luts*
O. Kruus — *J. Mändmets*
E. Sögel — *H. Pöögelmann*
O. Jõgi — *R. Sirge*
O. Kruus — *J. Sütiste*
R. Alekõrs — *E. Särgava*
A. Hameri — *E. Tammlaan*
H. Peep — *J. Vares-Barbarus*
H. Niit — *M. Veske*
J. Käosaar — *E. Vilde*
H. Siimisker — *A. H. Tammsaare*
L. Remmelgas — *F. Tuglas*

Rbl. 2.55

0,26

A

22704

7012133